

ИСТРАЖУВАЧКИ
ИЗВЕШТАЈ

ПРЕВЕНЦИЈА НА РОДОВО БАЗИРАНО НАСИЛСТВО ВРЗ ЖЕНИ И ДЕВОЈКИ СО ПОПРЕЧЕНОСТ

Наташа Димитровска
Елена Кочоска

ОБСЕ

Организација за безбедност и
соработка во Европа
Мисија во Скопје

ИСТРАЖУВАЧКИ
ИЗВЕШТАЈ

ПРЕВЕНЦИЈА НА РОДОВО БАЗИРАНО НАСИЛСТВО ВРЗ ЖЕНИ И ДЕВОЈКИ СО ПОПРЕЧЕНОСТ

Скопје, 2022

Наташа **Димитровска**
Елена **Кочоска**

Содржината на ова издание не секогаш ги одразува погледите или ставовите на Мисијата на ОБСЕ во Скопје.

Содржина

ЛИСТА НА КРАТЕНКИ	7
ВОВЕД	8
ИЗВРШНО РЕЗИМЕ	12
ПРАВНА РАМКА	14
МЕЃУНАРОДНА ПРАВНА РАМКА	14
НАЦИОНАЛНА ПРАВНА РАМКА	26
МЕТОДОЛОГИЈА НА ИСТРАЖУВАЊЕТО	33
СОБИРАЊЕ ПОДАТОЦИ И ПРИМЕРОК	33
АНАЛИЗА НА ПОДАТОЦИТЕ	37
ОГРАНИЧУВАЊА ВО ИСТРАЖУВАЊЕТО	37
НАОДИ ОД ИСТРАЖУВАЊЕТО	39
РАЗБИРАЊЕ И ПРЕПОЗНАВАЊЕ ДИСКРИМИНАЦИЈА И НАСИЛСТВО ОД СТРАНА НА ЖЕНИТЕ И ДЕВОЈКИТЕ СО ПОПРЕЧЕНОСТ	40
ПЕРЦЕПЦИИ НА ЖЕНИТЕ И ДЕВОЈКИТЕ СО ПОПРЕЧЕНОСТ ЗА НАСИЛСТВОТО И ЗА РОДОВИТЕ УЛОГИ	40
ИСКУСТВА СО ДИСКРИМИНАЦИЈА И НАСИЛСТВО НА ЖЕНИТЕ И ДЕВОЈКИТЕ СО ПОПРЕЧЕНОСТ	42
Искуства со дискриминација во секојдневието	42
Искуства со насилство и малтретирање	44
Последици од насилство и малтретирање	46
ИНСТИТУЦИОНАЛЕН ОДГОВОР НА НАСИЛСТВО ВРЗ ЖЕНИ И ДЕВОЈКИ СО ПОПРЕЧЕНОСТ	47
Евиденција на жртви и сторители на семејно насилство со попременост	47
Евиденција и насилство во институциите, групните домови и организираните форми на поддршка за лицата со попременост	50
Искуства со пријавување на жени и девојки со попременост, кои претрпеле насилство и/или малтретирање	50
Сервиси за помош и поддршка на жени и девојки со попременост жртви на насилство	53
ПРИСТАПНОСТ НА ИНСТИТУЦИИТЕ И ОРГАНИЗАЦИИТЕ	54
ПОДГОТВЕНОСТ НА ЛИЦАТА ШТО РАБОТАТ НА ПОЛЕТО НА ПРАВА НА ЛИЦАТА СО ПОПРЕЧЕНОСТ ИЛИ НАСИЛСТВО ВРЗ ЖЕНИ И ДЕВОЈКИ	60
НАЈГОЛЕМИ ПРЕЧКИ И ТЕШКОТИИ ЗА ЖЕНИТЕ И ДЕВОЈКИТЕ СО ПОПРЕЧЕНОСТ КОИ СЕ ЖРТВИ НА НАСИЛСТВО	63
ВЛИЈАНИЕ НА КОВИД-19 ВРЗ ЖИВОТОТ НА ЖЕНИТЕ И ДЕВОЈКИТЕ СО ПОПРЕЧЕНОСТ И ПОЈАВАТА НА НАСИЛСТВО	66
НАЈИТНИ МЕРКИ ЗА ПОДОБРУВАЊЕ НА СОСТОЈБАТА НА ЖЕНИТЕ И ДЕВОЈКИТЕ СО ПОПРЕЧЕНОСТ КОИ СЕ ЖРТВИ НА НАСИЛСТВО	68
ЗАКЛУЧОЦИ	71
ПРЕПОРАКИ	75
КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА	78
АНЕКС 1	81
АНЕКС 2	84
АНЕКС 3	90
АНЕКС 4	94
АНЕКС 5	99
АНЕКС 6	104
АНЕКС 7	110

Листа на кратенки

КПЛП	Конвенција за правата на лицата со попреченост
КАТ	Конвенција против тортура и друго сурово, нечовечно или понижувачко постапување или казнување
КПД	Конвенција за правата на детето
ОН	Обединети нации
УНИЦЕФ	Фонд за деца на Обединети нации
ИК	Истанбулска конвенција (Конвенција на Советот на Европа за спречување и борба против насилството врз жените и домашното насилство)
ЦЕДАВ	Конвенција за елиминација на сите форми на дискриминација врз жените
ЕКЧП	Европска конвенција за човекови права
ЕСЧП	Европски суд за човекови права
РБН	Родово базирано насилство
СН	Семејно насилство
ЦСР	Центар за социјална работа
ЈУМЦСР	Јавна установа Меѓуопштински центар за социјална работа
ЈЗУ	Јавна здравствена установа
ЈУСЗ	Јавна установа Специјален завод
ЈО	Јавно обвинителство
ОЈО	Основно јавно обвинителство
НП	Народен правобранител
ПС	Полициска станица
МВР	Министерство за внатрешни работи
МТСП	Министерство за труд и социјална политика
ГО	Граѓански организации
МЗМП	Македонско здружение на млади правници
ЕЛС	Единици на локална самоуправа
ЗСЗ	Закон за социјална заштита
ОЛП	Организација на лица со попреченост
КПТ	Комитет за превенција на тортура
КПД	Конвенција за правата на детето
БПП	Бесплатна правна помош

ВОВЕД

Родово базираното насилство, во сите негови форми, е секојдневие во животот на жените во земјава и во светот. Во Северна Македонија речиси половина (45 %) од жените доживеале некаква форма на насилство од интимен партнер (физичко, сексуално и/или психолошко) од 15-годишна возраст, додека речиси секоја трета жена (30 %) доживеала сексуално вознемирување¹. Податоците покажуваат дека повеќе од 80 % од жртвите на семејно насилство се жени. Распространетоста на насилството врз жените во земјава е значително пониско од земјите на ЕУ, што укажува на постоењето страв и срам од пријавување и недоверба во институциите². Исто така, загрижува фактот што трипати повеќе жени сметаат дека домашното насилство е приватна работа што треба да остане во семејството, во споредба со жените ширум ЕУ, а значителен број жени сметаат дека некое „помало“ насилство е нормално однесување³.

Сексизмот и сексистичкото однесување се поврзани со насилството врз жените и девојките, при што делата на „секојдневен“ сексизам се дел од континуитетот на насилство создавајќи атмосфера на заплашување, страв, дискриминација, исклученост и несигурност, со што се ограничуваат можностите и слободата на жените и девојките. Родовите стереотипи и предрасуди ги обликуваат нормите, однесувањето и очекувањата на мажите и момчињата, што доведува до сексистички акти⁴. Повеќе анализи и истражувања во последниве години покажаа дека во земјава сè уште доминираат стереотипните традиционални верувања за местото и улогата на жените и на мажите во домот и во општеството, кои претставуваат пречка за напредокот на жените во речиси сите сфери од приватниот и јавниот живот. Мажите сè уште се сметаат за доминантни во домот и во јавниот живот, додека од жените се очекува да ги стават сопствените потреби и амбиции на лично и професионално поле на второ место и да се посветат пред сè на домаќинството⁵. Сè уште има значителна бројка жени (37 %) кои сметаат дека жената треба да му се покори на сопругот, дури и ако таа не се согласува, а слична бројка (32 %) сметаат дека е важно мажот да ѝ покаже на својата партнерка кој е главен⁶. Исто така, секоја трета жена покажува сомневање во исказите на други жени што пријавиле малтретирање или насилство⁷. Дополнително, 14,5 % од жените од руралните средини на возраст од 15-49 години оправдуваат мажот да ја тепа жената доколку таа ги запостави децата (наспроти 4,5 % од урбаните средини), 7,3 % од жените во руралните средини сметаат дека е оправдано мажот да ја истепа жената ако таа се расправа со него (наспроти 2 % од урбаните средини) и 6,7 % од жените во руралните средини оправдуваат мажот да ја истепа жената ако таа излезе без да му каже (наспроти 1,5 % од урбаните средини)⁸.

Низ човековата историја, па дури и во 21 век, лицата со попреченост се сè уште обележани како бескорисни и зависни лица, скриени и исклучени од општеството, или во нивните домови или во институциите. Оваа историја на изолација постепено се менува, но на многу бавен начин, давајќи една нова нишка во општеството и влијаејќи врз воспоставените општествени вредности за совршениот и супериорниот изглед на човечкото битие. Овој процес бара и наложува активно вклучување на лицата со попреченост во сите аспекти на општеството.

Насилството засновано врз попреченост е поврзано со социјалната стигма и нерамнотежата на моќта помеѓу лицата со и без попреченост. Лицата со попреченост може да бидат омаловажувани или сожалувани, но во целина не се сметаат за носители на права, за лица што треба да ги уживаат своите права на еднаква основа со другите. Уште од најмала возраст, децата со попреченост што се вклучени во редовната настава во училиштата се соочуваат со дискриминација од соученици и родители, кои сметаат дека не им е местото во редовната настава⁹.

Поради интерсекционалноста на нивната дискриминација, односно постоењето повеќе основи за дискриминација, жените и девојките со попреченост уште повеќе се соочуваат со бариери и пречки, како и стигматизација и изолираност во општеството и средината. Според извештајот на Европскиот парламент¹⁰, жените со попреченост 4 пати повеќе се подложни на сексуално насилство во однос на жените без попреченост. Исто така, 80 % од лицата сместени во институциите се подложни на насилство од луѓето што ги опкружуваат, било тоа да се самите родители, старатели, здравствени работници, социјални работници итн. Според регионалната студија на УСАИД¹¹, жените со попреченост се особено обесправени во неколку области, вклучувајќи ги правата на сексуалност, бракот, мајчинството, социјалната интеграција и вработувањето. Исто така, честопати она што се маскира како „добри намери“ се всушност дела на аблеизам¹², дискриминација и насилство, какви што се, на пример, третмани без информирана согласност, присилна стерилизација и абортус, дела што се засновани врз предрасуди, заблуди, како и утврдени општествени норми и вредности поврзани со самата попреченост¹³.

Според истражувањето на ОБСЕ за насилството врз жените¹⁴, во регионот речиси две третини од жените со попреченост (63 %) кои имале партнер рекле дека доживеале психолошко насилство од интимен партнер од 15-годишна возраст. Исто така, жените

1 ОБСЕ (2019) Истражување спроведено од ОБСЕ за насилството врз жените во Северна Македонија, Благосостојбата и безбедноста на жените, Северна Македонија: Извештај од резултатите, стр. 21.

2 Ibid., стр. 13.

3 Ibid.

4 Совет на Европа, Препорака CM / Res (2019) 1 „Спречување и борба против сексизмот“, усвоена од Комитетот на министри на Советот на Европа, 27 март 2019 г.

5 UN Women (2018) *Public Perceptions of Gender Equality and Violence against Women*, Infosheet, стр. 5.

6 Ibid., стр. 14.

7 Ibid., стр. 16.

8 State Statistical Office and UNICEF (2020) *2018-2019 North Macedonia Multiple Indicator Cluster Survey and 2018-2019 North Macedonia Roma Settlements Multiple Indicator Cluster Survey, Survey Findings Report*, стр. 251.

9 UNICEF and The European Union (2018) *Inclusion of Children and Youth with Disabilities in Mainstream Secondary Education*, стр. 24.

10 European Parliament (2004) Report on the situation of women from minority groups in the European Union (2003/2109(INI)), стр. 13. Достапно на <https://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//NONSGML+REPORT+A5-2004-0102+0+DOC+PDF+VO//EN>

11 USAID (2012) *Women with Disabilities in the Europe & Eurasia Region: Final Report*. Достапно на <https://www.usaid.gov/sites/default/files/Women-with-Disabilities-EE-Region-FINAL-2012.pdf>

12 Аплеизмот е социјална предрасуда кон лицата со попреченост и/или луѓето за кои се мисли дека имаат попреченост, карактеризирајќи ги лицата со попреченост како инфериорни во однос на лицата без попреченост.

13 International Network of Women with Disabilities (2010) Document on Violence against Women with Disabilities.

14 OSCE (2019) Well-being and safety of women, OSCE-led survey on violence against women – Experiences of disadvantaged women: Thematic Report. Достапно на: <https://www.osce.org/files/f/documents/b/1/430007.pdf>

со попреченост е поверојатно да доживеат посериозна форма на физичко насилство (10 % од жените со попреченост рекле дека ги истепал интимен партнер, споредено со 6 % од жените генерално)¹⁵. По искуство со насилство, исто така, за жените со попреченост е поверојатно да имаат потреба од финансиска помош (24 % наспроти 14 % жени општо), медицинска помош (23 % наспроти 16 %) и помош за пријавување во полиција (14 % наспроти 9 %)¹⁶.

Главни вклучени во долготрајна нега на лица со попреченост се исто така жените. Услугите на долготрајна нега може да се дел од формална нега – дадена од професионални работнички и работници, или неформална нега – онаа што ја даваат родителите, роднините и пријателите на лицата со попреченост. Со нивната неплатена работа, неформалните негувателки и негуватели го одржуваат системот за долготрајна нега, а давањето нега е главен елемент на нивниот личен идентитет, извор на нееднаквост, стигма и општествена исклученост. Во отсуство на сервиси и мерки за нега и помош, сите нивни потреби, планови и желби се поврзани со лицето за кое се грижат¹⁷.

Во текот на кризата со пандемијата на ковид-19, ситуацијата со домашното насилство значително се влоши поради мерките што наложуваа постојано присуство во домот. Во април и мај 2020 г., кога државата имаше воведено најстроги мерки со забрана за движење, во рок од две недели беа убиени две жени. Во периодот април-мај 2020 г. пријавите за семејно насилство се зголемија за речиси 45 % споредено со истиот период претходната година¹⁸. До септември 2020 г. имаше три феминициди (убиства на жени) чии извршители беа партнерите на жртвите. Мерките што се носеа од почетокот на пандемијата не ги земаа предвид потребите на лицата со попреченост, посебно на жените и девојките со попреченост, а со тоа не успеаја да обезбедат соодветна и целосна заштита и безбедност¹⁹. Дополнително, жените и девојките со попреченост, во текот на пандемијата, се соочуваат со други предизвици и пречки, какви што се задолжителното носење маски што не се инклузивни, што ја отежнува комуникацијата за лицата со попречен вид, или носењето ракавици, што го отежнува движењето и вршењето на секојдневните рутина за лицата со попречен вид²⁰.

Со оглед на тоа што во поширока употреба има повеќе термини за оваа проблематика, за целите на овој извештај го користиме терминот „жени и девојки со попреченост“, каде што терминот „попреченост“ се однесува на маргинализација на група луѓе во општеството поради социјални и културни ставови, како и физички бариери во средината. Оттука, предизвиците и ризиците со кои се соочуваат жените со попреченост се директна последица од стигматизацијата во општеството, што создава двоен товар на дискриминација врз овие жени.

¹⁵ Ibid., стр. 32.

¹⁶ Ibid., стр. 80.

¹⁷ Котевска, Б., Анчевска, Е., Кацарска, С. (2016) *Уметноста на преживувањето: Интерсекциски нееднаквости во социјалната заштита во Македонија – Резултати од емпириско истражување*, ЕПИ Скопје.

¹⁸ <https://www.pravdiko.mk/chulev-prijavite-za-semejno-nasilstvo-za-april-maj-zgolemeni-44-6-otsto-za-razlika-od-lani/>

¹⁹ Јовановска, Б., Петковска, Н. (2021) *Влијанието на ковид-19 кризата врз лицата со попреченост во Северна Македонија*, Фондација за демократија на Вестминстер, Северна Македонија, стр. 28.

²⁰ Ристеска, М. (2020) *Анализа на влијанијата од КОВИД-САРС-19 на родот и различностите*, ОБСЕ Мисија во Скопје. Достапно на: <https://www.osce.org/files/f/documents/1/9/480413.pdf>

Ова е прво истражување насочено кон согледување и презентирање на состојбата со насилството врз жените и девојките со попреченост во земјава, тематика што е сензитивна и во најголема мера се смета за табу, останувајќи затскриена и игнорирана. Целта на истражувањето е да ги извади на површина проблемите со кои жените и девојките со попреченост се соочуваат во поглед на насилството и дискриминацијата и да даде конкретни препораки за надминување на тие проблеми, пречки и бариери.

ИЗВРШНО РЕЗИМЕ

Дискриминацијата, малтретирањето и насилството се секојдневие во животот на голем број од жените и девојките со попреченост во Северна Македонија. Нивните искуства со дискриминација најчесто започнуваат од најрана возраст, во семејството, а потоа продолжуваат во сите сфери од нивното учество во општеството. Нешто под половина од жените и девојките со попреченост што учествуваа во истражувањето (44 %) рекоа дека директно доживеале некој вид насилство, а секоја трета (35 %) била сведок на насилство и/или малтретирање. Спротивно на тоа, граѓанските организации што работат со жени жртви на насилство евидентираат 1-3 случаи на насилство врз жени и девојки со попреченост годишно, додека центрите за социјална работа евидентираат 1-2 случаи годишно. Жените со попреченост кои биле жртви на физичко насилство имаат долготрајни психолошки и емотивни последици во форма на трауми, страв и повлеченост, а кај нив исто така преовладува недоверба во институциите и чувство на беспомошност.

Главната поддршка во животот на жените и девојките со попреченост најчесто ја овозможува мајката, додека во случај на насилство, прва точка за реакција е полицијата (36 од 75 жени прво би повикале полиција). Жените и девојките со попреченост главно не се запознаени со сервисите и услугите што ги овозможуваат граѓанските организации, додека само неколку ГО изработуваат материјали во достапен формат, најчесто доколку активноста директно се однесува на лица со попреченост и доколку за тоа се предвидени средства во буџетот.

Институционалниот одговор на насилството врз жените и девојките со попреченост е на многу ниско ниво. Професионалците што работат во институциите се добро запознаени со поимот на родово базирано насилство, но речиси никој од нив не посетил обука за превенција на насилство врз жени и девојки со попреченост. Во институциите, ниту инклузивноста не е на завидно ниво, со многу мал број вработени лица со попреченост. Исто така, голем проблем е неводењето евиденција по родово поделени и податоци за попреченост од страна на институциите.

Кај жените и девојките со попреченост сè уште главно преовладуваат традиционални гледишта кон семејството и родовите улоги, иако кај помладите генерации може да се забележат попрогресивни гледишта во однос на препознавање на патријархалните стереотипи и норми, истакнување на слободата на изразување и желба за самостојност. Сепак, сè уште главно преовладува мислењето дека причината за насилство и/или малтретирање е кај жртвата – повеќе од половина од жените и девојките што учествуваа во истражувањето (40 од 75) сметаат дека жените често самите се виновни за доживеаното насилство.

Најголемите пречки за жените и девојките со попреченост во однос на дискриминацијата и насилството се тоа што тие не се зајакнуваат од најмала возраст, се третираат како неспособни, недоволните мерки за нивна интеграција во општеството што придонесува за нивната економска зависност од родителите или од партнерите, големата стигматизација и изолираност, како и неприспособноста на средината за нивните

потреби. Исто така, голема пречка претставува и неподготвеноста на институциите да одговорат и да го превенираат насилството врз жените и девојките со попреченост, поради нивната непристапност, недостиг од едукација и незапознаеноста со проблематиката на вработените, игнорирањето и непрепознавањето на комплексноста и интерсекционалноста на проблемот, како и прифатената култура на неказниност.

Кризата со ковид-19, со мерките за ограничување на движењето, придонесе за зголемување на случаите на родово базирано насилство, како и за уште поголема изолација на жените и девојките со попреченост и за нивна поголема ранливост на насилство и малтретирање. Мерките за олеснување на последиците од пандемијата, како и оние за заштита на населението, не ги зедаа предвид посебните потреби на жените и девојките со попреченост и не беше донесена ниту една мерка што беше директно насочена кон заштита и поддршка на оваа ранлива категорија.

ПРАВНА РАМКА

МЕЃУНАРОДНА ПРАВНА РАМКА

Конвенцијата на ООН за правата на лицата со попреченост (КПЛП)²¹ со **Факултативниот протокол** кон неа е првиот обврзувачки правен акт и основен меѓународен инструмент во однос на правата на лицата со попреченост²². Едно од начелата на КПЛП е „[п]очитување на вроденото достоинство, индивидуалната автономност и вклучувајќи ја слободата за носење сопствени избори, и самостојноста“²³, со што лицата со попреченост се препознаваат како носители на права имајќи ја предвид нивната специфична ситуација. КПЛП во членот 6 препознава дека „жените и девојките со попреченост се предмет на повеќекратна дискриминација“ и им наложува на земјите потписнички да „преземат мерки за да обезбедат нивно целосно и еднакво уживање на сите човекови права и основни слободи“. Членот 6 од КПЛП има хоризонтална примена и е меѓусебно поврзан со другите одредби, особено со одредбите што се однесуваат на насилство врз жените со попреченост (член 16) и со сексуалното и репродуктивно здравје и права, вклучувајќи го и почитувањето на домот и семејството (членови 23 и 25) и областите на дискриминација врз жените со попреченост во другите релевантни членови²⁴.

Родовата перспектива и интерсекцијата неповолност дополнително ја разработува Комитетот за правата на лицата со попреченост во **Општиот коментар бр. 3** (2016) за жените и девојките со попреченост²⁵. Комитетот не само што истакнува дека „жените и девојчињата со попреченост е поверојатно да бидат дискриминирани отколку мажите и момчињата со попреченост и жените и девојчињата без попреченост“, исто така изразува и загриженост за „недостатокот на вклучување на родовата перспектива во политиките за попреченост“ и „недостатокот на перспектива за правата на попреченоста во политиките што ја промовираат родовата еднаквост“. Уживањето на жените со попреченост на правото на слобода од експлоатација, насилство и злоупотреба може да биде попречено од штетни стереотипи и практики што се оправдуваат со повикување на социокултурни и верски обичаи и вредности, со што се зголемува ризикот од насилство врз жените и девојките со попреченост и се спречува тие да ги остварат своите права утврдени во член 16. Во Општиот коментар број 3, Комитетот дава многубројни примери за експлоатација, насилство и злоупотреба на жените со попреченост, кои се сметаат за сурови, нечовечни или понижувачки и со тоа го повредуваат како членот 15, така и членот 16. Помеѓу нив се: принудна и на друг начин несакана бременост или стерилизација; секоја медицинска постапка или интервенција што се врши без слободна и информирана согласност, вклучувајќи ги и оние поврзани со контрацепција и аборт

21 http://vlada.mk/sites/default/files/dokumenti/uncrpd_mk_prevod_rcclip-poraka.pdf

22 Попоска, Ж. (2018) Толкувач на Меѓународната конвенција за правата на лицата со попреченост на Организацијата на обединетите нации, Полио плус – Скопје, стр. 14. Достапно на: https://vlada.mk/sites/default/files/dokumenti/tolkuvac-un_konvencija.pdf

23 КПЛП член 3 (а).

24 Кочоска, Е., Трпевска, М. (2020) Водич за соодветно приспособување, Скопје: ОБСЕ, стр. 21. Достапно на: <https://www.osce.org/files/f/documents/d/6/446743.pdf>

25 Општ коментар бр. 3 (2016) за жените и девојките со попреченост, Комитет за правата на лицата со попреченост, CRPD/C/GC/3, Достапно на: <https://undocs.org/CRPD/C/GC/3>

тус; инвазивни и неповратни хируршки практики, вклучувајќи психохирургија, осакатување на женските генитални органи и зафати што се вршат врз интерсексуални деца без нивна информирана согласност; терапија со електрошокови и хемиска, физичка или механичка имобилизација; и изолација²⁶. Како што истакнува Комитетот, жените со попреченост се соочуваат со бариери во пристапот до правдата, поради постојните „штетни стереотипи, дискриминација и недостаток на процедурални и соодветни приспособувања, што може да доведе до сомневање во нивниот кредибилитет и отфрлање на нивните тужби“²⁷. Негативните ставови во спроведувањето на процедурите, комплицираните или понижувачки постапки за пријавување, упатувањето на жртвите во социјалните служби, а не на користење правни лекови, пасивноста и/или отфрлањето на наводите од страна на полицијата или на другите правосудни органи, може да ги заплашат жртвите или да ги обесхрабрат од гонењето на правдата. Ова може да доведе до неказниост и невидливост на прашањето, што може да резултира со насилство што ќе трае подолг временски период²⁸.

КПЛП посочува на обврската на државата да ги заштити лицата со попреченост „од сите форми на експлоатација, насилство и злоупотреба“, земајќи ја предвид родовата и возрастната димензија (член 16 став 1). Исто така, од државите се бара да обезбедат програми за промовирање на закрепнување, рехабилитација и социјална реинтеграција на лицата што биле предмет на злоупотреба и насилство (член 16 став 4). Во однос на формите на насилство, покрај основните форми на насилство, Комитетот за правата на лицата со попреченост особено го акцентира институционалното и/или структурното насилство (параграф 29), кое ја опфаќа „секоја форма на структурна нееднаквост или институционална дискриминација што ја држи жената во подредена положба, било физички или идеолошки, споредено со другите луѓе во нејзиното семејство, домаќинство или заедница“. Општиот коментар број 3 на Комитетот за правата на лицата со попреченост дава многубројни примери за експлоатација, насилство и злоупотреба на жените со попреченост, кои го повредуваат членот 16. Дополнително, во овој Коментар се наведува дека „некои жени со попреченост, особено глумите и глуво-слепите жени и жените со интелектуална попреченост, се изложени на поголем ризик од насилство и злоупотреба поради нивната изолација, зависност или угнетување“ (параграф 33).

Државите имаат обврска да бараат од сите здравствени и медицински професионалци, вклучително и од психијатриските, да добијат слободна и информирана согласност од лицата со попреченост пред преземање каков било медицински третман. Апсолутната забрана за лишувањето од слобода треба да се набљудува во тесна врска со членот 12 од КПЛП. Одземањето на деловната способност на лицата со попреченост и нивното задржување во институции против нивна волја, без нивна согласност или со согласност на нивниот старател, претставува арбитарно лишување од слобода и е повреда како на членот 12, така и на членот 14 од КПЛП. Затоа, државите мора да се воздржат од вакви практики и да воспостават механизам за преглед на случаите каде што лицата со попреченост се институционализирани без нивна посебна согласност²⁹. Дополнително, повредите во врска со лишувањето од слобода диспропорционално влијаат врз жените со интелектуална или со психосоцијална попреченост и врз оние што се

26 Општ коментар бр. 3, параграф 32.

27 Општ коментар бр. 3, параграф 52.

28 Ibid.

29 General Comment No. 1: Article 12: Equal recognition before the law, Committee on the Rights of Persons with Disabilities, Eleventh session, CRPD/C/GC/1, 19 May 2014, параграф 40.

наоѓаат во институции за згрижување. „Оние што се лишени од слобода во места како психијатриските установи, врз основа на реална или претпоставена попреченост, се предмет на повисоко ниво на насилство, како и сурово, нечовечно или понижувачко постапување или казнување и се сегрегирани и изложени на ризик од сексуално насилство и трговија со луѓе во рамките на институциите за нега и посебните образовни институции“³⁰.

Според КПЛП, пристапноста се издигнува на ниво на основно начело предвидувајќи дека државите ќе преземат соодветни мерки за да ги идентификуваат и да ги елиминираат сите пречки и да им обезбедат еднаков пристап на лицата со попреченост до физичката средина, транспорт, информации и комуникации, вклучувајќи и до информативните и комуникациските технологии и системи, како и до други капацитети и сервисни служби отворени и обезбедени за јавноста во урбаните и во руралните средини (член 9)³¹. Дополнително, КПЛП (член 33) предвидува активно вклучување на граѓанското општество, на лицата со попреченост и на нивните претставнички организации во процесот на следење на спроведувањето на Конвенцијата.

Република Северна Македонија ја ратификува КПЛП и Факултативниот протокол во 2011 година. Според член 118 од Уставот, ратификуваните меѓународни конвенции се дел од националното законодавство и не можат да бидат изменети со закон, односно се директно применливи³². Во 2018 г. беше формирано Национално координативно тело за спроведување на Конвенцијата на ООН за правата на лицата со попреченост, составено од 14 члена и нивни заменици, претставници од Канцеларијата на Претседателот на Владата, министерства и организации на лица со попреченост³³.

Конвенцијата против тортура и друго сурово, нечовечно или понижувачко постапување или казнување (КАТ)³⁴ во член 1 утврдува четири елементи потребни за постигнување на прагот на тортура: сериозна болка и страдање, физичко или душевно; намера; цел; и вклученост на државата, односно чин или пропуст на државен орган. Онаму каде што практиката не ги исполнува овие четири елементи на тортура, таа претставува малтретирање (термин што опфаќа „сурово, нечовечно или понижувачко постапување или казнување“) кое е забрането и според член 16 од КАТ. Заштитата од тортура и малтретирање е во линија со член 15 од КПЛП. Овие заштити се апсолутни и не дозволуваат исклучоци и не можат да бидат суспендирани, дури и во време на војна, политичка нестабилност или вонредна состојба. Ова ниво на заштита е од клучно значење за лицата со попреченост во секоја земја, бидејќи државата може да го наведе недостигот на ресурси или услуги како изговор за оправдување на тортурата или малтретирањето³⁵. За лицата со попреченост, во контекст на медицинските или социјалните услуги, критичкиот јазик во КАТ е дека болката не може да биде предизвикана за принуда или за цел заснована на дискриминација по која било основа, вклучувајќи ја и попреченоста³⁶.

30 Општ коментар број 3, параграф 53.

31 Јовановска, Б., Петковска, Н. (2021) *Влијанието на ковид-19 кризата врз лицата со попреченост во Северна Македонија*, Фондација за демократија на Вестминстер, Северна Македонија, стр. 27.

32 Попоска, Ж. (2018) *Толкувач на Меѓународната конвенција за правата на лицата со попреченост на Организацијата на Обединетите нации*, Полио плус – Скопје, стр. 15.

33 <https://vlada.mk/KoordinativnoTelo/PravaNaLicaSoPoprechenost>

34 <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/cat.aspx>

35 Report of the Special Rapporteur on torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment, Juan E. Méndez, A/HRC/22/53, параграф 83, Достапно на: <https://bit.ly/2ZZprek>

36 Interim report of the Special Rapporteur on torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment, A/63/175, параграф 48. Достапно на: <https://www.un.org/disabilities/images/A.63.175.doc>

Ова е особено релевантно во контекст на „третманот кон лицата со попреченост, каде што сериозните прекршувања и дискриминацијата кон лицата со попреченост може да бидат маскирани како ‘добри намери’ од страна на здравствените работници“³⁷. Членот 4 од КАТ бара од државите „сите акти на тортура да бидат кривични дела според кривичното право“. Како што е подвлечено од Комитетот против тортура³⁸, забраната за тортура мора да се спроведува во сите институции (јавни и приватни) и „државите треба да покажат должно внимание за да ги спречат, да ги истражат, да ги гонат и да ги казнуваат таквите недржавни службеници или приватни актери“. Така, во случајот *Mr. X v. United Republic of Tanzania*³⁹, Комитетот јасно изјавува дека позитивната обврска на државата е да ги спречи и да ги казни актите на мачење или сурово, нечовечно или понижувачко постапување или казнување извршени од државните и другите (недржавни) актери, во согласност со Општиот коментар број 20 на Комитетот за човекови права⁴⁰. Дополнително, Комитетот истакнува дека експедитивноста и ефикасноста се особено важни во судското пресудување на овие случаи. Во конкретниот случај, каде што на апликантот кој е лице со албинизам му е отсечена левата рака под лактот од страна на две непознати лица, Комитетот сметал дека страдањето што го доживеал апликантот поради недостигот на дејства од државата што ќе овозможи ефективно гонење на осомничените сторители на кривичното дело, е причина за ревиктимизација и претставува психолошко мачење и/или малтретирање, притоа наоѓајќи повреда на членот 15 од КПЛП⁴¹.

Гледано од аспект на член 14 став 2 од КПЛП, „државите имаат обврска да обезбедат лицата лишени од слобода да имаат право на обезбедување соодветно приспособување“⁴². Во таа линија и Специјалниот известувач за тортура⁴³ посочува дека „негирањето или недостатокот на разумно сместување за лицата со попреченост може да создаде услови за живеење што се еднакви на малтретирање и тортура“. Специјалниот известувач за тортура и друг вид на суров, нечовечки и деградирачки третман или казна⁴⁴ од друга страна нагласува дека присилните абортуси и стерилизации на жените со попреченост како резултат на законски процес преку кој се донесуваат одлуки од нивните законски старатели, против нивна волја, претставуваат тортура или малтретирање.

Специјалниот известувач за тортура и друго сурово, нечовечно или понижувачко постапување или казнување забележува дека лицата со попреченост често се сегрегирани од општеството, лишени од слобода на долг временски период, вклучително и она

37 *Interim report of the Special Rapporteur on torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment*, A/63/175, параграф 49. Достапно на: <https://www.un.org/disabilities/images/A.63.175.doc>

38 *General Comment No. 2: Implementation of Article 2 by States Parties*, 24 January 2008, CAT/C/GC/2, параграф 18. Достапно на: <https://www.refworld.org/docid/47ac78ce2.html>

39 <https://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/CRPD/CRPD-C-18-DR-22-2014.pdf>

40 *General Comment No. 20: Prohibition of torture or other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment (article 7)*, Human Rights Committee, Forty-fourth Session, A/44/40, 10 March 1992, параграф 13. <https://www.refworld.org/docid/453883fb0.html>

41 Попоска, Ж. (2018) *Толкувач на Меѓународната конвенција за правата на лицата со попреченост*, Полио плус. Достапно на: https://vlada.mk/sites/default/files/dokumenti/tolkuvac-un_konvencija.pdf

42 *Interim report of the Special Rapporteur on torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment*, A/63/175, параграф 54. Достапно на: <https://www.un.org/disabilities/images/A.63.175.doc>

43 *Ibid.*

44 *Report of the Special Rapporteur on torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment*, Manfred Nowak, A/HRC/7/3, 15 January 2008, п. 38. Достапно на: <https://www.refworld.org/pdfid/47c2c5452.pdf>

што може да значи доживотно искуство, или против нивна волја или без нивна слободна и информирана согласност. Покрај институционалната тортура и насилство, Специјалниот известувач за тортура и друго сурово, нечовечно или понижувачко постапување или казнување, укажува и на насилството и тортурата врз лицата со попреченост во приватната сфера, при што „лицата со попреченост, мажи и жени, имаат трипати поголема веројатност да бидат жртви на физичка и сексуална злоупотреба и силување, како од рацете на членовите на семејството, така и од нивните старатели. Жените и девојките доживуваат високи стапки на насилство, вклучително и насилство од интимен партнер, како резултат на двојна дискриминација врз основа на род и попреченост“⁴⁵.

Главната цел на **Конвенцијата за правата на детето (КПД)**⁴⁶ е да ги признае сите граѓански, политички, економски, социјални и културни права на сите деца, земајќи ја предвид специфичната состојба на децата во општествата и да се воспостават конкретни обврски за заштита на децата од можни прекршувања на правата, особено оние прекршувања на кои тие се особено ранливи (насилство, киднапирање, продажба или трговија со луѓе, економска експлоатација, сексуална злоупотреба итн.). Единствениот пристап кон родовата перспектива и попреченоста се наоѓа во член 2 од КПД, кој, меѓу другото, забранува дискриминација по пол и попреченост и во кој се наведува дека „државите треба да ги преземат сите потребни мерки за да се обезбеди заштита на детето од сите облици на дискриминација или казни засновани врз статусот, активностите, изразеното мислење или убедување на родителите, законските старатели или членовите на семејството на детето“ (член 2 (2)). Во член 19 (став 1) КПД посочува дека „државите треба да ги преземаат сите соодветни законодавни, административни, социјални и образовни мерки за заштита на детето од сите облици на физичко или ментално насилство, повреда или злоупотреби, занемарувања или немарен однос, малтретирања, или експлоатација, вклучувајќи ја и сексуалната злоупотреба“, како и да усвојат превентивни мерки какви што се социјални програми за поддршка на децата и на нивните старатели, мерки за идентификување, пријавување, упатување, истражување, лекување и следење на малтретирањето на децата, како и мерки за вклучување на судството (член 19 (2)). КПД исто така ги повикува државите да преземат „соодветни мерки за промовирање физичко и психичко закрепнување и социјална реинтеграција на децата жртви на каков било облик на занемарување, експлоатација или злоупотреба; тортура или која било друга форма на сурово, нечовечно или понижувачко постапување или казнување“ (член 39). Во Општиот коментар број 9 (2006)⁴⁷ за децата со попреченост, Комитетот на КПД во став 10 упатува на родовата дискриминација нагласувајќи дека девојките со попреченост се често поранливи на дискриминација и од државите се бара да посветат особено внимание на девојчињата со попреченост со преземање неопходни мерки вклучително и дополнителни мерки, со цел да се осигури дека тие се добро заштитени, имаат пристап до сите услуги и се целосно вклучени во општеството. Општиот коментар бр. 13⁴⁸ за правото на детето на слобода од сите форми на насилство усвојува појасна родовата перспектива и го опфаќа и прашањето на попреченоста. Во овој коментар, Комитетот за КПД укажува дека државите треба да ги преземат „сите соодветни законодавни, административни, социјални и образовни мерки за заштита на детето од сите

45 *Interim report of the Special Rapporteur on torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment*, A/63/175, параграф 68. Достапно на: <https://www.un.org/disabilities/images/A.63.175.doc>

46 <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/crc.aspx>

47 Општ коментар број 9 (2006) за децата со попреченост. Достапно на <https://www.refworld.org/docid/461b93f72.html>

48 Општ коментар број 13, Комитет за правата на детето, CRC/C/GC/13, Достапно на: <https://www.refworld.org/docid/4e6da4922.html>

форми на физичко или ментално насилство, повреда или злоупотреба, занемарување или несовесно постапување, малтретирање или експлоатација, вклучително и сексуална злоупотреба, додека е под грижа на родител(и), законски старатели(и) или кое било друго лице што се грижи за детето“, како и да се преземат „ефективни процедури за воспоставување социјални програми за да се обезбеди потребната поддршка за детето и за оние што се грижат за детето, како и за други форми на превенција и за идентификација, известување, упатување, истрага, третман и следење на случаите на малтретирање деца опишани досега, и, како што е соодветно, за судска инволвираност“. КПД дополнително бара активно учество на децата со попреченост во заедницата (член 23 (1)) и конкретно се однесува и на слободата на изразување и мислење и пристап до информации (членови 13 и 17) што се од витално значење за да му се овозможи на детето да препознае што е насилство и каде да се обрати за помош.

Конвенцијата на ООН за елиминација на сите форми на дискриминација врз жените (ЦЕДАВ) (1979)⁴⁹ со **Факултативниот протокол кон Конвенцијата** е еден од клучните документи за правата на жените. ЦЕДАВ бара од земјите да ја елиминираат дискриминацијата врз жените во јавната и во приватната сфера, вклучително и во семејството, и признава дека традиционалните родови улоги и стереотипи мора да се елиминираат за да се стави крај на сите форми на дискриминација врз жените и девојчињата. ЦЕДАВ посочува дека државите треба да обезбедат еднаков пристап, еднакви можности и еднакви резултати за жените и девојчињата. И покрај сеопфатната рамка, сепак ЦЕДАВ нема експлицитна референца кон прашањето на попреченоста. Ваквата празнина е надолполнета од Комитетот за елиминација на сите форми на дискриминација врз жените преку две општи препораки. Преку општата препорака 18⁵⁰, Комитетот ги повикува државите во извештаите да направат референца за состојбата и за статусот на жените со попреченост, особено во однос на вработувањето, образованието и социјалната сигурност, како и нивното учество во општествениот и културниот живот. Општата препорака 24⁵¹ се однесува на жените и девојките со попреченост и се бара од државите коментар и анализа за здравствената состојба на жените со попреченост. Концептот на насилство како форма на дискриминација и кршење на човековите права се препознава во општата препорака бр. 19⁵² (1992) каде што Комитетот посочува дека „родовото насилство е форма на дискриминација врз жените“. Комитетот во 2017 г. усвои Општа препорака бр. 35⁵³ со која се ажурира Општата препорака 19 и се даваат јасни насоки за државите кои мерки треба да ги преземат за да се справат со сите форми на родово базирано насилство. Во оваа Препорака се препорачува да се отстранат „одредби што дозволуваат, толерираат или одобруваат форми на родово базирано насилство врз жени, [...] одредби што овозможуваат да се вршат медицински процедури кај жени со попреченост без нивна информирана согласност и одредби со кои се криминализира абортусот...“ (пар. 29 т. с а. i). Во оваа Препорака се препознава и комуникациската бариера за жртвите со попреченост (пар. 31, т. а, а. ii), како и неопходноста од обезбедување достапни информации (пар. 31, т. d).

Во 2018 г., Комитетот за елиминација на сите форми на дискриминација врз жените и Комитетот на КПЛП, во поглед на сексуалното и репродуктивното здравје и правата

49 <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/cedaw.aspx>

50 <https://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/recommendations/>

51 <https://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/recommendations/>

52 [https://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CEDAW/Shared Documents/1_Global/INT_CEDAW_GEC_3731_E.pdf](https://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CEDAW/Shared%20Documents/1_Global/INT_CEDAW_GEC_3731_E.pdf)

53 Committee on the Elimination of Discrimination against Women (2017) General Recommendation No. 35 on gender based violence against women, updating general recommendation No. 19, U.N.Doc. C/GC/25.

на жените, особено за жените со попреченост, ги повикаа државите „да го декриминализираат абортусот во сите околности и да го легализираат на начин што целосно ќе ја почитува автономијата на жените, вклучително и на жените со попреченост. Во сите напори за спроведување на нивните обврски во врска со сексуалното и репродуктивното здравје и правата, вклучително и пристапот до безбеден и легален абортус, комитетите ги повикуваат државите да заземат пристап заснован на човекови права, кој ќе го заштити репродуктивниот избор и автономија на сите жени, вклучително и на жените со попреченост“⁵⁴.

Република Северна Македонија го поднесе шестиот периодичен извештај во 2017 г.⁵⁵, а Комитетот ги објави неговите заклучоци и препораки во 2018 г., каде што, меѓу другото, особено се препорачува спроведување посебни мерки насочени кон жените што подлежат на интерсекциски форми на дискриминација, меѓу кои се жените и девојките со попреченост (20(c)), како и усвојување сеопфатна стратегија за превенција на сите форми на родово базирано насилство, особено осврнувајќи се на ситуации со повисок ризик за жените со попреченост (24(d))⁵⁶.

Република Северна Македонија е потписничка на **Пекиншката декларација и Платформа за акција (1995)**⁵⁷ со која се обврзува на подобрување на статусот на жените и нивно зајакнување во јавниот и приватниот живот. Една од областите опфатени со Пекиншката декларација е насилството врз жените, каде што жените со попреченост се издвоени како група особено ранлива на насилство, а државите се повикуваат да воспостават соодветни системи на заштита и поддршка. Во 2020 г. беше потпишана **Рамка за соработка за одржлив развој меѓу Република Северна Македонија и Обединетите нации 2021-2025**⁵⁸ со која се насочува работата на агенциите на ОН во земјата во наредните 5 години. Во Рамката е истакнато дека иако Северна Македонија ги има ратификувано главните договори за човекови права, „резултатите покажуваат дека правата на жените и девојчињата, на децата, на етничките заедници (особено Ромите), на лицата со попреченост и на бегалците, сепак се загрозени. Овие групи се и почесто жртви на општествени предрасуди и негативни стереотипи, што влијае врз недо-волната кохезија во општеството“ (параграф 3).

Конвенцијата на Советот на Европа за спречување и борба против насилството врз жените и домашното насилство (Истанбулска конвенција)⁵⁹ е најсеопфатниот документ во областа на насилство врз жените, кој дава широка рамка на дејствување за превенција, заштита и поддршка на жртвите и казнување на насилниците. Жените со попреченост може да бидат подложени на истите видови насилство како и жените без никаква попреченост. Сепак, животот со попреченост доведува до дополнителни причини, форми и последици од насилство и на тој начин бара посеопфатно внимание. Ова е поддржано со Истанбулската конвенција, во која се наведува дека кај „кривично-

то дело [кое] е извршено врз лице што било ранливо поради определени околности“ мора да се земе предвид како отежнувачка околност (член 46 точка 1в). Стереотипизирањето и сексизмот се тесно поврзани со родово базираното насилство и дискриминацијата во сите области на живеењето. Преземање мерки за „промовирање промени во општествените и во културните шаблони на однесување на жените и мажите, со цел искоренување на предрасудите, обичаите, традициите и сите други практики што се засноваат врз идејата за инфериорност на жените или врз стереотипните улоги за жените и мажите“ е исто така наведено во член 12 точка 1 од ИК. Во обврските што ги поставува ИК е потребата секоја земја потписничка да преземе нормативни измени на правната рамка и воздржување од преземање на учествување во каков било акт на насилство врз жените (член 5), како и дека ќе преземат мерки за промоција и спроведување политики на еднаквост меѓу жените и мажите и јакнење на жените (член 6). Зна-чајно во овој сегмент е поставувањето поширок пристап, при што специјалните мерки што се потребни за спречување и заштита на жените од родово базирано насилство не се сметаат за дискриминација во смисла на оваа Конвенција. Со ова се отвора можност да се преземат афирмативни мерки за заштита од насилство врз жените и девојките со попреченост во согласност со член 16 од КПЛП. И покрај тоа што во член 11 од ИК при собирањето на податоците не се реферира посебно на попреченоста, сепак повикувајќи се на преамбулата и обврските од КПЛП, позитивно е тоа што постои обврска земјите потписнички да собираат расчленети статистички податоци за случаите на сите форми на насилство врз жените кои се опфатени со ИК, како и да спроведуваат анкети меѓу населението за да ги проценат преваленцијата и трендовите на насилството врз жените (член 11 т. 2). Во согласност со оваа препорака, Државниот завод за статистика на Република Северна Македонија за првпат ќе спроведе анкета за родово базирано насилство, во која податоците ќе бидат разделени и по попреченост.

Во член 36 од ИК – Сексуално насилство, вклучувајќи и силување, се посочува дека „[с] огласноста мора да е дадена доброволно како резултат на слободната волја на лицето, проценета во контекст на опкружувачките околности“ (т. 2), како и дека при присилен абортус и присилна стерилизација (член 39) земјите потписнички ќе ги преземат „по-требните законодавни и други мерки за да обезбедат дека се инкриминира [...] вршење абортус врз жена без нејзина претходна информирана согласност (а.) и вршење опера-ција врз жена без нејзина претходна информирана согласност односно разбирање на постапката чија цел или последица е да се прекине нејзината способност за природна репродукција (б.)“. Овие членови се тесно поврзани со членовите 12 и 16, а во линија со членовите 5, 6 и 19 од КПЛП.

Покрај превенцијата, ИК посочува и на потребата од заштита на жртвите на насилство, воспоставување соодветна правна и медицинска поддршка, како и процедури за обвинување и гонење на сторителите. Оваа поддршка бара промени во образовните системи за едукација на младите, обезбедување телефонски услуги 24/7, засолништа, правно и психолошко советување, собирање податоци за родови кривични дела и брзо спроведување ефикасни истраги за тие злосторства. ИК исто така бара од државите потписнички да ги зајакнат институционалните и административните капацитети и да создадат соодветни засолништа за жртвите и да обезбедат обучен и специјализиран кадар. Во таа насока се бара да се формираат центри како и адаптирање засолништа за потребите на различни ранливи групи, меѓу кои и за жените со попреченост. Република Северна Македонија ја ратификуваше Истанбулската конвенција во 2017 г., а на сила влеза во 2018 г. со што започна процесот на нејзина имплементација и усогласување на националната правна рамка со препораките од ИК. Во 2018 г. беше усвоен

⁵⁴ Заедничка изјава на Комитетот за елиминација на сите форми на дискриминација врз жените и Комитетот на КПЛП за сексуалното и репродуктивното здравје и правата на жените, особено за жените со попреченост. Достапно на: <https://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/CRPD/Statements/GuaranteeingSexualReproductiveHealth.DOCX>

⁵⁵ <https://www.mtsp.gov.mk/content/word/dokumenti/dokumenti%202017/CEDAW%202017%20final.doc>

⁵⁶ <https://bit.ly/3ppuEn8>

⁵⁷ https://beijing20.unwomen.org/-/media/headquarters/attachments/sections/csw/pfa_e_final_web.pdf

⁵⁸ <https://northmacedonia.un.org/mk/100160-ramka-za-sorabotka-za-odrzhliv-razvoj-megu-republika-severna-makedonija-i-obedinetite-nacii>

⁵⁹ <https://rm.coe.int/168046253a>

и Акциски план за спроведување на Конвенцијата 2018-2023⁶⁰ во кој конкретно се наведени должностите и обврските на институциите што се засегнати со проблемот на родово базирано насилство.

Во **Резолуцијата на Европскиот парламент од 2018 година за состојбата на жените со попреченост**⁶¹ се нагласува дека за жените и девојчињата со попреченост има поголема веројатност да станат жртви на родово базирано насилство, особено семејно насилство и сексуална експлоатација. Се истакнува дека ова се однесува и на присилна стерилизација и принуден абортус и се повикуваат земјите членки да преземат соодветни мерки и да обезбедат висококвалитетни, достапни и приспособени услуги, со цел да се стави крај на насилството врз жените и децата и да се поддржат жртвите на насилство, обезбедувајќи кадар обучен да дава специјализирани совети, како и соодветна правна заштита и поддршка. Дополнително, се охрабруваат земјите членки на сите здравствени и образовни професионалци да им обезбедат соодветна обука за спречување на дискриминација и насилство врз жените и девојчињата со попреченост.

Во своето мислење, Комитетот за економски и социјални права⁶² се повикува на клучните согледувања на Комитетот за КПЛП за ЕУ и посочува дека на ниво на ЕУ недостига силна правна рамка за заштита, промовирање и обезбедување на сите човекови права на жените и девојките со попреченост, а воедно ги повикува ЕУ и нејзините земји членки да ја вклучат попреченоста во претстојната стратегија, политики и програми за родова еднаквост. Паралелно, Комитетот посочува дека ЕУ и националното законодавство за спречување експлоатација, насилство и злоупотреба честопати немаат фокус на жените и девојчињата со попреченост и во таа насока ЕУ треба да ги преземе неопходните мерки за вклучување на попреченоста во сите закони, политики и стратегии, насилството да се криминализира, како и да се преземат сите соодветни законодавни, административни, социјални и образовни мерки за заштита на жените и девојчињата со попреченост, во и надвор од домот, од сите форми на експлоатација, насилство и злоупотреба и да го олеснат нивниот пристап до правдата преку обезбедување соодветна заштита⁶³.

Европската социјална повелба (ревидирана)⁶⁴ го вклучува правото на лицата со попреченост, без оглед на нивната возраст и природата и потеклото на нивните попречености, на независност, социјална интеграција и учество во животот во заедницата (член 15) и правото на детето да биде заштитено од запоставување, насилство и експлоатација (член 17).

Препораката (СМ/Рес(2012)6) на Комитетот на министри за заштита и унапредување на правата на жените и девојките со попреченост⁶⁵ од 2012 г. ги повикува земјите членки да усвојат соодветни законски мерки и да спроведат други позитивни дејства за да ги поттикнат жените и девојките со попреченост да учествуваат во сите области на животот како граѓанки со еднакви права и обврски. Исто така, во Препораката се обр-

60 https://mtsp.gov.mk/pocetna-ns_article-nacionalniot-plan-za-sproveduvanje-na-konvencijata-za-sprecurvanje-i-borba-protiv-nasilstvoto-vrz-zen.nspz

61 Резолуција на Европскиот парламент од 2018 година за состојбата на жените со попреченост (2018/2685(RSP)). Достапно на: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2018-0484_EN.html

62 European Economic and Social Committee, The situation of women with disabilities [Exploratory opinion requested by the European Parliament], SOC/579. Достапно на: <https://bit.ly/3o9S8wO>

63 Ibid., параграф 5.1-5.3.

64 https://www.mtsp.gov.mk/WBStorage/Files/European%20social%20charter%20_revised_%20MKD%20translation.pdf

65 https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805caaf7

нува посебно внимание на насилството врз жените и девојките со попреченост и, меѓу другото, се поттикнуваат земјите членки да ги учат жените и девојките со попреченост да го познаваат и да го почитуваат сопствениот физички и психолошки интегритет, да препознаваат насилство и злоупотреба, да знаат како да се одбранат и да ги пријавуваат случаите на насилство и злоупотреба. Комитетот на министри на Советот на Европа усвои и повеќе препораки што се однесуваат на правата на децата со попреченост, покривајќи прашања како насилство врз деца и возрасни со попреченост, правата на децата што живеат во институции, деинституционализацијата и социјалните услуги за деца со попреченост и слично. И покрај тоа што овие препораки не се обврзувачки, сепак можат да бидат добри насоки за натамошен развој на политиките и правната заштита на децата и возрасните со попреченост, земајќи го предвид интерсекцискиот пристап.

При Советот на Европа е донесена и **Конвенција за заштита на децата од сексуална експлоатација и сексуална злоупотреба** (2007)⁶⁶ со која се утврдуваат различните форми на сексуална злоупотреба на деца како кривични дела, вклучително и злоупотреба извршена во домот или во семејството, со употреба на сила, принуда или закани. Во основите на дискриминација, попреченоста е препознаена како основ на дискриминација (член 2). Членот 18 бара државите членки да ја криминализираат сексуалната злоупотреба извршена, меѓу другото, врз деца со „ментална или физичка попреченост или во ситуација на зависност“, додека членот 28 ги обврзува државите членки да ги преземат неопходните мерки за да обезбедат дека делата извршени против особено ранлива жртва „да се земат предвид како отежнувачки околности при определувањето на санкциите“.

Европската комисија ја усвои **Стратегијата за родова еднаквост 2020-2025**⁶⁷ чии цели и приоритети вклучуваат слобода од насилство и стереотипи, напредување во родово еднаква економија, водење со еднаквост низ целото општество, интеграција на родови политики и интерсекциска перспектива во политиките, финансирање активности за унапредување на родовата еднаквост и зајакнување на жените во светот. Во Стратегијата се истакнува дека „[ж]ените што имаат здравствен проблем или попреченост е поверојатно да доживеат различни форми на насилство“ и особено се истакнува потребата од интерсекциски пристап⁶⁸ во справувањето со дискриминацијата и насилството врз жените.

Во **Стратегијата на ЕУ за правата на лицата со попреченост (2021 – 2030)**⁶⁹ се посочува дека лицата со попреченост имаат право на заштита од каква било форма на дискриминација и насилство, еднакви можности и пристап до правда, образование, култура, домување, рекреација, слободно време, спорт и туризам и еднаков пристап до сите здравствени услуги (параграф 5). Во поглед на пристапот до правда и насилството, во Стратегијата е посочено дека Европската комисија ќе се фокусира на обуки на правните тела, судството. Во Стратегијата е посочено дека Комисијата ќе обезбеди вклучување на аспектите на насилството и злоупотребата поврзани со попреченоста

66 <https://rm.coe.int/1680084822>

67 European Commission, 5.3.2020, A Union of Equality: Gender Equality Strategy 2020-2025, COM(2020) 152 final. Достапно на: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52020DC0152&from=EN>

68 Според Европскиот институт за родова еднаквост (EIGE), интерсекционалноста е аналитичка алатка за проучување, разбирање и одговарање на начините на кои полот и родот се пресекуваат со другите карактеристики/идентитети, и како таквите интерсекции придонесуваат кон уникатните искуства со дискриминацијата (<https://eige.europa.eu/thesaurus/terms/1263?lang=mk>)

69 <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=738&langId=en&pubId=8376&furtherPubs=yes>

во релевантните идни политики на ЕУ, кои ќе вклучуваат мониторинг на институциите и систематско идентификување и истрага во случаи на насилство, криминал или злоупотреба.

Европската конвенција за човековите права и основни слободи (ЕКЧП) претставува правно обврзувачки документ за сите европски држави што ја ратификувале и се согласиле да обезбедат услови за остварување на основните човекови права во рамките на својот национален систем, како и да обезбедат правна заштита за секој поединец на национално ниво. Ефектите на пресудите на **Европскиот суд за човекови права (ЕСЧП)** имаат како *inter partes*, така и *erga omnes* дејство. За разлика од другите меѓународни инструменти, КПЛП во согласност со член 44 дозволува, покрај државите, и регионалните организации како што е Европската Унија, да станат договорни страни на КПЛП, коешто го направи Унијата⁷⁰. Со меѓународното право, ЕУ и нејзините членки се обврзани заеднички да ги промовираат, да ги штитат и да ги обезбедуваат правата на лицата со попреченост во согласност со КПЛП, вклучувајќи ги и оние на жените и девојчињата со попреченост.

ЕКЧП не содржи конкретна референца за правата на лицата со попреченост, ниту, пак, има конкретно право што се однесува на насилството. И покрај тоа, сепак таа содржи права што се релевантни во контекст на попреченоста и насилството, какви што се правото на живот (член 2), правото на заштита од тортура и нечовечно или понижувачко постапување или казнување (член 3), правото на слобода и безбедност (член 5), правото на правично судење (член 6) и правото на почитување на приватниот и семејниот живот (член 8). Забраната на дискриминација е изречно предвидена во членот 14 од ЕКЧП. Протоколот бр. 12 кон ЕКЧП дополнително ја дефинира дискриминацијата, но попреченоста не е спомената експлицитно како основа за дискриминација⁷¹.

Пред усвојувањето на КПЛП, Европскиот суд за човекови права (ЕСЧП) немаше став за оправдувањата започнати од различни актери и самите држави во поглед на медицинските третман и различните режими на старателства што се наметнуваат кон лицата со различна состојба на попреченост, со акцент на деловната состојба, како и насилството и злоупотребата врз жените и девојките со попреченост. Во контекст на насилството врз жените со попреченост, судската практика е доста скромна. Постоенето на обврските на договорните страни за заштита на лицата/жените со попреченост во институциите може да се види преку случајот *X and Y v. The Netherlands* од 1985⁷², а е поврзано со силување на „[м]ентално хендикепирано девојче“ на 16-годишна возраст во дом за деца со ментална попреченост. Во овој случај ЕСЧП посочува на обврската дека државите мора да воспостават процедури како би им се овозможило на децата со попреченост да пријават насилство.

Поновите случаи од ЕСЧП препознаваат дека лошите услови на сместување на лицата со попреченост претставуваат нечовечен или понижувачки третман. Така, во случајот

*Stanev v. Bulgaria*⁷³ од 2012 година, ЕСЧП утврдил дека г. Станев бил неправилно задржан седум години во објект во кој немало соодветна храна, вода, пристап до тоалети, приватност или речиси каква било форма на значајна активност. Според ЕСЧП, овие услови претставуваат „понижувачко“ постапување – но не и тортура.

Во судската практика на ЕСЧП се среќаваат повеќе случаи во кои е утврдено дека државата е одговорна поради тоа што недоволно ефикасно го заштитила правото на живот на поединецот од незаконските напади од други лица. Во случајот *Z. and Others v. the United Kingdom*⁷⁴, како и во случајот *A. v. the United Kingdom*, ЕСЧП укажува на обврската на државите да преземат мерки за заштита на поединците и особено на децата и на другите ранливи лица од лошо постапување, како и да преземат чекори за да го спречат малтретирањето за кое властите требало да имаат сознанија.

Што се однесува на прашањето за соодветно приспособување, иако тоа не е изречно споменато во членот 14 во основите на заштита од дискриминација, сепак, тоа се има појавено во неколку од случаите разгледувани од ЕСЧП, посебно под членовите 3, 6 и 8 од ЕКЧП. На пример, за членот 3, во случајот *Price v. United Kingdom*⁷⁵, се предвидува обврска за државите да постапуваат различно спрема затворениците со попреченост, за разлика од постапувањето што го добиваат другите затвореници, посебно оние што се во затворскиот систем, а тоа сè со цел да не им се предизвика поголема штета.

Иако КПЛП е ратификувана од ЕУ и од нејзините земји членки, Комитетот за правата на лицата со попреченост во своите заклучни согледувања има посочено на физичко, психичко и сексуално насилство и злоупотреба на лицата со попреченост, особено на жените со попреченост во семејство и во институционални услови, како и примена на медицински третман, вклучувајќи принуден абортус и стерилизација⁷⁶.

И покрај скромната јурисдикција по прашањето на насилството врз жените и девојчињата со попреченост, за да се остварат и да се поддржат основните вредности на демократските општества, општеството мора да им се излезе во пресрет на предизвиците околу прашањето на уживањето на правата на жените и девојките со попреченост, кои треба да бидат заштитени и загарантирани на исто ниво како и на другите.

70 За Европската Унија, Конвенцијата влезе во сила во јануари 2011 година. Види: Council Decision 2010/48/EC of 26 November 2009 concerning the conclusion, by the European Community, of the United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities, OJ L 23, 27.1.2010. Достапно на: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32010D0048>

71 https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_MKD.pdf

72 *X and Y v. the Netherlands*, 26 March 1985, § 23, Series A no. 91. Достапно на: <https://bit.ly/2ZVmlaG>

73 *Stanev v. Bulgaria* case, Application No.36760/06, од 17 јануари 2012 г.

74 https://www.legislationline.org/download/id/3520/file/Case_of_Z_and_Others_v_UK_2001_en.pdf

75 <https://www.globalhealthrights.org/wp-content/uploads/2013/02/ECtHR-2001-Price-v-United-Kingdom.pdf>

76 European Disability Forum (2021) Violence against women and girls with disabilities in the European Union – Position Paper. Достапно на: <https://bit.ly/3wpuYWY>

НАЦИОНАЛНА ПРАВНА РАМКА

Во нашето законодавство, под социјални ризици се подразбираат: ризици по здравјето (болест, повреда, попреченост), ризици на старост и стареење, ризици на еднородителско семејство, ризици од невработеност, губење приход за издржување по основа на работа и слично, ризици од сиромаштија и ризици од друг вид социјална исклученост⁷⁷. Врз основа на процената на најизразените нееднакости и клучни фактори на дискриминација, какви што се идентитетот (возраст, пол, родов идентитет, етничка припадност, религија, попреченост), географската локација, ранливоста на шокови, неповолните ефекти од владеењето и конкретниот социо-економски статус (соочување со повеќедимензионална сиромаштија и нееднаквост), најранливи групи во Северна Македонија се: младите што не се вклучени во образование, работа или обука (NEET)⁷⁸, жените и девојките, Ромите, децата, лицата со попреченост, бегалците / мигрантите / барателите на азил / внатрешно раселените лица / лицата без државјанство, ЛГБТИ-лицата, луѓе што живеат во руралните области и старите лица⁷⁹.

Во 2021 г. беше усвоен новиот **Закон за спречување и заштита од насилство врз жените и семејно насилство**⁸⁰, кој следува по Законот за превенција, спречување и заштита од семејно насилство⁸¹, првиот системски закон во таа област. Новиот закон има за цел проширување на системот на превенција и заштита од сите облици на родово базирано и семејно насилство, во согласност со препораките на ИК, односно „*превенција и спречување родово базирано насилство врз жените и семејното насилство, ефективна заштита на жртвите од каков било облик на родово базирано насилство врз жени како и на жртвите на семејно насилство со почитување на основните човекови слободи и права загарантирани со Уставот на Република Северна Македонија и меѓународните договори*“. Законот го вклучува начелото на недискриминација, според кое мерките, активностите и услугите за превенција и заштита на жените од родово базирано насилство и жртвите на семејното насилство се спроведуваат без дискриминација врз основа на попреченост (член 5 точка 3). Жените со попреченост се издвоени во ранливи категории жени (член 7), а во член 8 се наведува дека „*мерките, активностите и услугите за жртвите на родово базираното насилство врз жените и семејното насилство, треба да се соодветно приспособени на специфичните потреби на жените со попреченост*“. Она што е суштинско за креирање општи и/или посебни мерки за превенција и заштита од насилство е секако обврската за собирање податоци (членови од 28 – 32). Позитивно во оваа насока е тоа што основата на попреченост е предвидена како обврска при водењето на евиденцијата на предметите на РБН врз жените и жртвите на семејното насилство.

И покрај тоа што во самиот закон се споменати сите форми на насилство врз жени и семејно насилство, не се опфатени и дефинициите за институционално и структурно насилство врз жените со попреченост, кое најчесто се рефлектира во прикриени или

отворени обрасци на дискриминаторско институционално однесување, дискриминаторски културни традиции и дискриминаторски општествени норми и/или правила⁸². Текстот на Законот предвидува вклучување голем број актери во обезбедување превенција и заштита од насилство, но не предвидува мерки преку кои различните актери директно би допреле до жените и до девојчињата со попреченост, како ни мерки со кои ќе се гарантира дека нивните мислења се целосно земени предвид и дека тие нема да бидат подложени на притисоци поради изразување на нивните ставови и проблеми, особено во однос на сексуалното и репродуктивното здравје и права, како и РБН, вклучувајќи и сексуално насилство. Државата мора да го промовира учеството на репрезентативните организации на жени со попреченост во целокупниот процес, а не само на консултативните тела и механизми поврзани со попреченост⁸³. Дополнително, Комитетот на КПЛП во своите заклучни согледувања за државата, посочува дека „*државата треба да спроведе истрага за сите наводи за насилство и злоупотреба на лица со попреченост, особено оние со психосоцијална попреченост и/или интелектуална попреченост и сомнителни причини за смрт на корисниците во институциите*“.

Заради поефективна примена на Законот за спречување и заштита од насилство врз жените и семејно насилство, донесени се неколку подзаконски акти и стандардни оперативни процедури. Во 2015 година, Владата донесе Протокол за меѓусебната соработка на надлежните институции и здруженија за заштита и спречување од семејното насилство⁸⁴ преку кој се регулира соработката на надлежните институции и здруженија за заштита, помош и поддршка на жртвите на семејно насилство, како и обезбедување третман на сторителите на семејно насилство. Во Правилникот за начинот на спроведување процена на ризик од сериозна опасност по животот и физичкиот и психичкиот интегритет на жртвата и членови на нејзиното семејство и на ризикот од повторување на насилството, соодветното управување со ризикот, спроведување и следење на мерките за заштита на жените жртви на родово базирано насилство и жртвите на семејно насилство, преземени од Центарот за социјална работа и потребните обрасци⁸⁵, стручните лица ги земаат предвид околностите што се специфични за секој поединечен случај (член 8), а попреченоста е опфатена само како една од околностите што можат да го зголемат ризикот од идно насилство врз жртвата и нејзина дополнителна виктимизација (член 9). Во Стандардите и процедурите за работа на центар за лица жртви на семејно насилство (засолниште)⁸⁶, како еден од индикаторите е наведено дека центарот треба да е пристапен за лица со телесна попреченост и пречки во движењето, со што се препознаваат исклучиво лицата со физичка попреченост. Вака дефинираните стандарди не се во согласност со стандардот за пристапност според членовите 2, 9 и 21 од КПЛП и водат кон дискриминација на лицата со попреченост според член 5 од КПЛП. Со усвојувањето на Националниот акциски план за имплементација на ИК⁸⁷ во 2018 година, Владата ги задолжи сите надлежни институции и органи да изработат оперативни планови во кои ќе предвидат спроведување на активностите што треба да бидат јавно објавени на нивните веб-страници. Сепак, дел од институциите не ја исполнуваат оваа

77 Спасовска, С., Борнарова, С., Богоевска, Н., Иваноски, Б., Даути, И., Георгиевска, С. (2013) *Прирачник за развој на социјални услуги за ранливите групи во локалните заедници*, МТСП.

78 Кратенка: Not in Education, Employment, or Training.

79 ДНП 2020, стр. 15. Достапно на: <https://bit.ly/3kgimwO>

80 „Службен весник на РСМ“ бр. 24 од 29.1.2021 г.

81 „Службен весник на РСМ“ бр. 138 од 17.9.2014 г.

82 Општ коментар бр. 3 (2016) за жени и девојчиња со попреченост, Комитет за правата на лицата со попреченост, параграф 17 (д). Достапно на <https://www.refworld.org/docid/57c977344.html>

83 Извештај на специјалниот известувач за правата на лицата со попреченост А/HRC/31/62, став 70. Достапно на <https://undocs.org/en/A/HRC/31/62>

84 <https://www.mtsp.gov.mk/content/pdf/pravilnicisocijalna/protokol.pdf>

85 „Службен весник на РСМ“ бр. 240/21. Достапно на: https://www.mtsp.gov.mk/content/pdf/pravilnicisocijalna/rizik_pravilnik_240_21.pdf

86 <https://www.mtsp.gov.mk/content/word/dokumenti/dokumenti%202018/standardi/zasolniste.pdf>

87 https://mtsp.gov.mk/pocetna-ns_article-nacionalniot-plan-za-sproveduvanje-na-konvencijata-za-sprecurvanje-i-borba-protiv-nasilstvoto-vrz-zen-nspix

обврска⁸⁸. Во Оперативниот план за 2020 г. на Министерството за внатрешни работи⁸⁹, една од активностите е „[о]премување и оспособување пријатни соби за избегнување секундарна виктимизација на жртвите на родово базирано насилство пристапни за лица со попреченост“. Во поглед на обуките, во оперативниот план се наведени општи обуки, без да се земе предвид подигнувањето на капацитетите на полициските службеници и на професионалците за обезбедување услуги, според член 16 од КПЛП.

Во 2020 г. беше донесен нов **Закон за спречување и заштита од дискриминација**⁹⁰, кој ја воспоставува правната рамка за заштита од дискриминација по различни основи, со што, според Законот, „се забранува секоја дискриминација врз основа на раса, боја на кожа, потекло, национална или етничка припадност, пол, род, сексуална ориентација, родов идентитет, припадност на маргинализирана група, јазик, државјанство, социјално потекло, образование, религија или верско уверување, политичко уверување, друго уверување, попреченост, возраст, семејна или брачна состојба, имотен статус, здравствена состојба, лично својство и општествен статус или која било друга основа (во натамошниот текст: дискриминаторска основа)“. Законот претставува и значаен инструмент во справувањето со повеќекратната дискриминација со која се соочуваат жените како резултат на интерсекцијата на родот со другите идентитети. Интерсекцијата дискриминација е наведена во член 13 од Законот меѓу „потешки облици на дискриминација“. Во Законот попреченоста е наведена како една од основите на дискриминација (член 5), вклучувајќи и дефиниција за лицата со попреченост (член 4) што е усогласена со член 1 од КПЛП. Законот ги забранува сите облици и форми на дискриминација, вклучително и дискриминацијата по асоцијација, како и оневозможувањето на соодветното приспособување. Меѓутоа, воочлив е проблемот што се јавува во врска со разбирањето и примената на принципот на соодветно приспособување, за кој се покажува дека сè уште не е доволно јасен и е различно толкуван.

Во 2019 г. се донесе нов **Закон за социјална заштита**⁹¹ што претставува голем чекор во унапредување на социјалната заштита во Република Северна Македонија. Цел на законот е реформа на целокупниот систем за социјална заштита за поефективно исполнување на потребите на граѓаните, меѓу кои особено значајно место заземаат жените и девојчињата од ранливите категории. Новиот Закон за социјална заштита го промовира начелото на еднаков третман и недискриминација, вклучувајќи ја попреченоста како основа за дискриминација. И покрај формалната еднаквост, суштинската и инклузивната еднаквост не се обезбедени со Законот. Независното живеење главно зависи од неформалните мрежи за поддршка. Потребните служби за поддршка не се развиени и главно се дел од јавните дневни центри за деца, како и ОЛП и ГО. Деинституционализацијата е нашироко разбрана како дислокација на лицата со попреченост во мали групни домови и промени во институционалната природа и грижа⁹². Засегнатите страни, ОЛП и ГО, вклучувајќи ги самите лица со попреченост и родители на деца со попреченост, не го поимаат концептот на независен живот⁹³. Имено, како што е наведено во Општи-

88 Балшиќевска, М. и Аврамовска Нушкова, А. (2020) *Извештај за напредокот на Република Северна Македонија при спроведувањето на Националниот акциски план за имплементација на Истанбулската конвенција*, Национална мрежа против насилство врз жени и семејно насилство. Достапно на: <http://www.glasprotivnasilstvo.org.mk/wp-content/uploads/2021/02/NAP-finalen.pdf>

89 Оперативниот план за 2020 на МВР. Достапно на <https://bit.ly/3bOpb48>

90 Службен весник на РСМ“ бр. 258/2020 од 30.10.2020 г.

91 „Службен весник на Република Северна Македонија“ бр. 104/19, 146/19, 275/19, 302/20 и 311/20.

92 Panayotova, K., Kochoska, E. (2020) *Analysis: Work Assistance and Support for Employment of People with Disabilities Leaving Institutional Care*.

93 Ibid.

от коментар број 5 на Комитетот за правата на лицата со попреченост⁹⁴, живеењето независно и вклучувањето во заедницата значи остварување на слободата на избор и контрола врз одлуките што влијаат врз животот на еден човек со максимално ниво на самоопределување и меѓузависност во самото општеството. Ова право го вклучува принципот на вродено достоинство, автономија и самоопределување, според кој сите лица со попреченост треба да се слободни да изберат да бидат активни и да припаѓаат на култура по сопствен избор и мора да имаат ист степен на избор и контрола врз своите животи како и другите членови на заедницата.

Големиот број подзаконски акти во оваа област не предвидуваат никакви механизми за информирање, заштита, ниту, пак, рехабилитација на жртвите од насилство сместени во различните форми на вонинституционална заштита.

Понатаму, во крајна фаза на подготовка е и нов **Закон за родова еднаквост**, кој ќе воспостави поширока рамка за родовата еднаквост во нашето законодавство. Целта на законот е да ги вклучи родовите аспекти во донесувањето одлуки и мерки на сите нивоа, вертикално и хоризонтално, како и да воведат конкретни постапки и мерки за целосно унапредување на родовата еднаквост и сузбивање на родовите стереотипи и предрасуди, а со тоа и превенирање на родово базираното насилство и на семејното насилство.

Во **Законот за заштита на децата**⁹⁵ недостасуваат доста мерки што би воделе кон инклузивна еднаквост, од аспект на примена на принципот на најдобра волја и преференции на децата со попреченост, принципот за промоција на развојниот идентитет на децата со попреченост, пристапот кон дефинирање на децата и возрасните со попреченост, како и нивното активно вклучување во сите процеси. Според Законот, за дете „се смета секое лице до наполнети 18 години живот, како и лица со пречки во телесниот и менталниот развој до наполнети 26 години живот“ (член 11). Законот е обременет со различна терминологија и има медицинско поимање за состојбата на попреченост. Во член 12 (2) се пропишува дека „се забрануваат сите облици на сексуално искористување и сексуална злоупотреба на децата (вознемирување, детска порнографија, детска проституција), насилно подведување, продажба или трговија со децата, психичко или физичко насилство и малтретирање, казнување или друго нечовечно постапување, сите видови експлоатација, комерцијално искористување и злоупотреба на децата со кои се кршат основните човекови слободи и права и правата на детето“. И покрај наведените облици на насилство, Законот не предвидува посебни мерки за превенција и заштита од насилство врз децата со или без попреченост.

Кон лицата со психички растројства особено постојат многу негативни предрасуди и стереотипи, засновани на погрешна перцепција, „дека овие лица се „опасни“ за средината, „неспособни за самостоен живот“, „слаби“, „неспособни за донесување одлуки“, „нерешителни“, „неодговорни“ и, она што е најпоразително, дека тие се „виновни“ за нивното психичко заболување“⁹⁶. Таквата стигматизација има сериозни последици врз здравјето и чувството на сопствената вредност на личноста и води до изолираност и исклученост од општест-

94 General Comment No. 5 on living independently and being included in the community, Committee on the Rights of Persons with Disabilities, Eleventh session, CRPD/C/GC/5, 27 October 2017. Достапно на: <https://digitallibrary.un.org/record/1311739?ln=en>

95 „Службен весник на Република Северна Македонија“ бр.23/13, 12/14, 44/14, 144/14, 10/15, 25/15, 150/15, 192/15, 27/16, 163/17, 21/18 и 198/18.

96 Стаменкова-Трајкова, В., (2013) *Предрасудите кон лицата со психички растројства и нивна вклученост на пазарот на трудот* (докторска дисертација), Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ – Скопје, Филозофски факултет, Институт за социјална работа и социјална политика „Мајка Тереза“, стр. 38. Достапно на <https://bit.ly/3Cb164j>

вото⁹⁷. **Законот за ментално здравје**⁹⁸ посочува дека „[з]аштитата на лицата со ментална болест се заснова на обезбедување најдобра грижа, лекување и рехабилитација во согласност со тековните достигнувања во областа и во рамките на расположливите средства, со одветна на поединечните потреби на лицето, со отсуство на каква било психичка и физичка злоупотреба, со целосен респект на достоинството на неговата личност и во негов најдобар интерес“. Според член 1 од КПЛП, лицата со психосоцијална попреченост не се сметаат за лица со попреченост. Според последните препораки на Европскиот комитет за превенција на тортура, нечовечно или понижувачко постапување или казнување⁹⁹, покрај потребата од редовни активности на отворено и зголемување на рехабилитационите активности, на сите корисници од СЗ Демир Капија, без разлика на тоа дали се со одземена деловна способност, треба да им се овозможи ефективно право да поведат постапка за законитоста на нивното сместување и престој и да им се обезбеди редовно и неодложно разгледување и ревидирање на одлуките за сместување од страна на судовите.

Во најголем дел, здравствените установи се физички непристапни¹⁰⁰, како и голем дел јавни и приватни здравствени ординации. Во **Законот за заштита на правата на пациентите**¹⁰¹ се предвидува правото на информација за пациент со трајно намалена способност за расудување (член 11), но поради отсуство на обуки за комуникација и пристап кон лицата со попреченост, во практика ова право е отежнато. Попреченоста не е дел од критериумите за професионално усовршување во областа на јавното здравје¹⁰². Во остварување на активностите од Акцискиот план за репродуктивно и сексуално здравје¹⁰³ се обезбедени обуки на матични лекари и социјални работници низ целата држава. Што се однесува до остварување на правото за прекин на бременоста, во постојното законско решение¹⁰⁴, за бремена жена која е малолетна или на која ѝ е одземена деловната способност, барањето го поднесува нејзиниот родител, односно старател (член 10). Во Законот за прекин на бременоста не се предвидени начини на обезбедување согласност од жените со попреченост, ниту се предвидени начини на комуникација и советување за жените што се сместени во институциите и/или во групните домови и/или новите форми на организирано живеење со поддршка. Стереотипите и размислувањата се дополнителна пречка во остварувањата на правата од здравствена заштита кај лицата со попреченост¹⁰⁵. Вака поставената одредба, а земајќи ја предвид состојбата на жените со попреченост, присилните абортуси и стерилизации на тие жени, ако се резултат на законски процес преку кој се донесуваат одлуки од нивните законски старатели, против нивна волја, може да претставуваат тортура или малтретирање¹⁰⁶. Ваквата поставеност на законската рамка, како и присутниот систем каде што старателите или родителите на дел од лицата со попреченост носат одлуки во нивно име, е целосно спротивно на обврските од КПЛП и ИК.

97 Ibid.

98 „Службен весник на РМ“ бр. 71/07 и 150/15.

99 Council of Europe (2021) *Report to the Government of North Macedonia on the visit to North Macedonia carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 2 to 10 December 2020*. Достапно на <https://rm.coe.int/1680a359cb>

100 Величковски, Р. (2012) *Сексуалното и репродуктивното здравје и лицата со телесна попреченост - Извештај од процена за потреби од услуги*, ХЕРА, стр. 20. Достапно на: <https://bit.ly/3vEHUba>

101 „Службен весник на РМ“ бр. 82/08, 12/09, 53/11 и 150/15.

102 „Службен весник на РМ“ бр. 136/2011

103 <http://iph.mk/wp-content/uploads/2019/08/Nov-tekst-na-AP-usoglasen-so-Sekretariat-za-zakonodavstvo-11.09.2018.pdf>

104 „Службен весник на РМ“ бр. 101/2019 од 22.5.2019 г.

105 Величковски, Р. (2012) *Сексуалното и репродуктивното здравје и лицата со телесна попреченост - Извештај од процена за потреби од услуги*, ХЕРА, стр. 61-62.

106 Конвенција за правата на лица со попреченост, чл 12(4) и 23(1) (б) и (с) и извештај на Специјалниот извештач за правата на секој да ужива во највисокиот достиген стандард на физичко и душевно здравје, E/CN.4/2005/51, ставови 9 и 12.

Обврската на државата според КПЛП е обезбедување системи за поддршка на жртвите на која било форма на експлоатација, насилство и злоупотреба, со цел промоција на физичкото, умственото и психолошкото закрепнување, рехабилитација и социјална реинтеграција на лицата со попреченост што треба да се спроведе во средина што го унапредува здравјето, добробитта, самопочитувањето, достоинството и автономијата на личноста и ги зема предвид специфичните потреби поврзани со родот и возраста на лицето со попреченост¹⁰⁷. Општиот коментар број 2 на Комитетот за правата на лицата со попреченост¹⁰⁸ налага обврска за државите договорни страни сите безбедни куќи, служби за поддршка и постапки да бидат пристапни за лицата со попреченост заради обезбедување ефикасна и значајна заштита од насилство, злоупотреба и експлоатација на овие лица, особено жените и децата со попреченост. Паралелно, обврска на државата е и усвојување законодавство и политики што ќе гарантираат дека случаите на експлоатација, насилство и злоупотреба на лицата со попреченост се идентификувани, истражени и кривично гонети.

Заедницата со попреченост се соочува со тешкотии во поглед на остварување на правото на пристап до правдата, со што им е ограничено правото на фер и правично судење под еднакви услови¹⁰⁹. Судовите во земјава се речиси целосно нефункционални за лицата со попреченост, а познавањата на судиите од областа на попреченост¹¹⁰ и познавањето на правата од КПЛП сè уште се на многу ниско ниво. Анализата на судските постапки иницирани за заштита од дискриминација во 2020 година укажуваат на неводење јасно разделена статистика во однос на областите и основите на дискриминација односно дека судовите не ја вклучуваат основата на попреченост, со што нема податоци за евентуални трендови и појави во оваа област¹¹¹.

Лицата со попреченост многу ретко се обраќаат до подрачните одделенија за бесплатна правна помош при Министерство за правда, што се должи на недоволната информираност за овие служби, но и недоволната обученост на службениците за работа со лица со попреченост¹¹². Дополнително, организациите што нудат БПП главно не располагаат со доволно капацитети за комуникација со лица со попреченост. Дел од ГО што работат со ранливи групи (лица со ХИВ, ЛГБТ, Роми, жени) досега не соработувале и не ги вклучиле лицата со попреченост, ниту како корисници ниту како дел од нивните тимови¹¹³.

107 Попоска Ж. (2018) *Толкувач на Меѓународната конвенција за правата на лицата со попреченост на Организацијата на Обединетите нации*, Полио плус - Скопје.

108 Општ коментар број 2 на Комитетот за правата на лицата со попреченост. Достапно на: <https://bit.ly/3npFMjX>

109 Петровска, Н. и Аврамовски, Д. (2021) *Правен, финансиски и физички пристап до правда во основните судови во Република Северна Македонија*. Коалиција „Сите за правично судење“.

110 Committee on the Rights of Persons with Disabilities (2018) *Concluding observations on the initial report of the former Yugoslav Republic of Macedonia*.

111 Институт за човекови права (2020) *Состојбата на човековите права во Република Северна Македонија*, стр. 8. Достапно на: <https://bit.ly/3pzATYc>

112 Јовановска, Б. (2020) *Правно зајакнување во заедницата во процесот на деинституционализација: извештај*. Хелсиншки комитет за човекови права.

113 Кочоска Е., Јовановска, Б., Ортаковски Т., Станојковска-Трајковска, Н., Георгиевска, С. (2021) *Анализа на состојбата по прашањето на попреченост во РС Македонија*, УНИЦЕФ (во работна верзија).

Во поглед на насилството врз жените и девојките со попреченост, Комитетот на КПЛП во своите заклучни согледувања за државата¹¹⁴, посочува дека: националните родови политики и програми не го вклучуваат прашањето за попреченоста; националните родови политики и програми не го вклучуваат прашањето за попреченоста; има недостаток од посебни мерки да се заштитат жените и девојчињата со попреченост од родово базирано насилство, особено оние со психолошки попречености и/или интелектуална попреченост; има слаб пристап до вообичаените сервиси и разумно приспособување за жените и девојчињата со попреченост, особено оние со психосоцијална попреченост и/или интелектуална попреченост; има недостаток на доследност во законите во однос на пристап до правда за лицата со попреченост и недостаток на легислатива за дела од омраза поврзани со попреченоста. Во таа линија, Комитетот укажува дека државата треба: да спроведе истрага за сите наводи за насилство и злоупотреба на лица со попреченост, особено оние со психосоцијална попреченост и/или интелектуална попреченост и сомнителни причини за смрт на корисниците во институциите; да го ревидира постојното законодавство и политики за да се вметнат правни средства и санкции кои спречуваат секакви форми на насилство, злоупотреба и лош третман во јавните и приватните сфери против лицата со попреченост, особено жените, девојчињата и децата со психосоцијална попреченост и/или децата со интелектуална попреченост; да обезбеди обуки на вработените и на работниците во засолништата за пристап кон попреченоста базиран на човекови права; да осигури дека засолништата за жртвите на насилство и нивните услуги се достапни за лицата со попреченост; да преземе мерки да се измени кривичниот закон, со цел злоделата врз лицата со попреченост да се препознаваат како дела од омраза; да преземе мерки да се осигури дека сите лица со попреченост имаат пристап до правда и дека информациите и комуникацијата се во пристапен формат; да воведат посебни мерки за жените и девојчињата со попреченост во постојната легислатива, да се вклучат нивните права во родовите политики и програми и да се промовираат афирмативни дејства со цел унапредување на нивните права; да спроведе ефективни законски, политички и практични мерки со цел справување со родово базирано насилство врз жените и девојчињата со попреченост; да ги преземе сите неопходни мерки за зголемување на пристапот до редовните сервиси и разумно приспособување за сите жени и девојчиња со попреченост; да се осигури вклученост на организации на жени и девојчиња со попреченост во развојот, имплементацијата и следењето на таквите сервиси.

МЕТОДОЛОГИЈА НА ИСТРАЖУВАЊЕТО

За да обезбеди релевантни и веродостојни информации, како прво истражување од овој тип во земјава, истражувањето се спроведуваше со повеќе квалитативни истражувачки методи и алатки. Беше направена деск-анализа на документи, политики, закони и друга литература на полето на родово базирано и семејно насилство и правата на лицата со попреченост, со фокус на жените и девојките со попреченост. Со цел да се навлезе подлабоко во состојбите и потребите на жените и девојките со попреченост, при анализата е земен предвид и националниот и локалниот контекст, како и националните политики и законодавство насочени кон лицата со попреченост, со акцент на жените и девојките со попреченост и спречувањето и заштитата од насилство врз жените и семејното насилство.

Покрај правната рамка, анализата има за цел да ги прикаже перцепциите на оние што работат на креирање политики и практики и оние што ги спроведуваат во директен контакт со корисничките – жени и девојки со попреченост, како и видувањата на самите жени и девојки со попреченост. За таа цел, беа собирани податоци преку:

1. Барања за пристап до информации, кои беа испратени до релевантни институции и организации што работат на полето на родово базирано и семејно насилство;
2. Онлајн прашалници што беа испратени до засегнати страни на централно и локално ниво; и
3. Интервјуа и фокус групи со жени и девојки со попреченост.

СОБИРАЊЕ ПОДАТОЦИ И ПРИМЕРОК

Барања за пристап до информации од јавен карактер¹¹⁵

Еден од методите при спроведувањето на истражувањето, беше собирање податоци преку доставување барања за слободен пристап до информации до институции и установи идентификувани при мапирањето на релевантни страни за проблемот на дискриминација и насилство врз жените и девојките со попреченост. Барања за слободен пристап до информации беа доставени до:

- ➔ 22 ЈУ Меѓуопштински центри за социјална работа (ЈУМЦСР), и тоа во Скопје, Струмица, Битола, Велес, Тетово, Охрид, Штип, Кочани, Берово, Македонски Брод, Гевгелија, Гостивар, Дебар, Делчево, Куманово, Крива Паланка, Кавдарци, Неготино, Прилеп, Радовиш, Струга и Свети Николе;
- ➔ Министерство за труд и социјална политика;

114 CRPD/C/MKD/CO/1. Достапно на: <https://bit.ly/3bPHPZh>

115 АНЕКС 3.

- ЈУ Специјален завод – Демир Капија;
- ЈУ Специјален завод – Бања Банско;
- ЈЗУ Психијатриска болница – Демир Хисар;
- ЈЗУ Психијатриска болница – Скопје;
- Министерство за внатрешни работи;
- Јавно обвинителство – Скопје;
- Народен правобранител; и
- 10 граѓански организации што нудат сервиси и услуги за жени жртви на родово базирано и семејно насилство: Македонско здружение на млади правници, „Флоренс Најтингел“ – Куманово, ОЖ Свети Николе, Субверзивен фронт, Национална мрежа против насилство врз жени и семејно насилство, Национален совет за родова рамноправност, Скај плус – Струмица, ОЖ на Град Скопје, Кризен центар „Надеж“ и ХЕРА – Прв семеен центар.

Одговори на барањата беа добиени од:

- 14 ЈУМЦСР (Берово¹¹⁶, Битола¹¹⁷, Велес¹¹⁸, Гевгелија¹¹⁹, Дебар¹²⁰, Кавадарци¹²¹, Кочани¹²², Куманово¹²³, Македонски Брод¹²⁴, Неготино¹²⁵, Прилеп¹²⁶, Радовиш¹²⁷, Град Скопје¹²⁸ и Тетово¹²⁹);
- ЈЗУ Психијатриска болница – Скопје¹³⁰;
- Специјален завод – Бања Банско¹³¹;
- Специјален завод – Демир Капија¹³²;
- Министерство за внатрешни работи¹³³;
- Народен правобранител¹³⁴;
- Јавно обвинителство на Република Северна Македонија¹³⁵,
- Македонско здружение на млади правници¹³⁶; и
- ХЕРА – Прв семеен центар¹³⁷.

116 Архивски број: 03-300/2 од 22.7.2021

117 Одговор добиен на 11.8.2021

118 Одговор добиен на 22.7.2021 во електронска порака

119 Архивски број: 03-701/2 од 27.7.2021

120 Одговор добиен на 22.7.2021

121 Архивски број: 21-1252 од 27.7.2021

122 Архивски број: 03-37/1 од 19.7.2021

123 Архивски број: 3239/1 од 31.8.2021

124 Архивски број: 03-137/3 од 26.7.2021

125 Архивски број: 21-370/2 од 29.7.2021

126 Архивски број: 03-970 од 20.8.2021

127 Одговор добиен на 22.7.2021 во електронска порака

128 Архивски број: 2001-9 од 9.8.2021

129 Одговор добиен на 28.7.2021 во електронска порака

130 Архивски број 03-891/2 од 30.7.2021

131 Одговор добиен на 20.7.2021

132 Архивски број 03-456/3 од 10.8.2021

133 Решение број 16.1.2-989/1 од 30.7.2021

134 Одговор добиен на 26.7.2021 во електронска порака

135 Арх. број 03 – 523/2 од 15.10.2021

136 Одговор добиен на 27.8.2021

137 Одговор добиен на 16.8.2021

Онлајн прашалници¹³⁸

Онлајн прашалници беа испратени до Единиците на локалната самоуправа (ЕЛС), членовите на Координативното тело за имплементација на Конвенцијата на ООН за правата на лицата со попреченост и граѓански организации (ГО) што работат на полето на превенција и борба против насилство врз жените и семејно насилство. Целта на употребата на оваа истражувачка алатка беше согледување на перцепциите на оние што работат на креирање политики и практики и оние што ги спроведуваат во директен контакт со корисничките – жени и девојки со попреченост.

За добивање податоци за состојбата на локално ниво, прашалникот беше испратен на координаторите за еднакви можности на жените и мажите или лицата одговорни за работа со лица со попреченост (во општините во кои има таква позиција) во сите општини во земјата и Град Скопје (вкупно 81). Одговори беа добиени од 32 лица вработени во 31 ЕЛС (Градско, Аеродром, Битола, Брвеница, Валандово, Вевчани, Винаца, Гази Баба, Гевгелија, Ѓорче Петров, Дебар, Делчево, Демир Капија, Кавадарци, Карпош, Кисела Вода, Конче, Крива Паланка, Лозово, Маврово и Ростуше, Новаци, Пробиштип, Старо Нагоричане, Струга, Тетово, Центар, Центар Жупа, Чаир, Чашка, Чешиново-Облешево и Штип). Од 32 испитаници, 26 се Координатори за еднакви можности на жените и мажите, а 6 имаат друга позиција. Најголем дел од испитаниците (28) во ЕЛС работат повеќе од 3 години. Само 6 од 32 испитаници одговориле дека работат директно со лица со попреченост, а едно лице одговорило дека порано работело на такво место, но дошло до промена на работното место во институцијата.

Прашалникот беше испратен и до 26 граѓански организации (ГО) што работат на полето на женските права, со фокус на превенција и борба против родово базирано насилство и семејно насилство. Одговори доставија 13 организации, и тоа: КХАМ Делчево, Хелсиншки комитет за човекови права, Полио плус – движење против хендикеп, Центар за истражување и креирање политики (ЦРПМ), Кризен центар „Надеж“, ЕХО Едукативно-хуманитарна организација – Штип, Македонско здружение на млади правници, Национална мрежа против насилство врз жени и семејно насилство, ХЕРА, Сојуз – Национален совет за родова рамноправност и Организација на жени – Струмица.

Дури 11 од организациите што одговорија на прашалникот дејствуваат на национално ниво, 1 на локално, 3 на регионално, а 1 е национална мрежа. Сите организации работат повеќе од 10 години, односно 7 функционираат повеќе од 10 години, а 6 повеќе од 20 години. Најголемиот дел од организациите што одговорија на прашалникот (7) имаат од 5 до 10 вработени, 4 имаат повеќе од 10 вработени, а 2 - 1 до 5 вработени. Само во една организација има вработено лица со попреченост. Девојките и жените со попреченост се директна целна група на работата на 4 од организациите.

Од 24 члена на Координативното тело за имплементација на Конвенцијата на ООН за правата на лицата со попреченост кои се вработени во телата на државната управа, на кои им беше испратен прашалникот, одговори доставија 7 лица, и тоа 2 члена од Министерство за образование и наука, 2 члена од Министерство за здравство и по еден член од Министерство за надворешни работи, Министерство за правда и Секретаријат за европски прашања.

138 АНЕКС 4 и 5

Интервјуа и фокус групи¹³⁹

Во истражувањето директно беа опфатени вкупно 75 жени и девојки со различни попречености – 15 преку индивидуални интервјуа и 60 преку фокус групи.

Во однос на возраста, 16 жени беа на возраст од 20-29 години, 16 на возраст од 30-39 години, 18 на возраст од 40-49 години, 18 на возраст од 50-59 години и 7 над 60-годишна возраст.

Во однос на попреченоста, беа опфатени 32 жени и девојки со физичка попреченост, 23 глуви жени и девојки, 11 слепи жени и девојки и 9 жени и девојки со интелектуална попреченост.

Вид на попреченост

Од жените и девојките 26 се од Скопје, а останатите од други градови во земјава (Битола, Струмица, Тетово, Струга, Велес, Гевгелија, Штип, Прилеп, Ресен, Охрид и Неготино).

Од вкупно 75 опфатени жени и девојки со попреченост, 7 се Албанки, 8 се Ромки, 2 се Србинки, 1 е Турчинка и останатите се Македонки.

Од жените и девојките што учествуваа во интервјуата и во фокус групите, 16 имаат високо образование, 36 имаат средно образование, од кои 18 посетувале специјални училишта, а останатите имаат основно образование.

Невработени се 25 од испитаничките, 11 се во пензија, 2 се студентки, а останатите се вработени.

Вработеност

Во однос на брачниот статус, 26 од испитаничките се мажени, 6 се разведени, 7 се вдовици, а останатите се немажени.

Поради пандемијата со вирусот ковид-19, дел од интервјуата и фокус групите се одржаа лице в лице, а дел преку алатки за комуникација преку интернет (Zoom, Viber, WhatsApp). На почетокот на секое интервју и фокус група, учесничките беа информирани дека разговорот се снима и дека е загарантирана доверливост за нивните податоци, информации и искази. Поради чувствителноста на тематиката и потребата од заштита на личните податоци, во извештајот не се користени лични податоци, а цитатите и примерите се без идентификација на учесничките. Идентитетот на учесничките во истражувањето му е познат само на истражувачкиот тим, а снимените материјали се соодветно заштитени и достапни само за истражувачкиот тим.

АНАЛИЗА НА ПОДАТОЦИТЕ

Во согласност со методите на собирање на податоците и различните чинители опфатени со истражувањето, анализата на податоците се одвиваше на три нивоа, односно преку три различни рамки за кодирање. Прашањата од барањата за информации од јавен карактер и онлајн прашалниците беа затворени и воедначени и кодирањето се одвиваше според утврдените групи на прашања, додека прашањата од интервјуата и од фокус групите беа главно отворени прашања, кои потоа беа кодирани и анализирани квалитативно, преку поширока матрица и со директно пренесување цитати, за да се дојде до вклучување на што поверодостојни сведоштва и искази од жените и девојките што директно учествуваа во истражувањето. Со оглед на сензитивноста на тематиката, доверливоста беше загарантирана за сите учеснички и учесници во истражувањето, чиј идентитет е достапен само за истражувачкиот тим.

ОГРАНИЧУВАЊА ВО ИСТРАЖУВАЊЕТО

Бидејќи станува збор за прво вакво истражување на оваа тематика во земјава, има недостиг од релевантна национална литература, која би послужила како основа и референца за истражувањето. Поради тоа, хипотезата беше поставена од наодите од истражувањата во земјава за родово базирано и семејно насилство врз жени и девојки, во која беа опфатени податоци за зачестеноста на појавата, како и за перцепциите на жените и девојките во однос на насилството во нашата земја. Во истражувањата и анализите кои послужија како основа за истражувањето беа опфатени и наоди за насилство врз жени и девојки со попреченост.

Еден од главните наоди од претходните истражувања за насилство врз жени во нашата земја е дека за насилството главно се молчи и/или тоа не се препознава, што кај жените со попреченост е уште позастапена појава. Ова претставуваше особен предизвик во истражувањето, поради тоа што за жените и девојките со попреченост беше потешко да зборуваат за своите лични искуства во поголеми групи. Од таа причина, истражувачките се одлучија да го зголемат бројот на планирани индивидуални интервјуа, а да го намалат бројот на фокус групи што беа предвидени со истражувачкиот план, со цел на учесничките да им се овозможи поинтимна и подоверлива атмосфера.

Конечно, текот на истражувањето беше отежнат, бидејќи се одвиваше во време на пандемијата со ковид-19. Заради заштита од вирусот, истражувачкиот тим реши поголемиот дел од интервјуата и фокус групите да се одвиваат на интернет, преку алатките за комуникација Zoom, Viber, WhatsApp, Skype и слично. Малиот број интервјуа и фокус групи што немаше можност да се организираат преку интернет се одржаа со лично присуство, со почитување на сите мерки и протоколи за заштита од вирусот ковид-19, односно на отворен простор, со доволно растојание помеѓу учесничките, со средства за дезинфекција и маски.

НАОДИ ОД ИСТРАЖУВАЊЕТО

РАЗБИРАЊЕ И ПРЕПОЗНАВАЊЕ ДИСКРИМИНАЦИЈА И НАСИЛСТВО ОД СТРАНА НА ЖЕНИТЕ И ДЕВОЈКИТЕ СО ПОПРЕЧЕНОСТ

Сите жени и девојки што учествуваа во интервјуата и во фокус групите (вкупно 75) знаеја да наведат некој вид насилство, а најголем дел од нив разликуваат дискриминација и насилство. Физичкото насилство преовладува како најпрепознаен вид насилство, но има испитанички што го препознаваат и економското и психолошкото насилство. Дискриминацијата најмногу се случува во институциите и на работното место. Жените и девојките со попреченост многу често се соочуваат со дискриминација при вработување („*Ни треба некоја попретставителна*“¹⁴⁰), во образовниот систем (на една од испитаничките професор на факултет ѝ рекол: „*Што ќе ти е факултет, ти си лице со попреченост, нормални не можат да најдат работа, а не па ти со попреченост...*“¹⁴¹), работните места (најчесто работат во заштитни компании, без разлика на образованието и квалификациите) и сл.

Сепак, некои видови насилство не се препознаваат дури ни кога се лично доживевани, како, на пример, демнење, уценување, условување и слично. Една од испитаничките раскажа дека поранешен партнер ѝ забранувал да се дружи со пријатели, ја следел да види каде оди и влијаел врз нејзината одлука за абортус, но таа сето тоа го гледа низ призмата на љубовта и неговата посветеност на нивната врска, а не го препознава како малтретирање. Исто така, и непристојното однесување на јавни места се доживува како нешто нормално и вообичаено и не се смета за вид малтретирање или насилство.

Иако најголем број од испитаничките препознаваат некој вид насилство и разликуваат помеѓу насилство и дискриминација, тие не се запознаени со Конвенцијата за правата на лицата со попреченост, ниту со другите дефиниции, термини и законски решенија („*Аблеизам? Тоа е тешка болест, тоа е кога блеш*“¹⁴²).

ПЕРЦЕПЦИИ НА ЖЕНИТЕ И ДЕВОЈКИТЕ СО ПОПРЕЧЕНОСТ ЗА НАСИЛСТВОТО И ЗА РОДОВИТЕ УЛОГИ

За согледување на перцепциите во однос на насилството и постоењето стереотипи и предрасуди во однос на родовите улоги, жените и девојките со попреченост што учествуваа во истражувањето беа прашани дали се согласуваат со неколку тврдења што беа формулирани да прикажат стереотипни размислувања и улоги.

Првото тврдење за кое испитаничките го дадоа своето мислење беше „**Мажот е тој што треба да е главен во семејството кога се носат одлуки**“. Во однос на ова тврдење, 8 (од вкупно 75) испитанички се согласија, додека другите изјавија дека мажот и жената треба да се еднакви и заеднички да ги донесуваат одлуките во семејството. Оние што се согласија со тврдењето, мажот го гледаат како глава на семејството, оној што ги носи парите и се грижи за останатите („*жената треба да го слуша мажот, треба да го*

140 Интервју 15 (7.9.2021 г.)

141 Фокус група 10.9.2021 г.

142 Фокус група 24.7.2021 г. (1)

почитува... мажот раководи со парите и треба да ѝ купува“¹⁴³). Една испитаничка нагласи дека во албанските семејства ситуацијата е малку поразлична, односно не се само мажот и жената тие што ги носат одлуките¹⁴⁴, а друга испитаничка нагласи дека економската немоќ на жените со попреченост ги става во подредена улога во семејството¹⁴⁵.

Сè уште доминантна е перцепцијата дека жените го предизвикуваат насилството, односно вината сè уште во голема мера се наоѓа кај самите жртви. Дури 40 (од вкупно 75, односно 54 %) испитанички одговорија дека се согласуваат со тврдењето „**Многу често жените сами си се криви за насилството**“. Тие вината на жртвите ја гледаат во провокативното облекување и однесување („*јакна на глава, газ гол*“¹⁴⁶, „*како што има голотија, некогаш е благодат да не гледаш*“¹⁴⁷), противречење на мажот („*жената знае многу да зборува, секогаш нешто не ѝ е право*“¹⁴⁸, „*ако некој си го бара, ќе си го добие*“¹⁴⁹), предизвикување љубомора кај мажот (изневерување како причина за физичко насилство¹⁵⁰, цитирање фрази како „*Жената тепај ја 3 пати на ден, ако не знаеш ти зошто ја тепаш, таа ќе знае*“¹⁵¹) и слично. Забележлива е генерациската разлика во размислувањата во однос на ова тврдење, односно иако голем дел од испитаничките сметаат дека помладите девојки што се облекуваат попровокативно го предизвикуваат насилството, помладите девојки и жени се противат на ова размислување (на пример, глупа девојка не се чувствува виновна „*затоа што некој има проблем со дразбите*“¹⁵²).

Во однос на тврдењата „**Домашното насилство е приватна работа и треба да се решава во семејството**“ и „**Не е страшно ако маж удри жена во афект или нервоза**“, ниту една од испитаничките не се согласи со нив. Единствено, неколку испитанички нагласија дека пријавувањето на семејното насилство зависи од тежината и од сериозноста на расправијата, односно дека помалите расправии треба да се решаваат во домот и дека во тие моменти е добро едниот да попусти („*Ако мажот вика, ти молчи си, ќе дојде време кога ќе може ти да пееш*“¹⁵³). Исто така, некои од испитаничките повторно нагласија дека, иако не треба, кај нас најчесто насилството останува во четири зида поради недовербата кон институциите и нивната неефикасност во реакцијата при случаи на семејно насилство.

Размислувањата беа поподелени во однос на следното тврдење – „**Жената треба да го задоволи мажот дури и кога таа нема желба за интимност**“. 30 испитанички не се согласија со ова тврдење („*неделата има 7 дена, нема да пропадне светот*“¹⁵⁴, „*ако е така, јас ќе чекам кога е уморен, за да му вратам, реванш 1:1*“¹⁵⁵), додека останатите се

143 Фокус група 31.8.2021 г.

144 Фокус група 10.9.2021 г.

145 Интервју 2 (17.8.2021 г.)

146 Фокус група 24.7.2021 г. (1)

147 Фокус група 24.7.2021 г. (1)

148 Интервју 14 (7.9.2021 г.)

149 Фокус група 24.7.2021 г. (1)

150 Интервју 2 (17.8.2021 г.)

151 Фокус група 10.9.2021 г.

152 Фокус група 24.7.2021 г. (2)

153 Фокус група 10.9.2021 г.

154 Фокус група 24.7.2021 г. (2)

155 Фокус група 24.8.2021 г. (2)

согласија („ако го одбие, тој веднаш ќе се посомнева дека била со друг“¹⁵⁶, „и жената е должна задачата да си ја напише... или фатила и таа некој од страна и батали го мажот“¹⁵⁷, „ако го одбијам, ќе се лути“¹⁵⁸).

Речиси сите жени не се согласија со тврдењето „Жена со попреченост е многу повеќе веројатно да остане со насилен партнер од други жени“. Тие нагласија дека многу важна е економската стабилност и поддршката од семејството од попреченоста. Исто така, беше нагласена и улогата на семејството на жртвата во нејзиното зајакнување и градењето на нејзината самодоверба во текот на развојот и детството („родителите ги учат децата дека не можат ништо сами, ако има такви родители, веројатно е да остане во насилна врска“¹⁵⁹). Исто така, ниту една испитаничка не се согласи дека „Жена треба да трпи заради децата“.

Последното тврдење повторно се однесуваше на перцепцијата на жртвите, односно „Жените што велат дека биле злоупотребувани честопати измислуваат за внимание“. Во однос на ова тврдење, повторно размислувањата беа поделени. Од вкупно 75 испитанички, 13 се согласија со тврдењето, додека останатите не се согласија или не одговорија. Сепак, оние што се согласија со тврдењето, нагласија дека тоа се случува ретко и дека во најголемиот број случаи жените што биле жртви на насилство не лажат.

ИСКУСТВА СО ДИСКРИМИНАЦИЈА И НАСИЛСТВО НА ЖЕНИТЕ И ДЕВОЈКИТЕ СО ПОПРЕЧЕНОСТ

Искуства со дискриминација во секојдневието

Сите жени што учествуваа во истражувањето (вкупно 75) одговорија потврдно на прашањето дали се соочуваат со тешкотии во секојдневниот живот. Најголемиот дел од нив во голема мера зависат од членови на семејството кои им помагаат во секојдневието, а мал дел имаат и лични асистенти. Тешкотиите со кои жените и девојките со попреченост се соочуваат, се поврзани со видот на попреченост што ја имаат.

Така, за жените и девојките со оштетен вид најголеми пречки се бариерите во движењето, односно неприспособноста на улиците и на јавните површини, непристапноста во јавниот транспорт, руинираните тротоари и слично. Исто така, испитаничките со оштетен вид го идентификуваа и проблемот дека во институциите кадарот не е обучен и навикнат да комуницира со слепи лица, па најчесто не им се обраќаат ним туку на нивните придружници, со што испитаничките се чувствуваат понижено и дискриминирано, односно како да се невидливи и неважни. Многу мал дел од нив имаат можност да функционираат самостојно, во голема мера поради недостигот на програми за едукација и интеграција за слепи лица, и затоа зависат од блиските, односно од женските членови на семејството, мајките и ќерките, кои во најголем дел се грижат за нив и ги придружуваат во секојдневието.

¹⁵⁶ Интервју 4 (24.8.2021 г.)

¹⁵⁷ Фокус група 24.7.2021 г. (1)

¹⁵⁸ Фокус група 24.7.2021 г. (2)

¹⁵⁹ Интервју 6 (31.8.2021 г.)

За жените и девојките со оштетен слух најголеми пречки за нормално функционирање во општеството се проблемите во комуникацијата, односно немањето толкувач во институциите, болниците и амбулантите, јавните претпријатија, и слично, недостапноста на ТВ-содржините поради нахсинхронизацијата на повеќето содржини, како и долгите процедури за да се дојде до толкувач. Особено голем проблем за жените и девојките со оштетен слух се дискриминацијата во образовниот процес и при вработувањето. Жените и девојките со оштетен слух не можат да добијат квалитетно образование поради недостигот на толкувачи, а имаат и проблем со пишувањето и со читањето, со што дополнително се усложнува нивниот проблем да комуницираат со околината. За глувите жени и девојки најважна е поддршката од семејството – „Сè се сведува на помошта на мајка ми“¹⁶⁰, „Секогаш ја влечам мајка ми со мене на матичен лекар“¹⁶¹, а глувоста станала бреме на нивното постоење – „Сме ги исцрпили и децата и домашните што треба да ни помогнат“¹⁶².

За жените и девојките со телесна попреченост најголем проблем е пристапноста, со што значително се ограничува нивното движење. Иако се забележува напредок кај институциите во однос на пристапноста во последниве години, тоа сепак не е целосно. Многу од институциите се пристапни еднадвор, односно има рампа за лица со физичка попреченост, но во внатрешноста има непристапни тоалети и/или нема лифт. Една од испитаничките предочи дека попреченоста станува видлива кога има архитектонски бариери и кога треба да се бара помош, што придонесува за развивање предрасуди. Испитаничка со физичка попреченост го наведе примерот дека кога се разведувала, тројца требало да ја носат во суд затоа што немало никаква пристапност. Друга испитаничка предочи дека дури и парковите имаат скали и непристапни делови, па дури и за да оди во парк, таа треба да бара придружба. Кога не би постоеле тие бариери, тие би биле присутни во општеството еднакво како и другите. Исто така, жените и девојките со физичка попреченост го предочија проблемот со предрасуди од околината што придонесува за исклученост од општеството. Од фокус групата со жени и девојки со церебрална парализа¹⁶³ произлезе заклучокот дека родителите што се постојано со нив чувствуваат голем товар и умор, што се одразува на нивниот квалитет на живот, активност и напредок.

Зависноста од грижата на блиските и семејството за функционирање во секојдневниот живот, односно фактот дека тие многу ретко се сами, за жените и девојките со попреченост значи и пречка за развој на нивниот сексуален живот. Родителите најчесто ја избегнуваат темата на сексуално образование и сексуални асистенти, со што на жените и девојките со попреченост им се ускратува нормалното функционирање во тој сегмент од животот.

Само една од испитаничките ја предочи интерсекционалноста, односно постоењето повеќе идентитетски карактеристики што се напластуваат како отежнувачки ефект во дискриминацијата¹⁶⁴, а неколку испитанички нагласија дека пред сè постои институционална и системска дискриминација (на пример, во гинеколошките амбуланти каде што столовите за преглед не се приспособени за жени со физичка попреченост¹⁶⁵).

¹⁶⁰ Фокус група 24.7.2021 г. (2)

¹⁶¹ Фокус група 24.7.2021 г. (2)

¹⁶² Фокус група 24.7.2021 г. (2)

¹⁶³ 22.7.2021 г.

¹⁶⁴ Интервју 15 (7.9.2021 г.)

¹⁶⁵ Интервју 14 (7.9.2021 г.)

Искуства со насилство и малтретирање

Наодите од истражувањето покажаа дека насилството е сеприсутно во животите на жените и девојките со попреченост. Најголем дел од испитаничките (75) доживеале некој вид насилство и/или биле сведок на насилство. Дури 33 од испитаничките (44 %) рекоа дека директно доживеале некој вид насилство, 14 од 15 интервјуирани, а 26 (35 %) биле сведоци на насилство. Искуствата и сведоштвата за насилство и малтретирање се во различни средини, почнувајќи од семејството, на работното место, институциите, па до јавни простори.

Најголем дел од сторителите на насилство и малтретирање се во семејството, односно најблиските и роднините. Таквите искуства почнуваат од навреди и омаловажување, па сè до физички напади со ладно оружје и фрлање предмети. Лични искуства со посериозни форми на насилство беа споделени само во интервјуата, додека на фокус групите како форми на насилство и малтретирање што жените со попреченост ги доживеале и ги идентификуваат, најчесто беа наведувани демнење од непознати, малтретирање на јавен простор, малтретирање на работното место, насилство во институциите за лица со попреченост и слично. Ова повторно укажува на фактот дека за насилството сè уште тешко се зборува јавно и дека постои страв од осуда од околината.

Жените и девојките со попреченост се соочуваат со потсмевање и омаловажување уште од најрана возраст, многу често прво од семејството, а потоа и од средината. Од 15 интервјуирани жени и девојки со попреченост, 9 рекоа дека од детството доживувале навреди и омаловажување, најголем дел од таткото, кој во неколку случаи и ја обвинувал мајката за раѓањето дете со попреченост. Омаловажувањето од родителите најчесто е во насока на тоа дека жените со попреченост не можат ништо сами, дека се неспособни, непријатни за гледање, дружење и слично („*Види се каква си!*“¹⁶⁶), додека од околината често доживуваат сожалување („*Види ја, за грев!*“¹⁶⁷) и навредливо дофрлување („*Ти си ментална, неучена, не разбираш ништо*“¹⁶⁸). Поради перцепцијата од средината и од семејството дека лицата со попреченост се неспособни, тие најчесто уште од детството се изолирани во домот, немаат можност да се движат сами и целиот живот зависат од грижата на блиските.

За жените и девојките со попреченост, мајката е онаа што најчесто ја има најголемата улога на помош и поддршка во семејството. На прашањето кому прво би кажале доколку доживеат некој вид насилство, речиси половина од испитаничките (вкупно 75) одговорија дека тоа би била нивната мајка. Седум испитанички одговорија дека прво би кажале на најблиската другарка, а три одговорија дека прво би кажале на сестра или брат. Четири од испитаничките што учествуваа во интервјуата (вкупно 15) рекоа дека не би кажале никому затоа што немаат никој од поблиското семејство или немаат поддршка од родителите (една од испитаничките ги пренесе зборовите на нејзиниот татко: „*Ако слушнам да направиш нешто што ќе нè изрезали, да знаеш дека ние дома ќе ти пресудиме*“¹⁶⁹). Сепак, и оние испитанички жртви на насилство кои ќе се охрабрат да кажат, често наидуваат на осуда од околината и од најблиските. Многу често токму нивните мајки, кои и самите биле жртви на насилство, ги советуваат да молчат, „*за да*

не се смее народот“¹⁷⁰ и да трпат за да не останат сами („*мажот е чадор на куќата*“¹⁷¹). За помал број испитанички, асистентите и одговорните лица од организациите и од сојузите во кои членуваат се оние со кои би споделиле доколку доживеат насилство или малтретирање.

Непристојните коментари, дофрлувања, свиркања, демнење и следење на јавните простори се восприемаат како нешто нормално што го доживува секоја девојка и жена. Овие видови сексуално вознемирување не се многу застапени кај жените и девојките со попреченост поради фактот што тие многу ретко се движат сами на јавни места, најчесто се во придружба на родителите, старателите, асистентите, пријателите и слично. Шест испитанички рекоа дека биле следени од непознато лице што дополнително им влеало страв да се движат сами и да наоѓаат начини секогаш да бидат со некој друг, што значително ја ограничува нивната слобода на движење („*Кога не слушате, не знаете со каква намера некој ви доаѓа од зад грб*“¹⁷²).

За искуства на физичко насилство зборуваа 15 испитанички (од вкупно 75). Сторители на насилството се татковците и поранешни и сегашни партнери. Насилниците најчесто биле под влијание на алкохол, а жртвите најчесто го трпеле насилството поради немањето поддршка од семејството и од институциите и немањето економска независност за да може да си заминат. Една испитаничка трпела физичко, психолошко и економско насилство од сопругот повеќе од 40 години затоа што не била економски стабилна и не добивала поддршка од нејзините (нејзиниот брат ѝ се заканил: „*Ако направиш беља, јас сатарот ќе ти го удрам*“¹⁷³). Друга испитаничка раскажа за долготрајна психичка и физичка тортура од поранешниот сопруг што трае до ден-денес (разведена од 2008 г., сè уште ја следи и ѝ се заканува). Трета испитаничка раскажа како се случувало да викне брза помош, да излаже дека има болки само за да остане во болница, да не биде во домот со насилниот сопруг. Неретко жртвите на насилство ја преземаат вината за насилството, како што една испитаничка објасни дека одредени денови во месецот (во ПМС) таа е многу нервозна и избувлива, за во текот на разговорот да открие дека сопругот пие, доаѓа доцна и ја прекорува дека не го пречекува насмеана (поради тоа што е во „оние“ денови од месецот), а во минатото и ја изневерувал.

Најтешките форми на физичко насилство што ги доживеале некои од испитаничките вклучуваат скршен прст, гризнат нос, забоден шрафцигер, удирање со предмети, како и модринки и исеченици. Во пет од најсериозните инциденти, биле вклучени и деца како сведоци.

Физичкото насилство речиси секогаш е придружено со психолошко и економско насилство. Една испитаничка раскажа како по сообраќајната незгода во која останала неподвижна, таткото ѝ ја земал отплатата за отштета и ја трошел на пиење и коцкање¹⁷⁴. Неколку други испитанички рекоа дека насилните мажи им ја земале платата, со што тие биле целосно економски зависни од нив и немале можност да си заминат.

166 Интервју 9 (1.9.2021 г.)

167 Фокус група 3.9.2021 г. (2)

168 Фокус група 3.9.2021 г. (1)

169 Интервју 2 (17.8.2021 г.)

170 Интервју 13 (7.9.2021 г.)

171 Интервју 15 (7.9.2021 г.)

172 Фокус група 24.7.2021 г. (2)

173 Интервју 2 (17.8.2021 г.)

174 Интервју 13 (7.9.2021 г.)

Испитаничките што престојувале во институција или згрижувачко семејство во некој период од животот раскажаа за грозоморна атмосфера на насилство, омаловажување и негрижа („како кучиња фрлени“¹⁷⁵). Во институциите испитаничките доживеале физичко насилство од вработените или од другите штитеници, запоставување (штитениците не учат ништо и не се работи на нивниот развој), регулација со лекови (една испитаничка рече дека во манџата ѝ ставале лекови, кои правеле да спие по цели денови), како и сексуално малтретирање (непристојни допири, терање да се соблекуваат пред други и слично). Една од испитаничките што учествуваа во фокус групата раскажа за насилството што го трпела во згрижувачко семејство, каде што не ѝ ја овозможувале потребната грижа и нега, ја тепале и по неа фрлале со предмети (сукало, стол и сл.).

Последици од насилство и малтретирање

Последиците што жените и девојките со попреченост ги имаат од доживеаното насилство и/или малтретирање се разновидни, во зависност од тежината на насилството и/или малтретирањето и сторителот.

Како што е опишано погоре, испитаничките што доживеале малтретирање во форма на дофрлање или демнење на јавен простор чувствуваат страв да се движат сами, особено во подоцнежните часови и на места каде што нема поголема фреквенција на луѓе. Со тоа, се ограничува нивната слобода на движење и создава дополнителен притисок за луѓето што се грижат за нив да не ги оставаат сами.

Жените со попреченост што биле омаловажувани и навредувани во семејството чувствуваат емотивни и психолошки последици. Тие најчесто имаат ниско ниво на самодоверба, чувства на несаканост, пониженост, како и недоверба во околината.

Жените со попреченост што биле жртви на физичко насилство имаат долготрајни психолошки и емотивни последици во форма на трауми, страв и повлеченост. Додека живеат заедно со насилникот, тие се постојано во грч дека може да предизвикаат насилно однесување („постојано се плашев дека ако не му играм по нотите, може да си го добијам“¹⁷⁶), дека насилството може да се случи дури и ако нема никаква провокација („кога ќе крцне вратата чувствуваш дали е пијан или не“¹⁷⁷) и чувство на комплетна немоќ („тој се движи, јас сум во количка, може да ми направи што сака“¹⁷⁸).

Конечно, жените и девојките со попреченост што доживеале насилство и малтретирање во институциите и во домовите каде што биле згрижени имаат долготрајни последици што се одразуваат со ниско ниво на емоционален развој, недоверба во другите луѓе, страв, ниско ниво на самодоверба и изолираност од средината.

175 Фокус група 31.8.2021 г.

176 Интервју 4 (24.8.2021 г.)

177 Интервју 13 (7.9.2021 г.)

178 Интервју 13 (7.9.2021 г.)

ИНСТИТУЦИОНАЛЕН ОДГОВОР НА НАСИЛСТВО ВРЗ ЖЕНИ И ДЕВОЈКИ СО ПОПРЕЧЕНОСТ

Евиденција на жртви и сторители на семејно насилство со попреченост

Врз основа на барањето за информации од јавен карактер, само 5 ЈУМЦСР (Берово, Битола, Гевгелија, Дебар и Град Скопје) доставија податоци за бројот на жени со попреченост, кои се евидентирани како жртви на насилство. Останатите 9 ЈУМЦСР што одговорија на барањата за информации посочуваат дека немаат случаи на насилство врз лица со попреченост и не водат евиденција на случаи на семејно насилство врз жени и девојки со попреченост.

Во периодот од 2018 до 2021 г. (прв квартал), регистрирани се вкупно 13 случаи на насилство врз мажи и жени со попреченост, односно од 2 до 4 случаи на годишно ниво (види табела 1).

	Број на евидентирани случаи на семејно насилство				Број на случаи на насилство врз лица со попреченост			
	2018	2019	2020	2021	2018	2019	2020	2021
ЈУМЦСР – Берово	20	14	10		2		1	
ЈУМЦСР – Битола	69	73	95	54		1	2	2
ЈУМЦСР – Велес	23	29	42					
ЈУМЦСР – Гевгелија	33	26	22					1
ЈУМЦСР – Дебар	7	6	9	7				1
ЈУМЦСР – Кавадарци	26	29	31					
ЈУМЦСР – Кочани	40	34	31					
ЈУМЦСР – Куманово	53	67	42					
ЈУМЦСР – Македонски Брод		1	2					
ЈУМЦСР – Неготино	8	8	11					
ЈУМЦСР – Прилеп	155	281	284					
ЈУМЦСР – Радовиш								
ЈУМЦСР – Скопје	478	558	575		1	1	1	
ЈУМЦСР – Тетово		32	34	33				
Вкупно	912	1158	1188	94	3	2	4	4

Табела 1: Број на случаи на насилство врз жени со и без попреченост

Врз основа на доставените податоци од Меѓуопштинските центри за социјална работа, од евидентираниите 13 случаи на насилство врз лица со попреченост, 10 случаи се однесуваат на насилство врз жени со попреченост, додека 3 случаи се евидентирани како насилство врз мажи со попреченост. Врз основа на попреченоста, насилството било евидентирано врз 2 жени со лесна интелектуална попреченост, 2 жени со лесна

ментална ретардација¹⁷⁹, 2 мажи со лесна ментална ретардација, 1 жена со оштетен вид, 1 жена со телесна попреченост, 1 маж и 1 жена со најтежок облик на хронично заболување и душевна болест. Во поглед на формите на насилство, од ЈУМЦСР се евидентирани физичко, психичко насилство, како и емоционална злоупотреба.

Според информациите од Народниот правобранител¹⁸⁰, во текот на 2019 г. се евидентирани 171 дете, жртви на насилство, од кои едно машко дете е со попреченост. Еден од наодите од спроведеното истражување за семејното насилство во 2019 г. (во кое биле опфатени 30 ЈУ Меѓуопштински центри за социјална работа, 76 полициски станици, 34 јавни здравствени установи и 25 основни судови), на кој посочува НП, е дека дел од ЦСР или немаат евиденција за оваа категорија жртви или, пак, немаат евидентиран случај на жртва на семејно насилство – лице со попреченост. Според наодите од истражувањето на НП и информациите што ги добиле од ЦСР, „во 2019 г. имало 8 жртви со попреченост¹⁸¹, од кои најголем број се жени – 6, 1 маж и 1 момче до 18 години, додека од јануари-мај 2020 г. имало вкупно 5 жртви со попреченост – сите жени“. Од НП посочуваат дека „се забележува нееднаквост во бројот на жртви со попреченост за 2019 година, но такви податоци добивме од центрите“. Според податоците што ги добиле за 2019 г., од НП дополнително посочуваат дека имало „1 лице со телесна инвалидност, 2 со интелектуална попреченост, 1 лице со сетилна нарушеност и 2 со психички растројства“. Од НП исто така посочуваат дека во нивното истражување „речиси сите полициски станици одговориле дека нема такви жртви, со исклучок на ПС во Охрид (една жена), ПС во Струмица (една жена) и ПС во Драчево (едно момче до 18 години), кои посочиле дека имаат по едно лице со попреченост жртва на семејно насилство“¹⁸². Во однос на попреченоста, добиените податоци покажале дека во ПС Охрид лицето е со „сетилно нарушување (сетилна попреченост)“, во ПС Струмица е со физичка попреченост, а во ПС Драчево е со психосоцијална попреченост. Податоците што НП ги има добиено од јавните здравствени установи за бројот на жртви на семејно насилство посочуваат на евидентирани 3 лица со попреченост во 2019 г. (1 маж, 1 жена и 1 девојче до 18 години) и 1 случај во првите пет месеци од 2020 г. (момче до 18 години). Од НП дополнително посочуваат дека „ниту еден Основен суд нема наведено податок дека има евидентирано жртви на семејно насилство со попреченост“.

Во доставениот одговор од Јавното обвинителство¹⁸³ се посочува дека „...не сме во можност да ви ги доставиме бараните информации, бидејќи не станува збор за информација што веќе постои и со која располага Јавното обвинителство на Република Северна Македонија. Имено, при изготвувањето на Годишните извештаи за работа на Јавните обвинителства во Република Северна Македонија не се обработуваат посебно кривичните дела за семејно и друг вид насилство врз жени и лица со попреченост, ниту по другите основи за кои барате информации...“.

Министерството за внатрешни работи, во поглед на евиденцијата на случаите на родово базирано и семејно насилство¹⁸⁴ врз жени и девојки со попреченост, посочува дека за оваа проблематика тесно соработува со Министерството за труд и социјална

политика и со правосудните органи. Во евиденцијата доставена од МВР нема информации за жртви со попреченост. Во поглед на формите на насилство, односно поплаките што МВР ги има добиено, најзастапени се поплаките за психичко малтретирање (2019 г. – 2.557 поплаки, 2020 г. – 3.207 поплаки и 2021 г. – 1.601 поплаки), потоа следуваат поплаките за физичко малтретирање (2019 г. – 557 поплаки, 2020 г. – 497 поплаки и 2021 г. – 250 поплаки). Најмал број поплаки има за економско малтретирање (2019 г. – 82 поплаки, 2020 г. – 55 поплаки и 2021 г. – 32 поплаки). Нема податоци за жртви со попреченост, ни евиденција за сторителите на насилство со попреченост.

Во однос на евиденцијата на граѓанските организации за насилство врз жени и девојки со попреченост, Македонско здружение на млади правници¹⁸⁵ во 2020 г. евидентирало еден настан на семејно насилство на жена жртва со попреченост, додека во 2021 г. се евидентирани и пријавени два случаи, еден на девојче жртва со попреченост, а другиот на жена жртва со попреченост. МЗМП не посочуваат за каква форма на насилство станува збор во евидентираниите случаи. ГО ХЕРА посочуваат дека до 2020 г. не воделе засебна евиденција врз основа на попреченост, односно дека „[д]о 2020 година податоците што се сумирани не беа сегрегирани врз основа на попреченост засебно. Од 2021 г., статистиката и обработката на податоците е подетално расчленета“.

Дополнително, во онлајн прашалникот, претставниците на ГО кои одговорија на прашалникот, изнесоа податок дека во последните 3 години, кај организациите што нудат помош и поддршка за жени и девојки со попреченост, има пријавено најмногу 10 случаи, а најчесто тоа се 1-3 годишно.

На прашањето дали досега ЈУМЦСР и МВР имаат поведено постапка против родители / старатели на деца и возрасни со попреченост поради насилство врз жени и девојки со попреченост, само од ЈУМЦРС Битола посочуваат дека имаат поведено 3 постапки пред Основниот суд во Битола, при што како насилници се јавуваат: брачен партнер, вонбрачен партнер и поранешен сопруг, но не е дадена конкретна информација дали овие лица што сториле насилство се родители или старатели на деца или возрасни со попреченост. Останатите 13 ЈУМЦСР, МВР, како ни НП немаат поведено ниту евидентирано постапки и случаи против родители / старатели на деца и возрасни со попреченост.

Во поглед на сторителите со попреченост, евиденцијата е исто така оскудна. Според информациите добиени од ЈУМЦСР, во изминативе 3 години се евидентирани само 8 сторители со попреченост, и тоа по 2 случаи во Берово, Битола, Радовиш и по 1 случај во Гевгелија и во Скопје. Од аспект на родовата димензија, од сторителите петмина биле мажи, а три биле жени со попреченост. Три сторители биле со лесна интелектуална попреченост (2 мажи, 1 жена), две лица со лесна ментална ретардација (мажи), една жена со душевна болест, еден маж со најтешка телесна попреченост (ампутирана нога) и една жена со телесна попреченост.

Во изминативе 3 години МВР не евидентирало сторители на семејно насилство со попреченост.

179 Користената терминологија е согласно постоечките закони.

180 Доставени во форма на електронска порака на 26.7.2021

181 Разликата со бројката претставена погоре е поради бројот на ЦСР кои доставиле податоци.

182 Одговор добиен на 26.7.2021

183 Арх. бр. 03 – 523/2 од 15.10.2021

184 Решение број: 16.1.2-989/1, 20.7.2021

185 Информација добиена на 27.8.2021

Евиденција и насилство во институциите, групните домови и организираните форми на поддршка за лицата со попреченост

Местото на живеење е значаен фактор, кој придонесува кон зголемување на ризикот за насилство, експлоатација и тортура врз лицата со попреченост. Овој елемент поддржува и иницира системско насилство придружено со дискриминаторски практики што го ограничуваат еднаквиот пристап до услугите и до јавните ресурси¹⁸⁶.

На прашањето дали во изминативе 3 години ЈУМЦСР имале случаи на насилство врз лица со попреченост сместени во институции, групни домови и други форми на организирано живеење, од вкупно 14 ЈУМЦСР, 12 одговориле дека немаат регистрирано жртви на насилство лица со попреченост сместени во институции, групни домови и во други форми на организирано живеење, а 2 ЈУМЦСР немаат дадено одговор на ова прашање.

Во поглед на започнатиот процес на деинституционализација и воведувањето на новите форми на вонинституционална заштита, а со цел да се согледа и да се добие информација за состојбата на лицата со попреченост во овие институции, барања за слободен пристап до информации беа доставени до ЈУ Специјален завод Демир Капија, институција што е исто така надлежна за групните домови во Неготино, Корушница и Тимјаник за децата со попреченост излезени од самата институција, ЈУ Завод за заштита и рехабилитација Бања Банско – Струмица, Психијатриска болница Бардовци – Скопје, како и до Психијатриска болница – Демир Хисар. Одговори беа добиени од ЈУ Специјален завод Демир Капија, ЈУ Завод за заштита и рехабилитација Бања Банско – Струмица и Психијатриската болница во Скопје. Врз основа на доставените барања за информации, ЈУСЗ Демир Капија посочува дека во изминативе 3 години имаат евидентирано 2 случаи на насилство врз лица со попреченост (види табела 2) од вработени во установата.

Год.	Корисник на ЈУСЗ Демир Капија	Пол	Возраст	Попреченост	Етничка Припадност	Корисник	Насилство
2019	Лице со попреченост	Машки	61	Тешка интелектуална попреченост	Македонец	ЈУМЦСР Прилеп	„Вработен вербално се расправал со корисник, му удрил шлаканица на корисник“
2020	Лице со попреченост	Женски	34	Тешка интелектуална попреченост	Ромка	ЈУМЦСР Штип	„Обљуба над немоќно лице“

Табела 2: Евидентирани случаи на насилство врз лица со попреченост во ЈУСЗ Демир Капија¹⁸⁷

Врз основа на сторените дела, ЈУСЗ Демир Капија повела постапка против вработените. Во првиот случај бил информиран ЈУМЦСР Прилеп и била поднесена пријава до МВР и до ОЈО во Кавадарци. Постапката била прекината поради тоа што старателот на лицето со попреченост сместено во ЈУСЗ Демир Капија се откажал од кривично гоњење. Во вториот случај, ЈУСЗ Демир Капија поднела пријава до МВР и ОЈО Кавадарци и е отворено кривично дело „обљуба над [sic] немоќно лице“ од член 187 став 4 в.в. став 1 од Кривичниот законик. Вработениот бил отстранет од работното место, прво со суспензија, а потоа и со отказ, а Основниот суд во Неготино го осудил на казна затвор од 2 години. Од ЈУ Бања Банско¹⁸⁸ посочуваат дека „во изминатите 3 години, во ЈУ ЗЗР Бања Банско нема идентификувано и пријавено ниеден случај на насилство врз лица со попреченост“.

Од Психијатриската болница во Скопје¹⁸⁹ посочуваат: „Во рамките на здравствената дејност, кај корисниците на здравствени услуги во болницата се третира основната психијатриска болест и за тоа се водат соодветни евиденции пропишани со Законите, при што немаме обврска да водиме посебни статистики за лицата со попреченост, вклучително и евиденција на бројот на случаи со насилство во кое се вклучени лицата со попреченост“.

НП посочува дека „[н]ационалниот превентивен механизам во изминативе 3 години нема нотирани случаи на насилство врз лица со попреченост сместени во институции, групни домови и други форми на организирано живеење“. Сепак, „во еден случај, по добиени сознанија од медиумите, тимот за следење на имплементацијата на КПЛП при Одделот за права на децата и на лицата со попреченост при Народниот правобранител постапувал по сопствена иницијатива за случај на насилство врз девојка со попреченост, корисничка на Специјалниот завод Демир Капија“.

Ваквите одговори на прашањата во барањата за информации од јавен карактер се во спротивност на сведоштвата на жените и девојките што учествуваа во истражувањето, а кои дел од својот живот го поминале во институција, групен дом или во згрижувачко семејство¹⁹⁰ (види погоре во делот „Искуства со насилство и малтретирање“). Тие раскажуваа за грозоморните случки што ги доживувале или на кои сведочеле, за целосното игнорирање на нивните пријави од надлежните, како и за долготрајните последици што сè уште влијаат врз нивното чувство за безбедност и самодоверба.

Искуства со пријавување на жени и девојки со попреченост, кои претрпеле насилство и/или малтретирање

Во однос на помош и поддршка од институциите, 36 од вкупно 75 испитанички што учествуваа во интервјуата и во фокус групите, во случај на насилство или малтретирање, прво би повикале полиција. Само 9 од испитаничките се запознаени со работата на организациите што овозможуваат поддршка за жени жртви на насилство, најголем дел од нив затоа што волонтирале или работеле во таква организација, а не затоа што добиле материјали со информации или учествувале на обука. Само 5 жени со попреченост го пријавиле насилството во полиција, а две од жените што престојувале во институција го пријавиле во Центар за социјална работа.

¹⁸⁶ Одговор од 20.7.2021 г.

¹⁸⁹ Архивски број 03 – 9891/2 од 30.7.2021

¹⁹⁰ Фокус група 31.8.2021 г.

¹⁸⁶ Кочоска, Е., (2017) *Насилство врз лица со хендикеп*, Полио плус – Скопје.

¹⁸⁷ Архивски број 03- 456/3 од 10.8.2021

Во однос на искуствата со пријавување, испитаничките што пријавиле, рекоа дека најчесто вработените во институциите каде што се пријавува не се запознаени како треба да реагираат при пријава на насилство од страна на лице со попреченост, имаат тешкотии во комуникацијата (за глувите жени особено е проблем што нема толкувач), а во интервенциите на полицијата во случаите на физичко насилство, испитаничките рекоа дека ништо не се решило и дека насилството продолжувало исто или уште полошо по 2-3 дена. Поради тоа, жените и девојките со попреченост кои доживуваат насилство немаат доверба во институциите и ретко пријавуваат („*Ќе дојдат, ќе видат и ќе заминат и ништо нема да направат сè додека не се случи нешто вистински сериозно. Институциите не се спремни да работат ни со луѓе без попреченост, а не, пак, за луѓе со попреченост*“¹⁹¹). Исто така, жените и девојките со попреченост кои имаат искуство со пријавување, сметаат дека пријавувањето на насилство од жена со попреченост не се зема сериозно поради стереотипите и предрасудите затоа што се мисли дека лицето не може да препознае што е насилство¹⁹². Една испитаничка раскажа како по второто јавување во полиција по посериозен инцидент на физичко насилство, полицајците што дошле во домот ја испрашувале пред нејзиното дете кое било видно растревожено и не ѝ објасниле ништо во однос на пријавувањето случај на семејно насилство, поради што таа се откажала од пријавувањето¹⁹³. Друга испитаничка раскажа дека во полиција пријавувала многупати, но не добила никаква помош, а исто така дека била и кај Народниот правобранител, каде што ја сослушале, направиле записник и никогаш не добила никаков одговор. Единствената поддршка што испитаничката ја добила била од граѓанска организација, пред сè во форма на емотивна и психолошка поддршка и охрабрување¹⁹⁴. Само една испитаничка раскажа за искуство во пријавување сексуално насилство, кога при пријавување сексуален напад, од полицијата наместо заштита добила „сама си го барала“, односно наишла на предрасуди и осуда од полицајците, кои ја советувале да не го пријавува нападот затоа што се сомневале дека самата го предизвикала и не можела да докаже ниту да добие нешто со пријавувањето¹⁹⁵.

Така, жените и девојките со попреченост што трпат насилство најчесто не гледаат решение и дека може да ја добијат потребната помош и поддршка од некаде („*Оставени сме сами на себе, нема никој за помош и поддршка*“¹⁹⁶, „*Тешко е кога не знаете што да правите, каде да се обратите, кога сте неинформирани*“¹⁹⁷). Една испитаничка раскажа за нејзиното искуство на одделот за психијатрија каде што самата се пријавила за престој поради последиците од насилството што го доживувала уште од најраното детство, каде што ја убедувале дека треба да се потруди да му удоволи на сопругот и дека таа е виновна и за неговото неверство¹⁹⁸. Испитаничките што престојувале во институции и згрижувачки семејства и за помош се обратиле во Центар за социјална работа рекоа дека ја добиле потребната помош, односно брзо биле преместени на друго место¹⁹⁹.

191 Интервју 9 (1.9.2021 г.)

192 Интервју 8 (31.8.2021 г.)

193 Интервју 10 (1.9.2021 г.) – интервјутото потоа беше прекинато поради тоа што испитаничката се јавуваше скришно, во момент кога беше сама.

194 Интервју 15 (7.9.2021 г.)

195 Фокус група 10.9.2021 г.

196 Интервју 4 (24.8.2021 г.)

197 Фокус група 24.7.2021 г. (2)

198 Интервју 11 (4.9.2021 г.)

199 Фокус група 31.8.2021 г.

Сервиси за помош и поддршка на жени и девојки со попреченост жртви на насилство

На прашањето кои сервиси за поддршка стојат на располагање за поддршка на жртвите со попреченост, како и за сторителите со попреченост, во поглед на превенција, заштита и реинтеграција, одговори во барањата за информации беа доставени од 13 ЈУМЦСР. Притоа, на сервисите за поддршка на жртвите и/или сторителите со попреченост се гледа како на посебни одделни сервиси, кои не треба да бидат дел од постојните или дел од нови сервиси што би имале интерсекциски пристап. На пример, некои од одговорите на ЈУМЦСР се: „*Нема сервиси за поддршка на жртви со попреченост, како ни за сторители со попреченост*“ или „*Нема конкретно за жртви со попреченост*“²⁰⁰. Ваквата перцепција е надоградена и со мислењето за профилот на лица што би требало да бидат вклучени во самите сервиси за поддршка на жртвите со или без попреченост. Некои од ЈУМЦСР посочуваат дека во профилот на лицата ангажирани во овие сервиси би можеле да вклучат и дефектолог. Паралелно, некои ЈУМЦСР посочуваат на други услуги што ги спроведуваат во соработка со ГО како форма преку која „евентуално“ би можеле да идентификуваат насилство во домот на семејството, без притоа да водат сметка дека таквата обезбедена услуга, во овој случај личен асистент, може да биде насилникот/чката во домот на лицето со попреченост.

Претставниците од Координативното тело за имплементација на КПЛП кои одговориле на онлајн прашалникот или не се запознаени дали во институцијата во која работат има посебно насочени програми, услуги или сервиси за лица со попреченост или одговориле дека нема такви програми, услуги или сервиси. Тие исто така главно не знаат дали има посебно насочени програми, услуги или сервиси за жени и девојки со попреченост.

На локално ниво, само 9 од вкупно 32 испитаниците од ЕЛС кои одговориле на онлајн прашалникот рекле дека во институцијата во која работат има посебно насочени програми, услуги или сервиси за лица со попреченост, 6 одговориле дека не знаат, а 17 (53 %) одговориле дека нема такви програми, услуги или сервиси. Обезбедените програми, услуги и сервиси вклучуваат: обезбедување лични асистенти и образовни асистенти за лица со попреченост, негуватели за стари лица и лица со попреченост, субвенции за пристапност до домот, индивидуални образовни планови и индивидуална работа со ученици, хумани патроли, еднократна финансиска поддршка, стипендии за деца со попреченост, Центар за нега на лица со попреченост, поддршка на невладини организации што работат со лица со попреченост, ЛАП за лица со инвалидитет, назначено лице за контакт за лица со попреченост, посебни активности и проекти насочени кон лицата со попреченост во Програмата за социјална детска и здравствена заштита на општината и сл. На прашањето дали општината има посебно насочени програми, услуги или сервиси за жени и девојки со попреченост, само 1 испитаник одговорил потврдно, додека 3 одговориле дека не знаат, а останатите одговориле негативно. Не е наведен ниту еден пример за такви програми, сервиси или услуги.

200 Види АНЕКС 1.

Дали институцијата во која работите има посебно насочени програми/
услуги/сервиси за лица со попреченост? (32 responses)

Од вкупно 13 претставници на ГО кои одговориле на онлајн прашалникот, 10 потврдиле дека институцијата има сервис за жртви на насилство, најмногу од нив правна помош за жртви на насилство (10) и психосоцијална помош (7), додека 2 имаат СОС-број за помош на жртви на семејно насилство, една има шелтер за сместување жртви на семејно насилство, а една има куќа за отворено домување (сервис за реинтеграција). Од институциите, 9 нудат сервиси што се достапни за жени и девојки со попреченост жртви на насилство.

Од претставниците на ГО кои одговориле на онлајн прашалникот, 10 се изјасниле дека работата на нивните организации е инклузивна за жените и девојките со попреченост, а 3 одговориле дека не е. Инклузивноста ја остваруваат најмногу преку обезбедување пристапност на настаните што ги организираат (9 одговори) и овозможување директна поддршка за жени и девојки со попреченост (8 одговори), а помалку преку пристапност на просториите на институцијата (5 одговори) и подготовка на материјали во пристапни формати за лица со попреченост (3 одговори).

Пристапност на институциите и организациите

1. Соодветно приспособување

Што се однесува до прашањето дали се обезбедува соодветно приспособување за жртвите со попреченост, како и за сторителите со попреченост, 13 ЈУЦСР посочуваат дека немаат водичи, додека само од ЈУМЦСР Македонски Брод одговориле дека имаат. Исто така, водичи немаат ни специјалните заводи (Демир Капија и Бања Банско), МВР, ниту пак НП. Психијатриската болница во Скопје во однос на ова прашање посочува дека „нема посебен протокол ниту алгоритам за постапување со лицата со попреченост“²⁰¹. МВР во одговорот на ова прашање посочува дека е во постапка донесувањето на подзаконските акти од новиот Закон за спречување и заштита од насилство врз жените и семејното насилство. НП посочува дека и покрај тоа што немаат Водич за соодветно приспособување, сепак во своето работење користат повеќе публикации и анализи на домашно и на меѓународно ниво (ОБСЕ – Водич за соодветно приспособување, прирачникот на УНИЦЕФ, Водичот за спроведување на националната стратегија за еднаквост и недискриминација врз етничка припадност, возраст, ментална и телесна

201 Архивски број 03-891/2 од 30.7.2021

попреченост и врз основа на Британскиот совет и слично), како и КПЛП. Од Јавното обвинителство на Република Северна Македонија посочуваат дека „ЈОРСМ нема протоколи за информирање и упатување на жртвите со попреченост и сторителите со попреченост ниту водич за примена на соодветно приспособување за жртвите со попреченост, како и за сторителите со попреченост“. Од ГО кои одговориле на онлајн прашалникот, најголем дел немаат водич за примена на соодветно приспособување за услугите што ги обезбедуваат (10), додека само еден испитаник одговорил дека имаат, а двајца дека не знаат.

Дали имате водич за примена на соодветно приспособување на услугите кои ги обезбедува Вашата организација? (13 responses)

Со оглед на важноста што ја има соодветното приспособување за лицата со попреченост, а и поради нејзиниот антидискриминациски карактер, како и потребата од негово непоистоветување со пристапноста од член 9 од КПЛП, потребно е да се изработат материјали, водичи во кои ќе се објасни соодветното приспособување како антидискриминациски правен институт, како и начините на негово остварување.

2. Пристапност

Кога станува збор за пристапноста на самите институции, 3 ЈУМЦСР посочуваат дека се физички пристапни за лицата со попреченост, 4 ЈУМЦСР посочуваат дека се делумно пристапни за лицата со попреченост, додека останатите 6 ЈУМЦСР што одговориле на барањата за информации посочуваат дека не се пристапни. Голем дел посочуваат дека немаат физички пристап до нивните објекти – „Нема ниту пристапна рампа до објектите каде што се наоѓа ЦСР Велес, а не е ниту технички изводливо да се направат“ или „Просториите на ЈУМЦСР Берово се наоѓаат на втор кат, без лифт и без можност за користење на просторот за движење со помагала (тесни ходници, стандард врати, стрмни скали), без соодветна потпора за движење по скали и сл.“.

Во државата постои системска дискриминација кон лицата со физичка попреченост кои користат инвалидски колички во пристапот до ЈУМЦСР. Оваа констатација се потврдува и со резултатите од ситуационото тестирање спроведено од Хелсиншки комитет во 2020 г.²⁰² за пристапот на лицата што користат инвалидски колички до ЈУМЦСР. Според анализата, од 21 од вкупно 30 ЈУМЦСР само 4 потврдиле дека имаат целосна пристапност, односно имаат надворешна пристапност за луѓе во инвалидски колички,

202 Хелсиншки комитет за човекови права (2020) Дискриминација на лицата со физичка попреченост кои користат инвалидски колички во пристапот до меѓуопштинските центри за социјални работи – Ситуационно тестирање (во работна верзија).

комплетна внатрешна пристапност и пристапни тоалети. 15 центри имаат само надворешна пристапност – рампа, но ниту еден од нив нема внатрешна пристапност за луѓе што користат инвалидски колички, а само 1 од овие 15 центри има пристапен тоалет. Дури 6 ЦСР се целосно непристапни. Дополнително, констатирана е и несензибилираноста на дел од службениците во центрите, при што „На тестерите им било кажувано дека е најдобро некој во нивно име да дојде во центарот, им било кажувано дека иако центарот е пристапен, ќе мора да се најават, а дел од службениците се чуделе и давале недолични коментари на прашањето дали центрите имаат пристапни тоалети“.

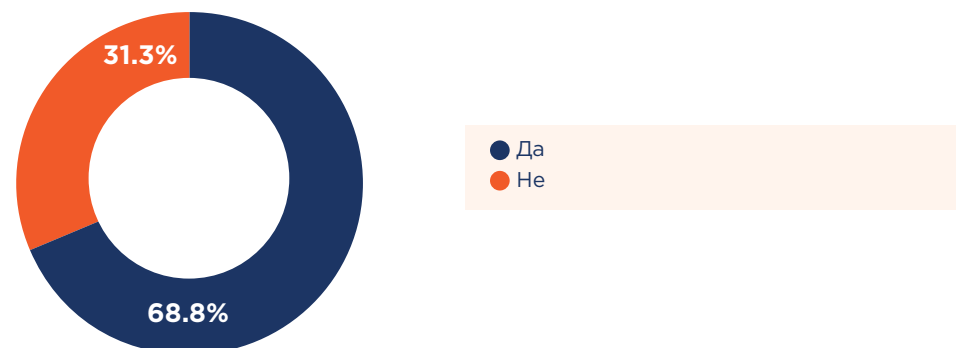
Во поглед на пристапноста на МВР, од институцијата посочуваат дека „МВР за објектите на секторите за внатрешни работи, полициските станици и управните служби на целата територија на Република Северна Македонија има поставено рампи за движење на хендикепирани лица“, додека од ЈО посочуваат дека просториите се пристапни и достапни за лица со попреченост.

По 3 членови на Координативното тело за имплементација на Конвенцијата на ООН за правата на лицата со попреченост вработени во телата на државната управа кои одговориле на онлајн прашалникот, на прашањето дали нивната институција е пристапна за лица со попреченост, одговориле потврдно и негативно, а 1 одговорил дека не знае.

Пристапноста е проблем и за ГО. МЗМП и ХЕРА, во одговорите на барањата за информации, посочуваат дека немаат физички пристап до нивните простории, како ни до Првиот семеен центар со кој раководи ХЕРА. МЗМП посочува: „Во секој случај, за давање на нашите услуги се земаат предвид специфичноста на самиот случај, видот на кривичното дело, сериозноста на траумата, ранливоста на жртвата, потребите и желбите на жртвата. Правните и психосоцијалните услуги се даваат во нашите простории, со можност за приспособување на услугите да се дадат по телефон или теренска посета. Според условите што ги наметна корона вирусот, услугите се приспособуваат и со користење на информатичките алатки и можности“.

На локално ниво, 22 од вкупно 32 испитаници од 31 ЕЛС одговориле дека институцијата во која работат е пристапна за лица со попреченост (10 одговориле негативно).

Дали институцијата во која работите е пристапна за лица со попреченост? (32 responses)

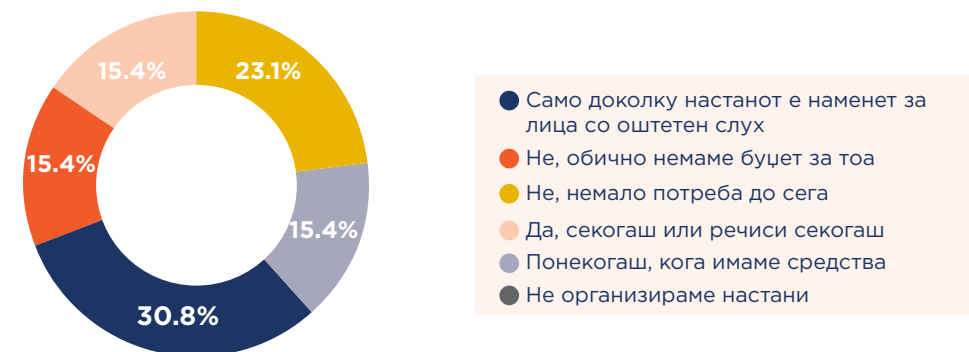
Загрижувачка е ситуацијата што пристапноста не се поима во согласност со обврските од КПЛП и единствено се поистоветува со постоење рампа или лифт во институцијата, односно не се зема предвид целата структура на градбата и различните потреби на лицата со попреченост.

3. Материјали и информации во пристапен формат

Слично на пристапноста, и термините за пристапни информации не се поимаат во согласност со КПЛП и различните потреби на лицата со попреченост. Во поглед на телефонските линии за пријавување насилство, повторно постои голем јаз во познавањето за пристапен број за лицата со попреченост – „Единствено пристапни се телефоните на институциите за пријава како МВР, ЦСР. Другите линии се истакнуваат пред центарот и на места низ градот, но слабо се користат“²⁰³.

Граѓанските организации главно изработуваат материјали во пристапен формат според потребите и предвидениот буџет од проектите. Од 13 претставници на ГО што одговориле на онлајн прашалникот, 6 одговориле дека нивните организации никогаш не изработиле информативни/едукативни материјали за лица со оштетен вид (Брајово писмо) (5 имаат изработено, а 2 не знаат). Од 13 претставници на ГО, 6 одговориле дека нивните организации никогаш не изработиле информативни/едукативни материјали за лица со интелектуална попреченост (5 имаат изработено, а 2 не знаат). Најголемиот дел од организациите (8 од 13) ангажираат толкувач на знаковен јазик само доколку настанот е специјално наменет за лица со оштетен слух, додека 3 никогаш не ангажирале толкувач, а само 2 одговориле дека секогаш ангажираат.

Дали ангажирате толкувач за знаковен јазик за настани кои ги организира вашата организација? (13 responses)

МЗМП, во одговорот на барањето за информации, посочува дека „[В]о рамките на проектот се изработени промотивни материјали (постери и брошури) со основните податоци и контакти корисни за жртвите. Креирана е и ФБ-страница за проектот, на која може да се најдат информативни содржини за едукација, информација, препознавање и превенција од насилни кривични дела, како и да се постави писмено прашање во инбокс, а приспособена е и веб-страницата pristapdopravda.mk каде што жртвите можат да постават и анонимно прашање“. И ХЕРА, преку Првиот семеен центар, укажува дека имаат пристапни информации: „За да се добие услуга, според процена и разговор со корисниците, се прави приспособување на услугата за да биде во согласност со по-

203 Види АНЕКС 2.

требата на корисничката/корисникот. На пример, за корисник со попреченост во слух и говор, дополнително со дадена согласност во психотерапијата се вклучува толкувач на знаковен јазик. Дополнително има подготвено брошура на Брајово [sic] писмо и во лесно разбирлив формат за родово базирано насилство“.

Од организациите што одговориле на онлајн прашалникот, само 2 испитаници одговориле дека во буџетите на нивните организации се предвидуваат средства за обезбедување пристапност, додека 6 одговориле дека не се предвидуваат, а еден испитаник дополнително дека потребата од такви средства ја увиделе претходната година кога имале потреба од толкувач на знаковен јазик кој не го предвиделе и ангажирале волонтер.

4. Инклузија на лицата со попреченост во институциите и во организациите

Во поглед на инклузијата на лицата со попреченост, само во 4 ЈУМЦСР (од 14 што одговориле на барањата за информации) има вработено лица со попреченост, и тоа во ЈУМЦСР Берово (1 жена со телесна попреченост), ЈУМЦСР Битола (1 маж со телесна попреченост и 1 маж со оштетен слух), ЈУМЦСР Дебар (1 маж со телесна попреченост) и ЈУМЦСР Кавадарци (1 маж со комбинирани пречки). Од МВР посочуваат дека има вработено 5 лица со попреченост, и тоа „3 лица со телесна попреченост, 1 лице со тешка телесна инвалидност и 1 лице во категоријата лица со оштетен слух. Од овие 5 вработени лица, 4 се жени и се распоредени според местото на живеење...“²⁰⁴. Исто така, и ЈУСЗ Демир Капија има вработено 1 маж со телесна попреченост. Од ЈО посочуваат дека има вработено 2 лица со попреченост, едно машко и едно женско лице, без подетални информации за каква попреченост станува збор. Од претставниците на Координативното тело за имплементација на КПЛП кои одговориле на онлајн прашалникот, 2 одговориле дека не знаат дали во институцијата во која работат има вработено лица со попреченост, 3 одговориле потврдно, а 2 дека нема.

Во граѓанските организации што доставија одговори по барањата нема вработени лица со попреченост, додека од ГО кои одговориле на онлајн прашалникот само во една има вработени повеќе лица со попреченост, а тоа е организација што работи на полето на попреченост.

На локално ниво, само во 12 од 32 испитаници од ЕЛС одговориле дека во институцијата во која работат има вработени лица со попреченост.

Дали институцијата во која работите има вработени лица со попреченост? (32 responses)

²⁰⁴ Податокот е пренесен како што е наведен во одговорот на барањето за информации од јавен карактер.

5. Протоколи за информирање и упатување

Во однос на протоколите за информирање и упатување на жртвите на насилство со попреченост, сите ЈУМЦСР што одговориле на барањата за информации посочуваат дека имаат протоколи за упатување и информирање на жртвите водејќи се, пред сè, од протоколите и насоките што произлегуваат од Законот за спречување и заштита од насилство врз жените и семејното насилство, како и од подзаконските акти што се во постапка на донесување. Но, како и кај сервисите, ЈУМЦСР посочуваат дека немаат посебни протоколи за информирање и упатување на жртвите со попреченост и за сторителите со попреченост. Во таа насока, на пример, од ЈУМЦСР Дебар посочуваат дека „има протоколи за информирање и постапување со жртви на насилство и по тие се раководиме, но не посебни протоколи за жртви со попреченост“, а од ЈУМЦСР Куманово потврдуваат дека „има протоколи, ама не се специјализирани за жртви со попреченост“. Во поглед на протоколите и НП посочува дека „во однос на жртвите со попреченост, постапува во согласност со мандатот и надлежностите утврдени со Устав и Законот за народниот правобранител. Следствено, при евентуална потреба од правен совет, ги има предвид постојните протоколи“. Од ЈУСЗ Демир Капија посочуваат дека „информирањето за насилство од страна на лицата со попреченост сместени во Заводот и во станбените единици е преку координаторите на одделите од одговорното лице на ЈУ Специјален завод Демир Капија“, додека, пак, од ЈУ Бања Банско посочуваат: „Немаме протоколи за пријавување насилство од страна на лицата со попреченост сместени во Заводот и во формите за организирано живеење со кои раководи Заводот“. Од Психијатриска болница – Скопје посочуваат дека „[П]равата и заштитата на корисниците на услугите во болницата се во согласност со Законот за здравствена заштита, Законот за заштита на правата на пациентите со ментални болести, Законот за заштита на правата на пациентите, а во однос на можноста за жалби, поплаки и пријави од страна на лица со попреченост или за вработени лица со попреченост, тие би се реализирале во согласност со општите протоколи за жалби и поплаки во болницата“²⁰⁵.

Ваквата поставеност на институционалната инфраструктура кај сите институции особено во специјалните заводи, како и кај психијатриската болница, е индиција за дополнителна загриженост, како и зголемување на можноста за институционално насилство. Ова може да доведе до неказниост и до невидливост на прашањето, што, пак, може да резултира со насилство што трае подолг временски период²⁰⁶. Според обврските од КПЛП, неопходно е што поскоро да се воспостават соодветни процедурални и соодветни приспособувања²⁰⁷ за откривање ситуации на насилство врз лица со попреченост, постапување по нив и обезбедување механизми за поддршка на жртвите.

²⁰⁵ Архивски број 03 – 9891/2 од 30.7.2021

²⁰⁶ A/HRC/20/5 и Испр. 1, став 19. Достапно на: <https://undocs.org/A/HRC/20/5>

²⁰⁷ Општ коментар број 3, Комитет за правата на лицата со попреченост, став 53. Достапно на: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolNo=CRPD/C/GC/3&Lang=en

Подготвеност на лицата што работат на полето на права на лицата со попреченост или насилство врз жени и девојки

Од добиените одговори на барањата за информации, како и во онлајн прашалниците, може да се забележи дека прашањето за родово базираното насилство и семејното насилство е доста интегрирано во обуките и во едукацијата на лицата што работат во институциите и во организациите, додека обуки со фокус на насилство врз жени и девојки со попреченост речиси и воопшто не се посетувани.

Сите претставници од ЕЛС што одговориле на онлајн прашалникот (32) имаат познавања од тематиката на родово базирано насилство и што тоа опфаќа. Најголем дел од нив (28) се целосно запознаени, додека 4 се делумно запознаени. Малку помалку испитаници (22 од 32) одговориле дека целосно се запознаени со Конвенцијата на Советот на Европа за спречување и борба против насилство врз жените и семејното насилство (Истанбулска конвенција), додека 10 одговориле дека делумно се запознаени.

Дали сте запознаени со Конвенцијата на Советот на Европа за спречување и борба против насилството врз жените и семејното насилство (Истанбулската конвенција) (32 responses)

Од вкупно 32, 20 испитаници од ЕЛС посетиле барем една обука за спречување и борба против родово базирано насилство, 10 од нив посетиле повеќе обуки. Во однос на обука за спречување и борба против родово базирано насилство врз жени и девојки со попреченост, само 6 испитаници посетиле една или две обуки, додека најголемиот дел (26) не посетиле ниту една.

Дали сте посетувале обука за родово базирано насилство врз жени и девојки со попреченост? (32 responses)

И според одговорите добиени од институциите по барањата за информации од јавен карактер на прашањето: „Дали службите во институциите посетиле обука за родово базирано насилство и семејно насилство врз лица со попреченост?“, може да се забележи занемарување на прашањето на попреченост во контекст на насилството. Само две институции посочуваат дека имале обука за превенција на родово базирано насилство и семејно насилство врз лица со попреченост. Другите институции во своите одговори посочуваат дека имале обуки за превенција и справување со родово базирано насилство, но не било опфатено и прашањето за лицата со попреченост. На ова прашање нема доставено одговор само ЈУМЦСР Скопје, додека ЈУМЦСР Неготино укажува дека „новиот Закон за спречување и заштита од насилство врз жените и семејното насилство е со примена од 6.5.2021 и досега се немаат одржано обуки, а кои се најавени за последниот квартал во 2021 година“²⁰⁸.

Во поглед на обуките и едукацијата, одговорот на Психијатриската болница во Скопје е: „Со оглед на тоа дека здравствената дејност е насочена кон лекување психијатриски болести, досега за здравствените работници и за здравствените соработници не е организирана обука за родово базирано насилство и семејно насилство, ниту обука за Конвенцијата за правата на лицата со попреченост, со оглед дека станува збор за обемна и сериозна област, која бара сериозен и подолготраен ангажман за совладување и примена и воедно немаме соодветен протокол или друг алгоритам за постапување за лицата со попреченост“²⁰⁹.

Јавното обвинителство во својот допис исто така посочува дека службите при ЈО не посетиле обука за родово базирано насилство и семејно насилство врз лица со попреченост.

Најголемиот дел од испитаниците од ГО (11 од 13) што го одговориле онлајн прашалникот се обучени за работа во сервис за жртви на родово базирано насилство. 5 од испитаниците не посетувале ниту една обука за превенција на родово базирано насилство врз жени и девојки со попреченост, додека 5 посетувале повеќе обуки на таа тематика.

Дали вие или некој од вашите колеги сте посетувале обука за родово базирано насилство врз жени и девојки со попреченост? (13 responses)

208 Архивски број: 21-370/2 од 29.7.2021

209 Архивски број 03-891/2 од 30.7.2021

Повеќето од испитаниците од ГО (7) се добро запознаени со Конвенцијата за правата на лицата со попреченост, а само 2 не се воопшто запознаени.

Од ГО МЗМП посочуваат дека посетиле една обука „како дел од проектна активност за тоа како се спроведува интервју на лица жртви со попреченост, кои меѓу другото се јавуваат и како целни групи во проектот“²¹⁰. Од ГО ХЕРА, пак, посочуваат дека „[В]работените лица (социјален работник и психолог) имаат посетено обука. Психотерапевтите што се ангажирани како даватели на услуги сè уште не, дел од нив имаат посетувано обуки за работа со лица со попреченост“²¹¹.

Како и кај обуките за родово базирано насилство, и кај обуките за КПЛП, 89 % од институциите, вклучувајќи ги и МВР, ЈУ Специјален завод Демир Капија, НП, Јавното обвинителство, како и ГО немаат посетено обука за КПЛП.

Дали службите во институциите посетиле обука за КПЛП

Од 14 одговори од ЈУМЦСР, само од ЈУМЦСР Битола посочуваат дека службите посетиле обука за Конвенцијата за правата на лицата со попреченост. МВР во однос на ова прашање укажува дека „...[Б]и сакале да напоменеме дека спроведувањето на Конвенцијата на Обединетите нации за правата на лицата со попреченост, го врши Националното координативно тело за имплементација на Конвенцијата на Обединетите нации за правата на лицата со попреченост во Република Северна Македонија, во кое нема претставници од Министерството за внатрешни работи“²¹².

Тука се дополнува и одговорот на Психијатриската болница, која го одразува во целост медицинскиот модел кон прашањето на попреченоста.

Сите испитаници од Координативното тело за имплементација на КПЛП што одговориле на онлајн прашалникот (7) се запознаени со поимот родово базирано насилство и што тоа опфаќа, и тоа 6 се целосно запознаени, а 1 делумно. Истата ситуација е и во однос на Конвенцијата за правата на лицата со попреченост. Само еден од испитаниците од Координативното тело не посетил ниту една обука за превенција и борба против родово базирано насилство, додека останатите 6 посетиле барем една. Од друга страна, најголемиот дел од испитаниците не посетиле ниту една обука за превенција и борба против родово базирано насилство врз жени и девојки со попреченост.

210 Одговор добиен на 27.8.2021

211 Одговор добиен на 16.8.2021

212 Решение број 16.1.2-989/1 од 30.7.2021

И кај претставниците од ЕЛС што одговориле на онлајн прашалникот, познавањата се доста помали што се однесува до Конвенцијата на ООН за правата на лицата со попреченост. Само 10 одговориле дека се запознаени, 17 се делумно запознаени, а 5 воопшто немаат познавања од оваа Конвенција.

Дали сте запознаени со Конвенцијата за правата на лицата со попреченост? (32 responses)

Од самите одговори се согледува дека институциите немаат познавања за КПЛП и е неопходно подигнување на нивниот капацитет, со цел зголемување на свесноста кај институциите за важноста на КПЛП и обврските на државата што се преземени со ратификацијата на Конвенцијата.

НАЈГОЛЕМИ ПРЕЧКИ И ТЕШКОТИИ ЗА ЖЕНИТЕ И ДЕВОЈКИТЕ СО ПОПРЕЧЕНОСТ КОИ СЕ ЖРТВИ НА НАСИЛСТВО

Прашани за тоа кои сметаат дека се најголемите пречки за жените и девојките со попреченост кои трпат насилство, испитаничките што учествуваа во интервјуата и во фокус групите прво ја издвоија економската зависност („најважна е материјалната состојба“²¹³, „оние што не работат се обесправени од сите аспекти“²¹⁴). Понатаму, беа издвоени предрасудите кон лицата со попреченост што започнуваат во самите семејства уште додека се деца („повеќето родители ги третираат децата како да не можат ништо сами“²¹⁵, „од мали ги учат да одат со спуштена глава во животот“²¹⁶), како и нивната зависност од родителската грижа. Потоа беа наведени и неинформираноста, неподготвеноста на институциите да одговорат на потребите на жените и девојките со попреченост („ако ги сместат во шелтер, таму не можат да комуницираат, не можат да кажат дека се гладни“²¹⁷), стигмата и срамот јавно да се побара помош, недоволната запознаеност со нивните права („им се забрануваат многу работи за што не се ни свесни дека е насилство“²¹⁸), како и неприфаќањето и неприфаќањето на насилството.

213 Интервју 2 (17.8.2021 г.)

214 Интервју 12 (7.9.2021 г.)

215 Фокус група 10.9.2021 г.

216 Интервју 6 (31.8.2021 г.)

217 Интервју 2 (17.8.2021 г.)

218 Фокус група 10.9.2021 г.

Од вкупно 32 испитаници од ЕЛС кои одговорија на онлајн прашалникот, 27 сметаат дека жените и девојките со попреченост се дискриминирани во нашата земја, 29 сметаат дека во нашата земја нема доволно сервиси што се достапни за жени и девојки жртви на родово базирано и семејно насилство, 25 сметаат дека правата и благосостојбата на жените и девојките со попреченост не се доволно опфатени во нашите законски решенија и политики. Речиси еднаков број испитаници сметаат дека жените и девојките со попреченост имаат или немаат можност да се вклучат во јавниот живот во нивната заедница (15 и 17 соодветно). Поголемиот број испитаници сметаат дека жените и девојките со интелектуална попреченост не се прифатени во средината во која живеат (21 наспроти 11). Конечно, 25 од испитаниците сметаат дека жените и девојките со попреченост не можат самостојно да одлучуваат за својот живот.

Како најголеми предизвици со кои се соочуваат девојките и жените со попреченост во однос на искуството со родово базираното насилство, најголем дел од испитаниците од ЕЛС избрале страв (27), недостаток на самодоверба (26), немање доверба во институциите (23), како и незапознаеност со можностите за поддршка и достапните сервиси (21).

Според испитаниците од Координативното тело за имплементација на КПЛП, недовербата во институциите е најголемиот проблем со кој се соочуваат жените и девојките со попреченост. Понатаму, големи проблеми се непристапноста на сервисите, недостатокот на самодоверба, стравот, непознавањето на концептот на РБН, прифаќањето на насилството и непрепознаеноста на прашањето во законската рамка.

Сите испитаници од Координативното тело за имплементација на КПЛП сметаат дека жените и девојките со попреченост се дискриминирани, сите сметаат дека нема доволно достапни сервиси за жени и девојки жртви на РБН и семејно насилство, 6 сметаат дека правата и благосостојбата на жените и девојките со попреченост не се доволно опфатени во нашите законски решенија и политики, 5 сметаат дека жените и девојките со попреченост немаат можност да се вклучат во јавниот живот во нивната заедница, сите сметаат дека жените и девојките со интелектуална попреченост не се прифатени во средината во која живеат и 4 сметаат дека жените и девојките со попреченост не можат самостојно да одлучуваат за својот живот.

Според претставниците/претставничките на ГО што одговорија на онлајн прашалникот, главните предизвици со кои се соочуваат жените и девојките со попреченост во однос на РБН се: непристапноста на сервисите и незапознаеноста на жените со можностите за помош и достапните сервиси (по 12 одговори). Понатаму, како голема пречка се препознава стравот (11 одговори), па недовербата во институциите, прифаќањето на насилството и недовербата во институциите (по 9 одговори). Најмалку испитаници сметаат дека непрепознаеноста на прашањето во законската рамка е пречка, а дополнително се наведени и финансиската зависност на жените и недостигот на средства за обучен кадар во организациите што овозможуваат помош и поддршка.

ВЛИЈАНИЕ НА КОВИД-19 ВРЗ ЖИВОТОТ НА ЖЕНИТЕ И ДЕВОЈКИТЕ СО ПОПРЕЧЕНОСТ И ПОЈАВАТА НА НАСИЛСТВО

Најголема последица од кризата со ковид-19 и донесените мерки за заштита и спречување на заразата, според испитаничките вклучени во истражувањето, е уште поголемата изолираност на жените и девојките со попреченост во нивните домови („затворена дома, не смееш на рехабилитација, не смееш да излезеш... како во куќен притвор“²¹⁹).

Голем број од жените и девојките со попреченост не ги добиваат потребните информации од медицинските лица во однос на ризиците и ефектите од вакцинацијата против ковид-19, па мерките со кои се ограничи пристапот за невакцинирани лица уште повеќе придонесе за нивна стигматизација и изолираност. Жените и девојките со попреченост чувствуваат како да се заборавени од институциите и се оставени сами на себе да се борат со вирусот и со неговите ефекти.

За жените и девојките со оштетување на слухот најголем проблем во текот на кризата е носењето маски, што заедно со недостапноста на толкувачи на знаковен јазик, уште повеќе ја отежна можноста за комуникација („бев во ситуација кога се чувствував една во мноштво луѓе“²²⁰). Со тоа уште повеќе се отежна пристапот до одредени институции и услуги за оваа група жени и девојки со попреченост.

Во однос на прашањето дали жените и девојките со попреченост беа вклучени во донесените мерки за ублажување на влијанието на кризата со ковид-19, сите испитанички одговорија дека жените и девојките со попреченост не беа издвоени како посебна група со ниедна мерка, односно дека не беше донесена ниту една мерка што беше директно насочена кон оваа група. Тие сметаат дека и оние мерки што ги опфаќаат лицата со попреченост, генерално не се доволни и немаат значително влијание за подобрување на состојбата на лицата со попреченост. Единствената мерка што беше директно насочена кон лицата со попреченост беше дозволата за движење во текот на полицискиот час. За оваа мерка неколку испитанички истакнаа дека не била добро осмислена, ставјќи ги сите лица со попреченост под еден „чадор“, како и дека со ваквото повторно издвојување на лицата со попреченост, се придонесува кон стигматизацијата и стереотипизацијата.

Најголем дел од испитаниците од ЕЛС (14) сметаат дека состојбата со насилство врз жените и девојките со попреченост се влошила за време на кризата со вирусот на ковид-19, а 10 од нив сметаат дека значително се влошила.

Дали сметате дека состојбата со насилство врз жените и девојките со попреченост се влоши за време на пандемијата со КОВИД-19?(32 responses)

Кај претставниците на ГО што одговорија на онлајн прашалникот, главно преовладува перцепцијата дека состојбата со насилство врз жените и девојките со попреченост за време на кризата со ковид-19 се влошила (6 од испитаниците одговориле дека состојбата се влошила, 5 не знаат, а 2 одговориле дека нема промена).

Според работата на Вашата организација, дали за време на пандемијата со КОВИД-19 состојбата со насилство врз жени и девојки со попреченост се влоши? (32 responses)

„Генерално, состојбата е влошена за сите категории жени и девојки што се изложени на насилство, поради затвореноста во домот, десеткуваната работа и нефункционалност на институциите, пристапот до нив и до неопходните услуги, влошената економска состојба и сл. Овие состојби уште полошо се одразуваат врз безбедноста и здравјето на жените и девојките со попреченост“.

„Голем број девојки и жени жртви на насилство беа затворени во своите домови со насилниците, на национално ниво имаше пораст на семејното насилство, на фемидите како и на онлајн сексуалното вознемирување. Недостатокот на засолништа и непостапувањето и несоодветното постапување на полицијата, овозможува жените и девојките (и) за време на пандемијата придонесоа за зголемување на случаите на РБН“.

219 Фокус група 10.9.2021 г.

220 Фокус група 24.7.2021 г. (2)

НАЈИТНИ МЕРКИ ЗА ПОДОБРУВАЊЕ НА СОСТОЈБАТА НА ЖЕНИТЕ И ДЕВОЈКИТЕ СО ПОПРЕЧЕНОСТ КОИ СЕ ЖРТВИ НА НАСИЛСТВО

Повеќе од половина од испитаничките што учествуваа во интервјуата и во фокус групите (48 од 75 или 64 %) укажаа на потребата да се зборува за насилството и да се едуцираат жените и девојките со попреченост преку обуки, настани, програми и слично („нема обуки за насилство, не се зборува, секогаш има поголеми проблеми од насилството“²²¹). Според испитаничките, едукацијата треба да опфати препознавање на насилството, справување со насилството, реагирање, како и превенирање на насилството. Жените и девојките со попреченост преку овие едукации треба да ги добијат основните информации како да препознаат насилство, како да реагираат и каде може да се обратат за помош и поддршка. Едукација е потребна и за родителите, а треба да се работи и со мажите, односно да се подигнува нивната свесност за градење здрави и среќни врски. Со родителите треба да се работи уште од самиот почеток, кога ќе добијат дете со попреченост, за да знаат што да прават и детето да се развие во независен човек²²². Исто така, итно е потребно сексуално образование, во кое би биле вклучени и родителите за оние групи што не се самостојни. Сојузите и организациите во кои членуваат жените и девојките со попреченост треба да се зајакнат и да се поттикнат за да ги спроведуваат ваквите обуки и семинари.

Како најитно потребно, 12 испитанички идентификуваа сензибилизација и едукација на вработените во институциите за работа со жени и девојки со попреченост, зајакнување на институционалниот одговор на насилството, како и спроведување на законските решенија во однос на насилството и правата на лицата со попреченост. Исто така, за глувите жени и девојки, како што е нагласено погоре, од најголемо значење е достапноста на толкувач во институциите.

Девет испитанички ја нагласија потребата од економско зајакнување на жените и девојките со попреченост и потребата од поддршка од државата во однос на финансиска стабилност. Финансиската зависност е идентификувана како една од најголемите причини зошто жените остануваат во насилните средини, па затоа економската независност ќе придонесе за намалување на насилството, односно жртвата полесно да ја напушти насилната средина.

Конечно, испитаничките сметаат дека мора да се работи со жените и девојките со попреченост, да се актуализира проблемот на насилство врз жените и девојките со попреченост и тие да се охрабрат да зборуваат за своите искуства и сведоштва („не треба да се молчи, да не чујат комшиите“²²³). Треба да се работи на уривање на стигмата и срамот поврзани со насилството („да не им се вели да молчат и да трпат, да проработи свеста“²²⁴). За таа цел, некои од испитаничките ја истакнаа потребата од вклученост на психолози во работата на здруженијата и организациите што работат со жени и девојки со попреченост.

221 Интервју 4 (24.8.2021 г.)

222 Интервју 3 (24.8.2021 г.)

223 Интервју 11 (4.9.2021 г.)

224 Фокус група 3.9.2021 г. (2)

Во однос на она што е потребно да се овозможи за жените и девојките со попреченост што се жртви на насилство за нивна ефикасна заштита и поддршка, еднаков број испитаници од ЕЛС (21) избрале „подигнување на свесноста на вработените во институциите за препознавање на насилството/потенцијалното насилство“ и „едукација и подигнување на свесноста на жените и девојките со попреченост за концептот на РБН“. За 20 од испитаниците од ЕЛС најважна е пристапноста на сервисите, за ист број (20) најважно е зајакнување на самодовербата на жените и девојките со попреченост, за 19 „подигнување на свесноста и едукација на родителите/партнерите/роднините на девојките и жените со попреченост за РБН“, 18 сметаат дека треба да се направи кампања за запознавање со достапните сервиси, додека најмалку (16) сметаат дека е потребно унапредување на можностите за економско јакнење на жените и девојките со попреченост. Од испитаниците, 16 сметаат дека сите наведени мерки се еднакво важни и потребни.

Речиси сите претставници од Координативното тело за имплементација на КПЛП (6 од вкупно 7) одговориле дека сите наведени мерки се важни да се овозможат.

Најголем дел од претставниците/претставничките на ГО што одговорија на онлајн прашалникот (11 од вкупно 13) сметаат дека сите наведени мерки се важни да се овозможат за жените и девојките што се жртви или потенцијални жртви на насилство за поефикасна заштита и превенција на насилството.

Дополнително, наведени се: едукација како задолжителна обврска на сите центри на моќ, воведување на аблеизмот како кривично дело, високи казни за секој, вклучително и за родителите и за сопружниците на жените и девојките со попреченост и законска регулатива и препознавање на жените и девојките со попреченост како посебно ранлива група и спроведување на законот.

ЗАКЛУЧОЦИ

И покрај ратификувањето на КПЛП и ИК, државата полека се движи кон усогласување и хармонизирање на законодавството со обврските што произлегуваат од нив. Според меѓународните и национални извештаи и стратешки рамки, жените и девојките со попреченост сè уште се една од најдискриминираните групи во општеството, која е исто така најранлива на насилство, малтретирање и злоупотреба.

Според истражувањето, најголемиот дел од жените и девојките со попреченост разликуваат помеѓу насилство и дискриминација, а најпрепознаен вид насилство е физичкото насилство. Одредени видови насилство и вознемирување, какви што се сексуално вознемирување на јавно место, демнење, уцена и слично, сè уште не се препознаваат и се сметаат за нормален и вообичаен дел од животот на жените. Исто така, жените и девојките со попреченост главно не се запознаени и не препознаваат системска дискриминација и аблеизам, кои се исто така нормализиран дел од нивното секојдневие уште од најраната возраст. Родителската грижа ги става девојчињата со попреченост во ситуација на преголема заштитеност и изолација од средината, што, пак, води кон нивна зависност од таквата грижа во текот на целиот живот и неможност за самостоен и индивидуален живот. Генерално, постои недостиг од едукативни програми и активности за подигнување на свесноста на жените и девојките со попреченост, како и на родителите на деца со попреченост, за различните видови дискриминација и родово базирано насилство.

Во однос на традиционалните и стереотипни гледишта кон родовите улоги во семејството, кај жените и девојките со попреченост што беа опфатени со истражувањето се забележува генерациски јаз. Најчесто гледиште кај повозрасните жени со попреченост е дека во случаи на насилство, голем дел од вината го носи самата жртва, поради пркос, предизвикување љубомора, провокативно облекување или однесување и слично, додека помладите девојки се противат на ваквиот став и сметаат дека треба да се слободни да се облекуваат и да се однесуваат како сакаат без да се плашат дека може да доживеат насилство или вознемирување. За жените и девојките со попреченост, економската стабилност е најважен фактор за заминување од насилна врска, односно на попреченоста не се гледа како на одлучувачки фактор за останување во насилна врска. Исто така, важно е зајакнувањето и градењето на самодовербата на девојчињата со попреченост од најмала возраст и избегнување преголема заштитеност од страна на родителите.

Жените и девојките со попреченост се соочуваат со многубројни бариери, кои го спречуваат или го отежнуваат нивното рамноправно учество во општествениот живот. Првите бариери на кои наидуваат жените и девојките со попреченост, а кои се показателни на системска и институционална дискриминација, се неприспособноста на јавните простори за различните видови попреченост и непристапноста на институциите и сервисите. Поради тоа, жените и девојките со попреченост главно зависат од блиските, односно од женските членови на семејството, кои им ја овозможуваат потребната поддршка и нега, а кои за сметка на тоа ги запоставуваат сопствените потреби. Потребата од постојана придружба исто така го отежнува развојот на девојките со попреченост

во однос на сексуалноста. Сексуалноста и сексуалните потреби на жените и девојките со попреченост се табу, а темата на сексуално образование и сексуални асистенти најчесто се избегнува.

Најчестиот вид насилство што жените и девојките со попреченост го доживуваат е психолошкото насилство, во форма на омаловажување, навреди, закани и слично. Првите искуства со насилство тие ги имаат во семејството, најчесто од машките членови на семејството, односно од таткото. Значителен дел од жените и девојките со попреченост првиот допир со физичко насилството го имаат во улога на сведоци, а потоа често и самите стануваат жртви. Перцепциите и ставовите искажани во семејството дека девојчињата со попреченост се неспособни, придонесуваат за нивна изолација и спречување на нивно осамостојување и зајакнување. Оние девојки и жени со попреченост што успеале да се осамостојат и „да застанат на свои нозе“, често се отфрлени од семејството и немаат никаква поддршка. Исто така, жените и девојките со попреченост неретко вината за насилството ја наоѓаат кај себе, чувствувајќи дека нивната состојба го отежнува заедничкиот живот и гледајќи се себеси како „товар“ на блиските.

Во однос на преваленцијата на насилството, се забележува очигледен контраст меѓу сведоштвата на жените и девојките со попреченост што учествуваа во истражувањето и одговорите добиени од институциите во однос на евидентирани случаи на насилство. Причина за малиот број евидентирани случаи на насилство врз жени и девојки со попреченост е тоа што институциите најчесто не ги разделуваат податоците по попреченост, како што е случајот со ЈО кои не ги „обработуваат посебно кривичните дела за семејно и друг вид насилство врз жени и лица со попреченост“. Ова е спротивно на насоките на ИК, која налага собирање расчленети статистички податоци за сите форми на насилство врз жените што се опфатени со Конвенцијата, меѓу кои се и жените со попреченост. Малиот број евидентирани случаи се должи и на недовербата во институциите, како и на културата на затајување на насилството поради срам и страв од стигматизација.

Според исказите на жените и девојките со попреченост што учествуваа во истражувањето, во институциите, групните домови или згрижувачките семејства, насилството во голема мера е нормализирано како секојдневна појава, додека програми за зајакнување и едукација на девојките и жените со попреченост речиси не постојат или, доколку ги има, ги засилуваат родовите стереотипи. Ова е исто така во спротивност на одговорите од институциите во однос на случаите што се евидентирани и по кои е дејствувано. Исто така, може да се забележи и култура на неказниност или ниски казни, кои не се во согласност со законодавството.

Постојните сервиси за помош и поддршка на жртвите од насилство не се достапни ниту пристапни за жените и девојките со попреченост. Дополнително, предизвик е и недостигот на информации и дискриминирачките ставови на општеството, вклучувајќи ги и оние на јавните администратори, здравствената заштита и другите даватели на услуги. Често пријавувањето насилство од страна на жена или девојка со попреченост не се зема сериозно поради стереотипните и дискриминаторски гледишта на лицата вработени во државните служби дека жените со попреченост не можат да препознаат насилство. Сето тоа повторно придонесува жените и девојките со попреченост да не го пријавуваат насилството, а со тоа и да не ја добиваат помошта и поддршката што законски им следува.

Генерално, доколку се разгледа фактичката состојба со пристапноста на институциите и на јавните простори во земјава и доколку се спореди со одговорите на претставниците од ЕЛС и членовите на Координативното тело за имплементација на Конвенцијата на ООН за правата на лицата со попреченост, може да се заклучи дека многумина од нив имаат нецелосни познавања од она што опфаќа пристапноста според КПЛП. На сервисите за поддршка на жртвите и/или сторителите со попреченост сè уште се гледа како на посебни одделни сервиси, кои не треба да бидат дел од постојните или дел од нови сервиси што би имале интерсекциски пристап. Може да се забележи дека на локално ниво има одредени програми, услуги или сервиси што се насочени за помош и поддршка на лицата со попреченост, какви што се обезбедување лични асистенти, еднократна финансиска поддршка, стипендии, индивидуални образовни планови и слично. Сепак, загрижува фактот што жените и девојките со попреченост не се посебна целна група на ниту една програма, сервис или услуга.

Успехот од напорите за актуализирање на проблемот на родово базирано насилство, во последниве години се отсликува во познавањата на тематиката и запознаеноста со Истанбулската конвенција кај сите испитаници. Од одговорите се согледува разликата со познавањата на испитаниците од областа на правата на лицата со попреченост, односно КПЛП, кои се доста помали. Во однос на обуките насочени кон прашањето на родово базирано насилство врз жени и девојки со попреченост, претставниците на граѓанските организации предничат во посета на вакви обуки, додека во јавниот сектор вакви обуки речиси воопшто не се посетувани од претставниците што одговориле на прашалникот.

Во однос на интеграцијата на лицата со попреченост, може да се забележи дека во институциите се вработени многу малку лица со попреченост, а во граѓанските организации лицата со попреченост се уште помалку застапени. Во граѓанскиот сектор, лицата со попреченост се вклучени и работат главно на тематика поврзани само со попреченост и во специјализирани организации. Лицата со попреченост, а посебно жените и девојките со попреченост, не се вклучуваат ниту во креирањето политики и мерки што не се специфично наменети за лица со попреченост, а ги опфаќаат.

Граѓанските организации обезбедуваат поголема вклученост на жените и девојките со попреченост во нивните активности и програми, но вклученоста и кај ГО е непостојана и главно за активности што се однесуваат конкретно на попреченост, а главно зависи од планираниот и достапен буџет. Кај ГО нема практика за изработување материјали и содржини во пристапен формат што го надополнува наодот дека жените и девојките со попреченост речиси воопшто не се запознаени со ГО што работат на проблематиката на родово базирано насилство и нивните активности и најголем дел од нив никогаш не добиле ниту виделе никаков материјал за насилство.

Најголемите пречки и тешкотии за жените со попреченост што се жртви на насилство се економската зависност, предрасудите, неинформираноста, неподготвеноста на институциите да одговорат на потребите на жените и девојките со попреченост, стигмата и срамот јавно да се побара помош, недоволната запознаеност со нивните права, како и непрепознавањето и неприфаќањето на насилството. Според лицата вработени во институциите, најголемите предизвици и тешкотии со кои се соочуваат девојките и жените со попреченост се наоѓаат во самите нив, односно стравот, немањето самодо-

верба, неинформираноста за достапните сервиси, како и недовербата во институциите. Речиси сите испитаници се согласуваат дека жените и девојките со попреченост се дискриминирани во нашата земја, дека нема доволно сервиси достапни за жените и девојките со попреченост жртви на родово базирано насилство, дека жените и девојките со попреченост не можат самостојно да одлучуваат за својот живот, како и дека жените и девојките со попреченост не се прифатени во средината во која живеат. Мислењата се поделени околу вклученоста на жените и девојките со попреченост во јавниот живот во нивните заедници и опфатеноста на правата на жените и девојките со попреченост во нашите закони.

Кај испитаниците преовладува мислењето дека во текот на кризата со вирусот ковид-19, состојбата на жените и девојките со попреченост во однос на родово базираното и семејното насилство се влошила. Доколку ова прашање се разгледа со прашањето за посебно насочени програми, сервиси и услуги за жените и девојките со попреченост, може да се заклучи дека овој проблем е целосно занемарен и покрај свесноста на чинителите за неговото постоење.

Во однос на она што е најтито потребно за подобрување на состојбата и овозможување заштита и поддршка за жените и девојките со попреченост кои се жртви на насилство, не може да се оддели ниту една мерка што испитаниците сметаат дека е приоритетна, односно најголем дел од испитаниците одговориле дека сите предложени мерки се важни и потребни, со што се потврдува целосната занемареност на проблемот на насилство врз девојките и жените со попреченост, односно непостоењето соодветни мерки за нивна заштита и поддршка и покрај свесноста за потребата од такви мерки.

ПРЕПОРАКИ

Во однос на законската рамка за превенција и заштита од родово базирано насилство врз жени и девојки со попреченост, потребно е:

- Целосно спроведување на одредбите од ИК и од КПЛП, со нивно меѓусебно реферирање, буџетски алокации во акциските и стратешките планови, како и редовно следење на нивното спроведување.
- Унапредување и усогласување на законодавството, со цел употреба на интерсекциски и родовотрансформативен пристап и земање предвид на влијанието на различните идентитетски карактеристики вкрстени со попреченоста врз дискриминацијата и насилството.
- Усогласување на Кривичниот законик со ИК во однос на специфичните форми на насилство што се случуваат врз лицата со попреченост, вклучувајќи препознавање на аблеизмот, како и квалификување на кривичните дела врз лицата со попреченост сторени само поради пристрасноста заснована на нивната попреченост како дела од омраза.
- Препознавање и воспоставување соодветни законски и институционални решенија и мерки за борба против институционалната и системската дискриминација.
- Препознавање на структурната природа на насилството врз жените како еден од главните механизми со кои жените се држат во потчинета положба во општеството, посебно жените со попреченост.
- Усвојување мерки насочени кон борба против сексизмот и традиционалните норми на патријархалното општество.
- Обезбедување загарантирана вклученост на граѓанските организации што ги претставуваат жените и девојките со попреченост во креирањето, спроведувањето и прегледот на законите и политиките за борба против насилството врз жените и девојчињата.
- Спроведување на одредбите и препораките од ИК за задолжително прибирање и анализа на разделени податоци за состојбата на жените со попреченост од сите чинители вклучени во заштитата од насилство врз жените и семејното насилство.
- Воспоставување систем за вклучување соодветни мерки насочени кон заштита и поддршка на жените и девојките со попреченост во кризни и во-нредни состојби.

Во однос на зајакнување на жените и девојките со попреченост, потребно е:

- Воспоставување програми за едукација на жените и девојките со различни попречености за видовите насилство и дискриминација, како и за достапните услуги и сервиси.
- Усвојување и примена на мерки за обезбедување развој, унапредување и зајакнување на жените и девојчињата со попреченост преку систематско вклучување на нивните интереси и правата во сите национални акциски планови, стратегии и политики што се однесуваат на жени, деца и попреченост, како и во секторските планови што се однесуваат, на пример, на родова еднаквост, здравје, насилство, образование, политичко учество, вработување, пристап до правда и социјална заштита.
- Донесување ефективни мерки за да им се овозможи на жените и девојките со попреченост пристап до поддршка што може да им е потребна за да ја

остварат во целост својата деловна способност, да даваат слободна и информирани согласност и да донесуваат одлуки за сопствениот живот.

- Засилување на напорите за подобрување на пристапот до квалитетно образование за девојчињата со попреченост, како средство за справување со основните причини за насилство што произлегуваат од ставовите на подреденост и обвинување на жртвите и за намалување на ранливоста на жените и девојчињата со попреченост.
- Преземање итни мерки за надминување на сите бариери што го спречуваат или го ограничуваат учеството на жените со попреченост во креирањето, спроведувањето и следењето на сите програми што имаат влијание врз нивните животи.
- Осигурување дека ставовите и мислењата на жените со попреченост, како и на девојчињата со попреченост, се вклучени во процесите, преку нивните репрезентативни организации како и преку самозастапници.
- Усвојување афирмативни мерки заради развој, унапредување и зајакнување на жените со попреченост, во консултација со организации на жени со попреченост, со цел справување со нееднаквостите и обезбедување жените со попреченост да уживаат еднакви можности со другите. Таквите мерки треба да се донесат особено во поглед на пристапот до правда, елиминација на насилството, почитување на домот и семејството, сексуалното здравје и репродуктивните права, здравството, образованието, учество во јавниот и во политичкиот живот, вработувањето и социјалната заштита.
- Информирање на жените и девојките со попреченост за достапните услуги преку различни канали и медиуми, со материјали што се приспособени во однос на пристапноста, јазикот, терминологијата, комуникациската стратегија и пораките.
- Воспоставување програми за едукација и поддршка на родители на деца со попреченост, со посебен фокус на зајакнување на девојките со попреченост.

Во однос на институционалниот одговор на насилството врз жените и девојките со попреченост, потребно е:

- Обезбедување целосна достапност и пристапност на јавните и на приватните установи и услуги што ги користат жените и девојките со попреченост, земајќи ги предвид различните видови попреченост.
- Унапредување на меѓусекторска и меѓуинституционална координација и соработка на национално и на локално ниво со активно вклучување на жените и девојките со попреченост и организациите на лица со попреченост.
- Организирање обуки за давателите на услуги за РБН со посебен фокус на концептот за насилство врз жените и девојките со попреченост, како и со концептот на еднаквост, недискриминација и соодветно приспособување.
- Организирање обуки за давателите на услуги за РБН за применливите стандарди за човекови права и за идентификување и борба против дискриминаторските норми и практики, така што ќе можат да обезбедат соодветно внимание, поддршка и помош на жените и девојките со попреченост.
- Следење на институциите и обезбедување пристап до обесштетување за жените и девојките со попреченост кои се изложени на родово базирано насилство надвор и во институциите, со цел сервисите за поддршка да не оставаат простор за потенцијална злоупотреба или експлоатација на лицата со попреченост или какво било насилство врз нив.

- Интегрирање на специфичните потреби и предизвици на жените и девојките со попреченост во сите обуки за полициските службеници и службенички за тоа како да ги заштитат и да ги поддржат жртвите, да применат пристап насочен кон жртвите и да ги подберат системите за известување. Работење заедно со жените и девојките со попреченост за да се подигне свеста кај полицијата за нивните специфични потреби, со дополнителна цел предизвикување и спротивставување на стереотипите за овие жени.
- Воспоставување механизми за поддршка и за поттикнување и олеснување на пријавувањето на насилството од страна на жените и девојките со попреченост.
- Зајакнување на капацитетот на правосудниот систем, преку континуирана едукација на судиите и на јавните обвинители за РБН и ИК, како и за специфичната појавност на РБН врз жените и девојките со попреченост.
- Приоритизирање на финансиска поддршка за жени и девојки со попреченост што се жртви на насилство и овозможување програми за обука и едукација за (ре)интеграција во општеството и преку активните мерки за вработување.

Во однос на јавното информирање и гледиштата и перцепциите поврзани со насилството врз жените и девојките со попреченост, потребно е:

- Изработување материјали-водичи, во кои ќе се објасни соодветното приспособување како антидискриминациски правен институт, како и начините на негово остварување.
- Преземање мерки за подигнување на јавната свест и споделување и промовирање информации за РБН генерално и посебно во руралните средини и во формати пристапни за лицата со попреченост.
- Подигнување на свесноста за правото на приватен и семеен живот на лицата со попреченост, вклучително и сексуалноста на лицата со попреченост, особено на жените и девојките со попреченост, како и правото на брак и мајчинство.
- Јавни кампањи за подигнување на свесноста околу проблемот на дискриминација и насилство врз жените и девојките со попреченост.
- Креирање јавен дискурс за насилството и дискриминацијата врз жените и девојките со попреченост во сите сфери, со цел надминување на стигматизацијата и срамот.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

- Балшиќевска, М. и Аврамовска Нушкова, А. (2020) *Извештај за напредокот на Р. Северна Македонија при спроведувањето на Националниот акциски план за имплементација на Истанбулската конвенција*, Национална мрежа против насилство врз жени и семејно насилство. Достапно на: <http://www.glasprotivnasilstvo.org.mk/wp-content/uploads/2021/02/NAP-finalen.pdf>
- Величковски, Р. (2012) *Сексуалното и репродуктивното здравје и лицата со телесна попреченост – Извештај од процена за потреби од услуги*, ХЕРА. Достапно на: http://hera.org.mk/wp-content/uploads/2014/02/izvestaj_poprecenost_rz.pdf
- Council of Europe (2021) *Report to the Government of North Macedonia on the visit to North Macedonia carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 2 to 10 December 2020*. Достапно на <https://rm.coe.int/1680a359cb>
- Committee on the Elimination of Discrimination against Women (2017) *General Recommendation No. 35 on gender based violence against women, updating general recommendation No. 19*, U.N. Doc. C/GC/25.
- European Economic and Social Committee, *The situation of women with disabilities [Exploratory opinion requested by the European Parliament]*, SOC/579. Достапно на: <https://bit.ly/3o9S8wO>
- European Parliament (2004) *Report on the situation of women from minority groups in the European Union (2003/2109(INI))*. Достапно на: <https://bit.ly/3OWPd2S>
- European Commission, 5.3.2020, *A Union of Equality: Gender Equality Strategy 2020-2025*, COM(2020) 152 final. Достапно на: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52020DC0152&from=EN>
- Институт за човекови права (2020) *Состојбата на човековите права во Република Северна Македонија*. Достапно на: <https://bit.ly/3ELNrQS>
- Јовановска, Б., Петковска, Н. (2021) *Влијанието на ковид-19 кризата врз лицата со попреченост во Северна Македонија*, Фондација за демократија на Вестминстер, Северна Македонија.
- Јовановска, Б. (2020) *Правно зајакнување во заедницата во процесот на деинституционализација: извештај*. Хелсиншки комитет за човекови права.
- Котевска, Б., Анчевска, Е., Кацарска, С. (2016) *Уметноста на преживувањето: Интерсекциски нееднаквости во социјалната заштита во Македонија – Резултати од емпириско истражување*, ЕПИ Скопје.
- Кочоска, Е., Трпевска, М. (2020) *Водич за соодветно приспособување*, Скопје: ОБСЕ. Достапно на: <https://www.osce.org/files/f/documents/d/6/446743.pdf>
- Кочоска, Е., (2017) *Насилство врз лица со хендикеп*, Полио плус – Скопје.
- Кочоска Е., Јовановска, Б., Ортаковски Т., Станојковска-Трајковска, Н., Георгиевска, С. (2021) *Анализа на состојбата по прашањето на попреченост во РС Македонија*, УНИЦЕФ (во работна верзија).
- ОБСЕ (2019) *Истражување спроведено од ОБСЕ за насилството врз жените во Северна Македонија, Благосостојбата и безбедноста на жените, Северна Македонија: Извештај од резултатите*.
- OSCE (2019) *Well-being and safety of women, OSCE-led survey on violence against women – Experiences of disadvantaged women: Thematic Report*. Достапно на <https://bit.ly/30Xgnql>
- Општ коментар бр. 3 (2016) за жените и девојките со попреченост, Комитет за правата на лицата со попреченост, CRPD/C/GC/3, Достапно на: <https://undocs.org/CRPD/C/GC/3>
- Општ коментар број 9 (2006) за децата со попреченост. Достапно на: <https://www.refworld.org/docid/461b93f72.html>
- Општ коментар број 13, Комитет за правата на детето, CRC/C/GC/13, Достапно на: <https://www.refworld.org/docid/4e6da4922.html>
- Општ коментар број 2 на Комитетот за правата на лицата со попреченост. Достапно на <https://bit.ly/2XEWYZS>
- *General Comment No. 2: Implementation of Article 2 by States Parties*, 24 January 2008, CAT/C/GC/2. Достапно на: <https://www.refworld.org/docid/47ac78ce2.html>
- *General Comment No. 20: Prohibition of torture or other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment (article 7)*, Human Rights Committee, Forty-fourth Session, A/44/40, 10 March 1992. Достапно на: <https://www.refworld.org/docid/453883fb0.html>
- General Comment No. 5 on living independently and being included in the community, Committee on the Rights of of Persons with Disabilities, Eleventh session, CRPD/C/GC/5, 27 October 2017. Достапно на: <https://digitallibrary.un.org/record/1311739?ln=en>
- Report of Paul Hunt, Special Rapporteur on the right of everyone to the enjoyment of the highest attainable standard of physical and mental health, E/CN.4/2005/51. Достапно на: https://ap.ohchr.org/documents/dpage_e.aspx?si=E/cn.4/2005/51/Add.3
- Panayotova, K., Kochoska, E. (2020) *Analysis: Work Assistance And Support For Employment of People With Disabilities Leaving Institutional Care*.
- Петровска, Н. и Аврамовски, Д. (2021) *Правен, финансиски и физички пристап до правда во основните судови во Република Северна Македонија*. Коалиција „Сите за правично судење“.
- Попоска, Ж. (2018) *Толкувач на Меѓународната конвенција за правата на лицата со попреченост на Организацијата на Обединетите нации*, Полио плус – Скопје. Достапно на: https://vlada.mk/sites/default/files/dokumenti/tolkuvacun_konvencija.pdf
- Ристеска, М. (2020) *Анализа на влијанијата од КОВИД-САРС-19 на родот и различностите*, ОБСЕ. Достапно на: <https://www.osce.org/files/f/documents/1/9/480413.pdf>
- Совет на Европа, Препорака CM / Rec (2019) 1 „Спречување и борба против сексизмот“, усвоена од Комитетот на министри на Советот на Европа, 27 март 2019 г.
- Schulze, M. (2010) *Understanding the UN Convention on the Rights of People with Disabilities*, Handicap International. Достапно на: https://www.internationaldisabilityalliance.org/sites/default/files/documents/hi_crpd_manual2010.pdf

- State Statistical Office and UNICEF (2020) *2018-2019 North Macedonia Multiple Indicator Cluster Survey and 2018-2019 North Macedonia Roma Settlements Multiple Indicator Cluster Survey, Survey Findings Report*.
- Спасовска, С., Борнарова, С., Богоевска, Н., Иваноски, Б., Даути, И., Георгиевска, С. (2013) *Прирачник за развој на социјални услуги за ранливите групи во локалните заедници*, МТСП.
- Стаменкова-Трајкова, В., (2013) *Предрасудите кон лицата со психички расстројства и нивна вклученост на пазарот на трудот* (докторска дисертација), Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ – Скопје, Филозофски факултет, Институт за социјална работа и социјална политика „Мајка Тереза“. Достапно на <https://repository.ukim.mk/bitstream/20.500.12188/2241/1/vlilievski2013.pdf>
- UN Women (2018) *Public Perceptions of Gender Equality and Violence against Women*, Infosheet.
- UNICEF and The European Union (2018) *Inclusion of Children and Youth with Disabilities in Mainstream Secondary Education*.
- USAID (2012) *Women with Disabilities in the Europe & Eurasia Region: Final Report*. Достапно на <https://www.usaid.gov/sites/default/files/Women-with-Disabilities-EE-Region-FINAL-2012.pdf>
- Заедничка изјава на Комитетот за елиминација на сите форми на дискриминација врз жените и Комитетот на КПЛП за сексуалното и репродуктивното здравје и правата на жените. Достапно на <https://bit.ly/3Ccewvw>
- ДНП: Цели за одржлив развој, Доброволен национален преглед, 2020, Обединети нации. Достапно на <https://bit.ly/3b4mgUf>
- Резолуција на Европскиот парламент од 2018 година за состојбата на жените со попреченост (2018/2685(RSP)). Достапно на: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2018-0484_EN.html
- Report of the Special Rapporteur on torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment, Juan E. Méndez, A/HRC/22/53. Достапно на: <https://bit.ly/2ZZprek>
- Report of the Special Rapporteur on torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment, Manfred Nowak A/HRC/7/3, 15 January 2008, п. 38. Достапно на: <https://www.refworld.org/pdfid/47c2c5452.pdf>
- Interim report of the Special Rapporteur on torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment, A/63/175. Достапно на: <https://www.un.org/disabilities/images/A.63.175.doc>
- Извештај на специјалниот известувач за правата на лицата со попреченост A/HRC/31/62, став 70. Достапно на <https://undocs.org/en/A/HRC/31/62>
- Committee on the Rights of Persons with Disabilities (2018) *Concluding observations on the initial report of the former Yugoslav Republic of Macedonia*.
- Хелсиншки комитет за човекови права (2020) *Дискриминација на лицата со физичка попреченост кои користат инвалидски колички во пристапот до меѓуопштинските центри за социјални работи – Ситуационо тестирање (во работна верзија)*.
- Заедничка изјава на Комитетот за елиминација на сите форми на дискриминација врз жените и Комитетот на КПЛП за сексуалното и репродуктивното здравје и правата на жените, особено за жените со попреченост. Достапно на: <https://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/CRPD/Statements/GuaranteeingSexualReproductiveHealth.DOCX>

АНЕКС 1

ОДГОВОРИ НА ЈУМЦСР КОИ СЕРВИСИ ЗА ПОДДРШКА ИМ СТОЈАТ НА РАСПОЛАГАЊЕ ЗА ЖРТВИТЕ СО ПОПРЕЧЕНОСТ, КАКО И ЗА СТОРИТЕЛИТЕ СО ПОПРЕЧЕНОСТ ВО ПОГЛЕД НА ПРЕВЕНЦИЈА, ЗАШТИТА И РЕИНТЕГРАЦИЈА

Сервиси за жртви со попреченост и сторители со попреченост			
	Има	Нема	Кој ја обезбедува услугата
ЈУМЦСР – Берово	Психосоцијална интервенција и стручно советодавна работа	Нема сервиси за поддршка на жртви со попреченост, како ни за сторители со попреченост	Центарот за социјални работи
ЈУМЦСР – Битола	Центар за жртви на семејно насилство (жртвата со попреченост треба да биде сместена со придружба), користење на ресурсите на ниво на држава – институционално и вонинституционално сместување, советувалиште за жртви на семејно насилство. Со сторителите на насилство со попреченост (соработка со медицински установи).		
ЈУМЦСР – Велес	На територијата на општина Велес постои шелтер-центар за згрижување на жртви на семејно насилство	Нема класичен оддел за семејно насилство	Во случаи на семејно насилство работат колеги социјални работници, педагози, психолози, правници (како тимови), доколку стане збор за жртва со попреченост може да се вклучат и дефектолози.
ЈУМЦСР – Гевгелија		Нема сервиси на располагање	
ЈУМЦСР – Дебар		Нема сервиси за поддршка на локално ниво	
ЈУМЦСР – Кавадарци		Нема конкретно за жртви со попреченост	
ЈУМЦСР – Кочани		Нема	
ЈУМЦСР – Куманово	За поддршка на лица со попреченост воопшто има соработка со НВО Инклузива и со Црвениот крст со кои работат на услугата лична асистенција, со што може да се добие и информација за евентуално насилство врз одредено лице со попреченост доколку тоа се случува во домот на лицето.		
ЈУМЦСР – Македонски Брод	Психосоцијална поддршка е на располагање за жртвите со попреченост и сторителите со попреченост во поглед на превенција, заштита и реинтеграција.		
ЈУМЦСР – Неготино	Општо за поддршка на жртвите на семејно насилство на располагање е Советувалиште за работа со жени жртви на родово базирано насилство во Кавадарци (ЈУМЦСР - Кавадарци). Со сторителите се работи ако сакаат да доаѓаат на советодавни третмани.		
ЈУМЦСР – Радовиш		Нема	
ЈУМЦСР – Скопје		Нема на располагање сервиси за поддршка на жртви со попреченост, како ни за сторители со попреченост.	
ЈУМЦСР – Тетово		Нема	

АНЕКС 2

**ОДГОВОРИ ВО ВРСКА СО ПРИСТАПНОСТ И
ВКЛУЧЕНОСТ НА ЛИЦАТА СО ПОПРЕЧЕНОСТ ВО
САМИТЕ ИНСТИТУЦИИ**

	Дали Центарот / институциите се пристапни и кој е опсегот на пристапноста, како од аспект на физичката, така и од аспект на пристапноста на информациите, комуникациите вклучувајќи ги и печатените материјали?	Дали телефонските броеви за пријава на случаи за насилство се во пристапни формати?	Дали просториите се пристапни и достапни за лица со различна состојба на попреченост?	Број вработени во ЦСР кои се лица со попреченост, расчленети по состојба на попреченост, пол, возраст, регионална застапеност, етничка и верска припадност.
ЈУМЦСР - Берово	Просториите на ЈУМЦСР Берово се наоѓаат на втор кат, без лифт и без можност за користење на просторот за движење со помагала (тесни ходници, стандардни врати, стрмни скали), без соодветна потпора за движење по скали и сл.	Лицата што сакаат да пријават насилство имаат можност да го сторат тоа на Националната СОС-линија	Не	1 жена, Македонка, телесна попреченост
ЈУМЦСР - Битола	Достапна физичка пристапност на прв кат за лица со телесен инвалидитет – каде што ја добиваат потребната услуга. Со жртвите на семејно насилство работи тим од следните профили: социјален работник, психолог, педагог и правник, добиваат соодветна психосоцијална и правна помош.	Жртвите го пријавуваат насилството во МВР, МВР ги известува телефонски или писмено или жртвите лично пријавуваат во ЦСР.	Да, достапна физичка пристапност на прв кат за лица со телесен инвалидитет, каде што ја добиваат потребната услуга.	2 лица (1 маж со телесна попреченост 50 години и 1 маж со оштетен слух 41 година)
ЈУМЦСР - Велес	Нема ниту пристапна рампа до објектите каде што се наоѓа ЦСР Велес, а не е ниту технички изводливо да се направат.	Имаме дежурен телефон на кој се постапува итно и неодложно	Не	Нема вработено
ЈУМЦСР - Гевгелија	Да	Да	Да	Нема вработено
ЈУМЦСР - Дебар	Пристап има само до прв кат, но нема и до другите катови и го отежнува физичкиот пристап. Информациите се достапни преку информирање од плакати, медиуми и др.	Единствено пристапни се телефоните на институциите за пријава како МВР, ЦСР. Другите линии се истакнуваат пред Центарот и на места низ градот, но слабо се користат.	Во ЦСР Дебар просториите не се достапни за лица со телесна попреченост бидејќи до третиот кат нема пристап.	1 маж со телесна попреченост, 42 години, Албанец
ЈУМЦСР - Кавадарци	Пристапот до тријажот е целосен, стручните лица се симнуваат од кат по потреба.	Информациите се целосно пристапни преку флаери, постери и веб-страница.	Пристапот до тријажот е целосен, стручните лица се симнуваат од кат по потреба.	1 маж со комбинирани пречки, Македонец, 22 години
ЈУМЦСР - Кочани	Не	Да	Пристапни и достапни за лица со пречки во психичкиот развој.	Нема вработено
ЈУМЦСР - Куманово	Просториите во ЦСР Куманово се делумно достапни за лица со различна состојба на попреченост и потребна е финансиска поддршка за обезбедување соодветен пристап таму каде што воопшто го нема или го има делумно (рампа, лифт).	Има фиксен телефонски број пристапен за време на работното време и 24 часа дежурен мобилен телефон во текот на сите денови во неделата со достапно стручно лице за поддршка.		Нема вработено
ЈУМЦСР - Македонски Брод	ЈУМЦСР Македонски Брод е соодветно физички пристапен со пристапна рампа за лицата со попреченост.	ЈУМЦСР Македонски Брод поседува телефонски броеви за пријава на случаи за насилство, кои се достапни во пристапни формати.	Сите простории во ЈУМЦСР Македонски Брод се пристапни и достапни за лица со различна состојба на попреченост.	Нема вработено

ЈУМЦСР - Неготино	ЈУМЦСР Неготино нема пристапна рампа за лицата на главниот влез, меѓутоа има заден влез (во дворот) кој е на рамниште на улицата, со што има пристап за лицата што не можат да влезат на главниот влез.	Телефонските броеви и службената е-адреса се истакнати на влезната врата во центарот.	Пристап до просториите на Центарот за лица со попреченост (телесна) има од задниот влез. Во смисла на другите пристапи (за слепи лица) или друг вид попреченост, нема ознаки.	Нема вработено
ЈУМЦСР - Прилеп	Пристапноста на лицата со попреченост е до шалтерот на ЈУМЦСР Прилеп каде што ги добиваат сите информации, и доколку има потреба, стручните лица извршуваат разговор.	Да, телефонските броеви се пристапни.	Просториите не се пристапни за сите попречености.	Во Дневниот центар за лица со церебрална парализа има две лица што се вработени, од кои 1 машко кое работи 3 години и личен доход прима од УНДП и 1 женско со договор на дело исто така 3 години, и двете лица се со церебрална парализа.
ЈУМЦСР - Радовиш	ЦСР Радовиш се наоѓа на локација што не е достапна за лица со попреченост.	Има достапни телефонски броеви на кои може да бидат контактирани.		Нема вработено
ЈУМЦСР - Скопје	Нема одговор	Нема одговор	Нема одговор	Нема одговор

До:

Предмет: Барање за ПРИСТАП ДО ИНФОРМАЦИИ ОД ЈАВЕН КАРАКТЕР

Почитувани,

Врз основа на член 4 и член 12 од Законот за слободен пристап до информации од јавен карактер („Службен весник на Република Северна Македонија“ број 101/2019), но и од обврските што државата ги има во согласност со Конвенцијата за правата на лицата со попреченост, од имателот ја барам следната информација од јавен карактер:

1. Број на случаи на насилство врз жени и девојки во изминативе 3 години (разделено по години).
2. Број на случаи на насилство врз жени и девојки со попреченост од вкупниот број пријавени случаи на насилство во изминативе 3 години (разделено по години).
3. Да ни доставите евиденција на пријавените случаи на насилство врз лица со попреченост, расчленети по состојба на попреченост, пол, возраст, регионална застапеност, етничка и верска припадност, како и сексуална ориентација (доколку имате таква евиденција).
4. Да ни доставите евиденција за евидентирани форми на насилство врз жени и девојки со попреченост во изминативе 3 години.
5. Број на сторители на насилство што се лица со попреченост, расчленети по состојба на попреченост, пол, возраст, регионална застапеност, етничка и верска припадност.
6. Дали во изминативе 3 години имате евидентирано случаи на насилство врз лица со попреченост сместени во институции, групни домови и во други форми на организирано живеење?
7. Евиденција на случаите на насилство врз лица со попреченост, сместени во институции, групни домови и во други форми на организирано живеење, расчленети по состојба на попреченост, пол, регионална застапеност и етничка припадност, како и форми на насилство.
8. Кои сервиси ги има на располагање за поддршка на жртвите со попреченост, како и за сторителите со попреченост во поглед на превенција заштита, реинтеграција и рехабилитација?
9. Дали имате евидентирано случаи на насилство врз жени и девојки со попреченост од страна на родители / старатели на деца и возрасни со попреченост? Евиденција за случаи на насилство од страна на родители/старатели во изминативе 3 години, расчленети по форма на насилство, состојба на попреченост, пол, регионална застапеност и етничка припадност.
10. Број на лица со попреченост вработени во МТСП, расчленети по состојба на попреченост, пол, возраст, регионална застапеност, етничка и верска припадност.

АНЕКС 3

БАРАЊЕ ЗА ПРИСТАП ДО ИНФОРМАЦИИ ОД ЈАВЕН КАРАКТЕР

11. Дали имате протоколи за информирање за насилство од страна на лицата со попреченост сместени во специјалните заводи, групните домови, формите на организирано живеење, како и за децата и возрасните сместени во згрижувачки семејства?
12. Дали службите при МТСП посетиле обука за родово базирано насилство и семејно насилство врз лица со попреченост?
13. Дали службите при МТСП посетиле обука за Конвенцијата за правата на лицата со попреченост?
14. Дали имате протоколи за информирање и упатување на жртвите со попреченост?
15. Дали имате водич за примена на соодветно приспособување за жртвите со попреченост, како и за сторителите со попреченост?
16. Дали телефонските броеви за пријава на случаи на насилство се во пристапни формати за лица со попреченост?
17. Дали просториите на МТСП се пристапни и достапни за лица со различна состојба на попреченост?

Информациите се бараат во рамките на истражување за превенција на родово базирано насилство врз жени и девојки со попреченост, поддржано од Мисијата на ОБСЕ во Скопје.

Ве молиме содржината на бараните информации да ни ја испратите во форма на: **електронски запис до ...**

Скопје, 5.7.2021 година.
Арх. број

АНЕКС 4

ОНЛАЈН ПРАШАЛНИК ЗА ИНСТИТУЦИИ
(ВО SURVEY MONKEY/GOOGLE FORMS ИЛИ СЛИЧНО)

Почитувани,

Мисијата на ОБСЕ во Скопје, во соработка со организации што работат на полето на правата на лица со попреченост, во рамките на своите заложби за борба против родо-во базираното насилство и спроведување на Националниот акциски план за имплементација на Истанбулската конвенција 2018-2023, спроведува истражување за превенција на родо-во базирано насилство врз жени и девојки со попреченост. Истражувањето се состои од повеќе истражувачки методи, чија целта е да се добие комплетна слика за состојбата со родо-во базираното насилство врз жените и девојките со попреченост, како и да се одредат конкретни препораки за ефикасна заштита и унапредување на положбата на жените и девојките со попреченост.

Целта на овој прашалник е да ја прикаже состојбата со достапните услуги и сервиси за жени и девојки со попреченост што се жртви на насилство, како и вклученоста на прашањето на заштита и поддршка на жените и девојките со попреченост во законодавството, политиките и практиките. Прашалникот се состои од 20 прашања и ќе ви одземе околу 15 минути да го одговорите. Доколку имате дополнителни прашања или сугестии, или доколку сакате дополнително да се вклучите во истражувањето, напишете ни ги вашите информации за контакт на крајот од прашалникот и ние ќе ве контактираме.

Ви благодариме на соработката!

ПРАШАЊА ЗА ИСПИТАНИКОТ/ИСПИТАНИЧКАТА

1. Име и презиме: _____
2. Град: _____
3. Институција/тело/служба/установа: _____
4. Сектор (доколку е применливо): _____
5. Ваше работно место: _____
6. Колку време работите во институцијата?
 Помалку од 1 година 1-3 години Повеќе од 3 години

ПРАШАЊА ЗА ИНСТИТУЦИЈАТА/СЛУЖБАТА/УСТАНОВАТА

7. Дали институцијата во која работите е пристапна за лица со попреченост?
 Да Не Не знам
8. Дали во институцијата во која работите има вработени лица со попреченост?
 Да Не Не знам
9. Дали институцијата во која работите има посебно насочени програми/услуги/сервиси за лица со попреченост?
 Да Не Не знам

10. Дали институцијата во која работите има посебно насочени програми/услуги/сервиси за жени и девојки со попреченост?
 Да Не Не знам

ПРАШАЊА ЗА СТРУЧНАТА ПОДГОТВЕНОСТ НА ИСПИТАНИКОТ/ИСПИТАНИЧКАТА

11. Дали сте запознаени со поимот родо-во базирано насилство и што тоа опфаќа?
 Да Делумно Не
12. Дали сте запознаени со Конвенцијата на Советот на Европа за спречување и борба против насилство врз жените и семејното насилство (Истанбулска конвенција)?
 Да Делумно Не
13. Дали сте запознаени со Конвенцијата за правата на лицата со попреченост?
 Да Делумно Не
14. Дали сте посетувале обука за родо-во базирано насилство?
 Да, една или две Да, повеќе обуки Не
15. Дали сте посетувале обука за родо-во базирано насилство врз жени и девојки со попреченост?
 Да, една или две Да, повеќе обуки Не
16. Дали сметате дека обуките и тренинзите се корисни за вашата работа?
 Да Зависи од организаторите/предавачите Не

ПРАШАЊА ЗА ЛИЧНАТА ПЕРЦЕПЦИЈА НА ИСПИТАНИКОТ/ИСПИТАНИЧКАТА

17. Ве молиме, изберете опција „Точно“ или „Неточно“ за следниве тврдења:

- 1) Жените и девојките со попреченост се дискриминирани во нашата земја.
 ТОЧНО НЕТОЧНО
- 2) Во нашата земја има доволно сервиси достапни за жени и девојки жртви на семејно и родово базирано насилство.
 ТОЧНО НЕТОЧНО
- 3) Правата и благосостојбата на жените и девојките со попреченост се доволно опфатени во нашите закони и политики.
 ТОЧНО НЕТОЧНО
- 4) Жените и девојките со попреченост имаат можност да се вклучат во јавниот живот во нивната заедница.
 ТОЧНО НЕТОЧНО
- 5) Жените и девојките со интелектуална попреченост се прифатени во средината во која живеат.
 ТОЧНО НЕТОЧНО
- 6) Жените и девојките со попреченост можат самостојно да одлучуваат за својот живот.
 ТОЧНО НЕТОЧНО

18. Кои сметате дека се главните предизвици со кои се соочуваат девојките и жените со попреченост во однос на родово базираното насилство? (Може да заокружите повеќе одговори)

- Непрепознаеност на прашањето во законската рамка
- Непристапност на сервиси
- Недоверба во институциите
- Незапознаеност со концептот на РБН
- Прифаќање на насилството
- Недостаток од самодоверба
- Страв
- Незапознаеност со можностите за помош / достапни сервиси
- Друго: _____
- Не знам

19. Дали сметате дека состојбата со насилство врз жените и девојките со попреченост се влоши за време на пандемијата со ковид-19?

- Да, значително Да Не Не знам

20. Што сметате дека е најважно да се овозможи за жените и девојките со попреченост кои се жртви или потенцијални жртви на насилство за ефикасна заштита и превенција на насилство? (Може да заокружите повеќе одговори)

- Достапност и пристапност на сервиси
- Подигнување на свесноста на вработените во институциите за препознавање на насилството/потенцијалното насилство
- Едукација и подигнување на свесноста на жените и девојките со попреченост за концептот на родово базирано насилство
- Зајакнување на самодовербата на жените и девојките со попреченост
- Унапредување на можностите за економско јакнење на девојките и жените со попреченост
- Кампања за запознавање со достапните сервиси
- Подигнување на свесноста и едукација на родителите/партнерите/роднините на девојките и жените со попреченост за РБН
- Сите горенаведени
- Друго: _____

21. Доколку има нешто што не ве прашавме, а би сакале да истакнете во однос на родово базираното насилство врз жените и девојките со попреченост, тоа може да го направите во продолжение. Исто така, доколку сакате да ве контактираме, тука може да оставите ваши информации за контакт:

Почитувани,

Мисијата на ОБСЕ во Скопје, во соработка со организации што работат на полето на правата на лица со попреченост, во рамките на своите заложби за борба против родо-во базираното насилство и спроведување на Националниот акциски план за имплементација на Истанбулската конвенција 2018-2023, спроведува истражување за превенција на родово базирано насилство врз жени и девојки со попреченост. Истражувањето се состои од повеќе истражувачки методи, со кои целта е да се добие комплетна слика за состојбата со родово базираното насилство врз жените и девојките со попреченост, како и да се одредат конкретни препораки за ефикасна заштита и унапредување на положбата на жените и девојките со попреченост.

Целта на овој прашалник е да ни ја прикаже состојбата со достапните услуги и сервиси за жени и девојки со попреченост што се жртви на насилство, како и да ни даде целокупна слика за состојбата со насилство врз жени и девојки со попреченост. Ве вклучуваме во истражувањето како организација што работи на сузбивање на насилството врз жените и родово базираното насилство и многу ќе ни значи доколку го пополните овој прашалник. Прашалникот се состои од 28 прашања и ќе ви одземе околу 15 минути да го одговорите. Доколку имате дополнителни прашања или сугестии, или доколку сакате дополнително да се вклучите во истражувањето, напишете ни ги вашите информации за контакт на крајот од прашалникот и ние ќе ве контактираме.

Ви благодариме на соработката!

ОПШТИ ПРАШАЊА ЗА ОРГАНИЗАЦИЈАТА

1. Назив на организацијата: _____
2. Град: _____
3. Опсег на дејствување на организацијата:
Национално Локално Регионално Национална мрежа
4. Колку време е активна организацијата?
Помалку од 5 години 5-10 години Повеќе од 10 години
Повеќе од 20 години
5. Колку лица работат во организацијата (со каков било договор)?
1-5 5-10 Повеќе од 10
6. Дали во вашата организација работат лица со попреченост?
Да, 1 лице Да, повеќе од 1 лице Не
7. Дали жените и девојките со попреченост се директна целна група на работата на организацијата?
ДА НЕ

АНЕКС 5

ОНЛАЈН ПРАШАЛНИК ЗА НВО (ВО SURVEY MONKEY/GOOGLE FORMS ИЛИ СЛИЧНО)

ПРАШАЊА ЗА ИСПИТАНИКОТ/ИСПИТАНИЧКАТА

8. Ваша позиција (лицето кое го пополнува прашалникот) во организацијата:

9. Колку време работите во организацијата?

помалку од 1 година 1-3 години повеќе од 3 години

10. Дали сте обучени за работа во сервис за жртви на родово базирано насилство?

Да Не

11. Дали вие или некој од вашите колеги сте посетувале обука за родово базирано насилство врз жени и девојки со попреченост?

Да, една или две Да, повеќе Не

12. Дали сте запознаени со Конвенцијата за правата на лицата со попреченост?

Сум слушнал/а, но не знам детали
 Да, добро сум запознаен/а
 Не

ПРАШАЊА ЗА РАБОТАТА НА ОРГАНИЗАЦИЈАТА

13. Колку време организацијата работи на полето на родово базирано насилство и/или дискриминација?

1-5 години 5-10 години повеќе од 10 години

14. Дали вашата организација има сервис за жртви на насилство?

Да Не

15. Доколку одговоривте потврдно на претходното прашање, кој сервис го нуди вашата организација? (Може да заокружите повеќе одговори)

СОС број за помош на жртви на домашно насилство
 Психосоцијална помош
 Сместување на жртви на насилство (шелтер)
 Правна помош за жртви на насилство
 Друго: _____

16. Доколку вашата организација нуди сервис за жртви на насилство, дали сервисот е достапен за девојки и жени со попреченост?

Да Не

17. Доколку работите како сервис за жртви на насилство, колку случаи на насилство врз жени и девојки со попреченост сте имале пријавено годишно, во последните 3 години?

18. Дали работата на вашата организација е инклузивна за жените и девојките со попреченост?

Да Не

19. Доколку одговоривте потврдно на претходното прашање, ве молиме наведете на кој начин ја остварувате инклузивноста:

- Редовна подготовка на материјали во пристапни формати за лица со попреченост (знаковен јазик, титлови на видеа, поедноставен јазик, Брајово писмо, материјали во аудиоформати и сл.)
- Просториите на организацијата се пристапни за лица со попреченост
- На секој настан што го организираме, настојваме и гледаме да има пристапност за лица со попреченост
- Во организацијата работи/работат лице/лица со попреченост
- Овозможуваме директна поддршка за девојки и жени со попреченост
- Друго: _____

20. Дали во буџетите на организацијата се предвидуваат средства за обезбедување пристапност за вашите вработени со попреченост, учесници на настани и корисници на услуги со попреченост?

Да Не Не знам Друго: _____

21. Дали имате водич за примена на соодветно приспособување за услугите кои го обезбедува Вашата организација?

Да Не Не знам

22. Дали некогаш сте изработиле информативни/едукативни материјали за лица со оштетен вид?

Да Не Не знам

23. Дали некогаш сте изработиле информативни/едукативни материјали за лица со интелектуална попреченост?

Да Не Не знам

24. Дали ангажирате толкувач на знаковен јазик за настани што ги организира вашата организација?
- Само доколку настанот е наменет за лица со оштетен слух
 - Не, обично немаме буџет за тоа
 - Не, немало потреба до сега
 - Да, секогаш или речиси секогаш
 - Понекогаш, кога имаме средства
 - Не организираме настани
25. Според работата на Вашата организација, дали за време на пандемијата со ковид-19 состојбата со насилство врз жени и девојки со попреченост се влоши?
- Да Не Не знам

Доколку одговоривте „Да“, ве молиме објаснете на кој начин се влоши состојбата според работата на вашата организација:

- Зајакнување на самовербата на жените и девојките со попреченост
- Унапредување на можностите за економско јакнење на девојките и жените со попреченост
- Кампања за запознавање со достапните сервиси
- Подигнување на свесноста и едукација на родителите/партнерите/роднините на девојките и жените со попреченост за РБН
- Сите горенаведени

28. Доколку има нешто што не ве прашавме, а би сакале да истакнете во однос на родово базираното насилство врз жените и девојките со попреченост, тоа може да го направите во продолжение. Исто така, доколку сакате да ве контактираме, тука може да оставите ваши информации за контакт:
-
-

ПРАШАЊА ЗА ПЕРЦЕПЦИЈАТА НА ИСПИТАНИКОТ/ИСПИТАНИЧКАТА

26. Кои сметате дека се главните предизвици со кои се соочуваат девојките и жените со попреченост во однос на родово базираното насилство? (Може да заокружите повеќе одговори)
- Непрепознаеност на прашањето во законската рамка
 - Непристапност на сервиси
 - Недоверба во институциите
 - Незапознаеност со концептот на РБН
 - Прифаќање на насилството
 - Недостаток на самоверба
 - Страв
 - Незапознаеност со можностите за помош / достапни сервиси
 - Друго: _____
 - Не знам
27. Што сметате дека е најважно да се овозможи за жените и девојките со попреченост што се жртви или потенцијални жртви на насилство за ефикасна заштита и превенција на насилство? (Може да заокружите повеќе одговори)
- Достапност и пристапност на сервиси
 - Подигнување на свесноста на вработените во институциите за препознавање на насилството/потенцијалното насилство
 - Едукација и подигнување на свесноста на жените и девојките со попреченост за концептот на РБН

АНЕКС 6

ПРАШАЛНИК ЗА ИНДИВИДУАЛНИ ИНТЕРВЈУА

Ова интервју се спроведува во рамките на истражувањето што го води Мисијата на ОБСЕ во Скопје, во соработка со организации што работат на полето на правата на лица со попреченост. Активноста е дел од заложбите за борба против родово базираното насилство и спроведување на Националниот акциски план за имплементација на Истанбулската конвенција 2018-2023.

Истражувањето се состои од повеќе истражувачки методи, чија целта е да се добие комплетна слика за состојбата со родово базираното насилство врз жените и девојките со попреченост, како и да се одредат конкретни препораки за ефикасна заштита и унапредување на положбата на жените и девојките со попреченост.

Со овие интервјуа, целта ни е да ја осознаеме целокупната слика за состојбата со насилство врз жените и девојките со попреченост, како и достапните услуги и сервиси.

Вашите одговори ќе бидат третирани со најголемо внимание и доверливост. Личните и чувствителните податоци ќе бидат достапни само на истражувачкиот тим, а во наодите ќе бидат вклучени само информациите за кои ќе има ваша согласност.

Забелешки за лицето што го води интервјуто:

- Прашањата може да се продлабочат со соговорничката, доколку се увиди потреба.
- Прашањата може да се парафразираат, доколку има потреба.
- Одредени прашања може да се прескокнат, во зависност од одговорите.

1. Име и презиме
2. Возраст
3. Место на живеење
4. Етничка припадност
5. Состојба на попреченост
6. Образование
7. Статус на работа
8. Семејна состојба
9. Со кого живеете?
10. Дали имате деца? Ако да, колку и на која возраст?
11. Дали некое од вашите деца има попреченост?
12. (Доколку живее со партнер) Дали вашиот партнер е вработен? Што работи?
13. Дали имате тешкотии во секојдневниот живот / се чувствувате дискриминирано поради вашата попреченост?

14. Дали некогаш некој...

	ДА	НЕ
... ви дофрлил нешто непристојно / навредливо?		
... ви се заканувал со насилство?		
... ви се заканувал со вашите деца?		
... ве понижил, ви се смеел или ве критикувал?		
... ве спречил да имате пристап до вашите пари?		
... ве омаловажувал?		
... ви покажувал експлицитни фотографии/видеа?		
... ви праќал сексуално експлицитни пораки?		
... ве следел или упорно ви праќал пораки?		
... ве турнал, потегнал за коса или протресол?		
... ве удрил по телото?		
... ве удрил по главата?		
... ви удрил клоца?		
... фрлил тврд предмет кон вас?		
... се обидел да ве бакне без да му дозволите?		
... непристојно ве допирал?		
... направил да се чувствувате небезбедно?		
... направил да чувствувате страв?		
... непристојно се разголил пред вас?		
... се обидел да ве присили на сексуален акт?		
... ве присилил на сексуален акт?		
... ви наметнал одлука за контрацепција?		
... ве присилил на абортус?		

Доколку одговори ДА, каде? _____

И кој? Сегашен партнер Поранешен партнер Друг _____

15. Дали во детството се случил некој од овие настани? Доколку да, како тоа влијаело врз понатамошниот живот?

16. Дали во последнава година некој...

	ДА	НЕ
... ви дофрлил нешто непристојно / навредливо?		
... ви се заканувал со насилство?		
... ви се заканувал со вашите деца?		
... ве понижил, ви се смеел или ве критикувал?		
... ве спречил да имате пристап до вашите пари?		
... ве омаловажувал?		
... ви покажувал експлицитни фотографии/видеа?		
... ви праќал сексуално експлицитни пораки?		
... ве следел или упорно ви праќал пораки?		
... ве турнал, потегнал за коса или протресол?		
... ве удрил по телото?		
... ве удрил по главата?		

	ДА	НЕ
... ви удрил клоца?		
... фрлил тврд предмет кон вас?		
... се обидел да ве бакне без да му дозволите?		
... непристојно ве допирал?		
... направил да се чувствувате небезбедно?		
... направил да чувствувате страв?		
... непристојно се разголил пред вас?		
... се обидел да ве присили на сексуален акт?		
... ве присилил на сексуален акт?		
... ви наметнал одлука за контрацепција?		
... ве присилил на абортус?		

Доколку одговори ДА, каде? _____

И кој? Сегашен партнер Поранешен партнер Друг _____

17. Дали некогаш сте биде сведок на некое од однесувањата погоре кои му се случиле на некој друг? Доколку да, кому и каде? Како реагиравте?
18. Дали сте се почувствувале небезбедно/исплашено поради тоа што некој ве следел/ви праќал пораки? Доколку да, каде и кој? Раскажете ни што се случи.
19. Доколку сакате / можете, раскажете ни за најсериозниот инцидент на насилство што сте го доживеале? Каде се случил? Кој учествувал?
20. Какви последици имавте од насилството што го доживеавте?
 - Емотивни последици (пониженост, омаловажување, чувство на осаменост, несаканост...)
 - Физички последици (модринки, гребаници, потешки повреди...)
 - Психолошки последици (чувство на небезбедност, страв да оди некаде сама, повлеченост, депресија...)
 - Друго:
21. Дали последиците се долготрајни?
22. Дали кажавте некому кога го доживеавте тоа? / Дали би сте кажале некому доколку доживеете некоја од работите наведени погоре? Кому? Доколку не, зошто?
23. Дали знаете каде може да се обратите за помош доколку доживеете некоја од работите наведени погоре?
24. Дали имате добиено некаков материјал за помош и поддршка за насилство во пристапен формат? Дали сметате дека вакви материјали има доволно / доволно се достапни за лица со попреченост?
25. Дали некогаш имате пријавено насилство? Каде? Како знаевте каде да пријавите?
26. Дали имаше некаков резултат од пријавувањето?
27. Какво беше вашето искуство со институцијата/организациската во која пријавивте насилство?
28. Дали сметате дека жена со попреченост која пријавува насилство добива поддршка и заштита од институциите и од организациите?
29. Доколку не пријавивте кога доживеавте насилство, зошто не го направивте тоа?

30. Дали се согласувате со следниве тврдења:

	Се согласувам	Не се согласувам
Мажот е тој што треба да е главен во семејството кога се носат одлуки.		
Честопати самата жена го предизвикува мажот да врши насилство. / Жените сами си се криви за насилството.		
Домашното насилство е приватна работа и треба да се решава во семејството.		
Не е страшно ако маж удри жена во афект/нервоза.		
Жената треба да го задоволи мажот дури и кога таа нема желба за интимност.		
Жена со попреченост е многу поверојатно да остане со насилен партнер од другите жени.		
Жената треба да трпи заради децата.		
Добрата жена му се покорува на својот маж дури и кога има различно мислење од него.		
Жените што велат дека биле злоупотребувани често измислуваат или претеруваат во тврдењата за злоупотреба или силување.		

31. Колку често мислите дека на жените со попреченост во Република Северна Македонија им се случува насилство од партнери /роднини / познајници или непознати лица?

Многу често Често Не многу често Ретко Не знам

32. Колку често мислите дека на жените со попреченост во Република Северна Македонија им се случува насилство од непознати лица?

Многу често Често Не многу често Ретко Не знам

33. Кои сметате дека се најголемите тешкотии/пречки за жените и девојките со попреченост што се жртви на насилство?

34. Дали кризата со ковид-19 имаше влијание на вашиот живот / вашата сигурност / вашето чувство на сигурност?

35. Дали сметате дека жените со попреченост беа доволно вклучени во донесените мерки од Владата за време на кризата со ковид-19? Доколку не, зошто / што сметате дека недостасуваше?

36. Што сметате дека е најбитно потребно за поддршка и заштита на жените со попреченост кои се жртви на насилство?

37. Како може жените со попреченост да се зајакнат да не трпат насилство / да одговорат на насилството?

АНЕКС 7

ВОДИЧ ЗА ДИСКУСИЈА ЗА ФОКУС ГРУПИ

Оваа фокус група се спроведува во рамките на истражувањето што го води Мисијата на ОБСЕ во Скопје, во соработка со организации што работат на полето на правата на лица со попреченост. Активноста е дел од заложите за борба против родово базираното насилство и спроведување на Националниот акциски план за имплементација на Истанбулската конвенција 2018-2023.

Истражувањето се состои од повеќе истражувачки методи, со кои целта е да се добие комплетна слика за состојбата со родово базираното насилство врз жените и девојките со попреченост, како и да се одредат конкретни препораки за ефикасна заштита и унапредување на положбата на жените и девојките со попреченост.

Со овие фокус групи, целта ни е да ја осознаеме целокупната слика за состојбата со насилство врз жените и девојките со попреченост, како и достапните услуги и сервиси.

Вашите одговори ќе бидат третирали со најголемо внимание и доверливост. Личните и чувствителните податоци ќе му бидат достапни само на истражувачкиот тим, а во наодите ќе бидат вклучени само информациите за кои ќе има ваша согласност.

Забелешки за лицата што ги водат фокус групите:

- Прашањата може да се продлабочат/дополнат, во зависност од дискусијата.
- Прашањата може да се парафразираат / поедностават, доколку има потреба.

1. Претставување

- возраст
- состојба на попреченост
- место на живеење
- етничка припадност
- образование
- статус на вработеност
- семејна состојба

2. Дали имате тешкотии во секојдневниот живот? Дали некогаш сте биле спречени да учествувате во нешто / да добиете некоја услуга поради вашата попреченост?
3. Дали се чувствувате слободни да кажете што мислите и сакате во домот? Дали некогаш ви забраниле / не ви дозволиле да кажете нешто?
4. Дали се чувствувате слободни да правите што мислите и што сакате во домот? Дали некогаш ви забраниле / не ви дозволиле да направите нешто?
5. Дали сте запознаени со поимот насилство? / Дали знаете што е насилство?
6. Дали некогаш сте биле исплашени од некој близок? / Дали некогаш сте почувствувале страв поради однесувањето на некој близок?
7. Дали некогаш сте почувствувале страв поради однесувањето на некој што не го знаете?
8. Дали некој некогаш ви се заканувал со насилство / ви се заканувал дека ќе ви направи нешто вам или на вашите деца (доколку има)? Кој? Каде?

9. Дали некој некогаш ви дофрлил нешто непристојно или навредливо? Кој? Каде?
10. Дали некој некогаш се обидел да ве допре или ве допрел без да сакате/дозволите? Кој? Каде?
11. Дали некој некогаш се обидел да ве бакне без да сакате?
12. Дали некој некогаш ве удрил? Каде? Кој? Како?
13. Дали некој некогаш непристојно ви коментирал / ви се разголил на јавно место? Каде? Кој? Како?
14. Дали некој некогаш ве следел и направил да се чувствувате небезбедно / исплашено? Каде? Кој? Како?
15. Дали некој некогаш ви праќал непристојни пораки на социјални мрежи / СМС-пораки? Дали тоа било често / секојдневно? Кој?
16. Дали некој некогаш ви ги земал вашите пари и не ви давал да ги чувате и да ги трошите самите? Кој? Како?
17. Дали некој некогаш фрлил некој предмет кон вас / сакал да ве удри со некој предмет? Кој? Како?
18. Дали некој некогаш ве присилил на интимност (без да сакате)? Кој?
19. Доколку сте доживеале некоја од работите погоре, како се чувствувате поради тоа? Дали имавте последици (физички, психички, емотивни...)? Колку долго траеја / траат тие последици?
20. Доколку сте доживеале некоја од работите погоре, дали кажавте некому? Кому? Како?
21. Дали би сте кажале некому доколку некој непристојно се однесува кон вас / ве допре / ви коментира и слично? Кому би сте кажале?
22. Дали би сте му кажале некому доколку некој ве допре / ве удри / ви се разголи...? Кому?
23. Дали би сте кажале некому доколку некој ве присили на интимност? Кому?
24. Дали знаете каде да се обратите доколку некој ве удри / допре непристојно / се разголи непристојно / ве следи / прави да чувствувате страв...?
25. Дали некогаш сте се обратиле во некоја институција или организација за помош? Што се случи?
26. Доколку сте доживеале некој вид насилство, а не сте го пријавиле, зошто не сте го сториле тоа?
27. Дали се согласувате со следниве тврдења:
 - Мажот е тој што треба да е главен во семејството кога се носат одлуки.
 - Честопати самата жена го предизвикува мажот да врши насилство. / Жените сами си се криви за насилството.
 - Расправиите се приватна работа и треба да се решаваат во семејството.
 - Не е страшно ако маж удри жена во афект/нервоза.
 - Жената треба да го задоволи мажот дури и кога таа нема желба за интимност.
 - Жената треба да трпи заради децата.
 - Жените често измислуваат за внимание.
 - Добрата жена го слуша мажот и не му противречи.

28. Кои мислите дека се најголемите тешкотии со кои жените и девојките со попреченост се соочуваат во однос на насилство и дискриминација?
29. Дали во време на корона се чувствувате заштитено / имате можност за заштита и поддршка ако некој се однесува насилно кон вас?
30. Дали доживевате некој инцидент во време на корона-кризата, за време на карантинот?
31. Што би направило да се чувствувате сигурно? / Што ви треба за да се чувствувате безбедно во секое време?
32. Што мислите дека е најбитно потребно за да се зајакне поддршката за жените и девојките со попреченост во однос на насилство и дискриминација?

Публикација:

„Превенција на родово базирано насилство врз жени и девојки со попреченост – истражувачки извештај“

Уредник:

Жанета Попоска, Мисија на ОБСЕ во Скопје

Автори:

Наташа Димитровска, Елена Кочоска

Дизајн:

Polyesterday

CIP - Каталогизација во публикација

Национална и универзитетска библиотека "Св. Климент Охридски", Скопје

364.63-055.2-056.26/.36(497.7)(047.31)

316.647.82-055.2-056.26/.36(497.7)(047.31)

ДИМИТРОВСКА, Наташа

Превенција на родово базирано насилство врз жени и девојки со попреченост [Електронски извор] : истражувачки извештај / Наташа Димитровска, Елена Кочоска. - Скопје : ОБСЕ, 2022

Достапно и на: <https://www.osce.org/mk/mission-toskopje/513253>. - Текст во ПДФ формат, содржи 112 стр., илустр. - Наслов преземен од екранот. - Опис на изворот на ден 02.03.2022. - Библиографија: 77-78. - Содржи и: Анекси

ISBN 978-608-4788-77-5

v1. Кочоска, Елена [автор]

а) Насилство -- Жени со попреченост -- Македонија -- Истражувања б) Дискриминација -- Жени со попреченост -- Македонија -- Истражувања

COBISS.MK-ID 56547589

ОБСЕ Мисија во Скопје

Булевар 8-ми Септември бр. 16, 1000 Скопје

e-mail: info-MK@osce.org

website: <http://www.osce.org/mission-to-skopje>